

ITT A BUDA-HEGYVIDÉKEN

ITT A BUDA-HEGYVIDÉKEN

ID. FRIVALDSZKY JÁNOS

ITT A BUDA-HEGYVIDÉKEN

Tanulmányok, emlékezések, interjúk, esszék

2020-ban kibővítve

2018

Köszönöm
a *Kalvach Norbert* által adminisztrált
Svábhegy és környéke régi képeken
internetes helytörténeti csoport tagjainak, különösen
Badacsonyi Erzsébetnek, Csonka Sándornak, Etter Dénesnek, Etter Lászlónak,
Illyés Orsolyának, Kertész Jánosnak, Krenner Zsuzsannának,
Schumy Rezsőnek, Szabó Attilának, Vári Vidos Tibornak,
Vasdinnyey Bencének, Végső Zoltánnak, Vincze Gyulának
segítségét e kiadvány több fejezetének megszületéséhez,
amellyel új ötleteket, megfigyeléseket, illusztrációkat adtak,
s hibáira még időben felhívták a figyelmet.

ISBN 978-615-00-3643-4

Creative Commons: by-nc-nd/4.0

ORCID: 0000-0002-0893-5981

frivaldszkyj@gmail.com

TARTALOM

Ajánlás	7
MÁRTONHEGY	9
Csőszházak, majorok, nyári lakok, vendéglők	11
NÉMETVÖLGY	33
Szülőföldem: Németvölgy	35
Villanyossal a Farkasrétre	38
A Nagysalló utca és lakosai	45
Első tizenennyolc évem	55
FELSŐ-KRISZTINAVÁROS	65
Egy ministráns története	67
A háború után – templom és környéke	71
Édes vagy romlott	79
Nebukadnecár búcsúja	80
SASHEGY	85
Fiúk lányiskolában	87
Séta a Sas-hegyre	92
SVÁBHEGY	95
Svábhegy, a Magyar Parnasszus	97
Költő a Hajnaloson	102
A Frivaldszky-lak története	113
VÁROSMAJOR	119
Plébániatörténet	121
Cigánymise	131
Városmajori falevelek	133
A kör bezárul	136
Utószó egy internetes krónikához	139

Ajánlás

A továbbiakban Budapest egyik kerületéről lesz szó, annak néhány dűlőjéről.

Elmúlt időről, régvolt eseményekről, emberekről, épületekről.

Halott emberekről – mondta valaki negatív érzelmekkel.

Lebontott épületekről – teszem hozzá.

Ám azok a gondolatok nagyon megvigasztaltak, amelyeket egy építész barátomtól olvastam, az Urbanisztikai Társaság egykori elnökétől, a városok identitásáról.¹

Azt mondja, hogy egy városnak van identitása, azaz tulajdonságainak egy összessége.

A polgároknak sajátos életérzésként tisztul le, ez jelenti a „hely szellemét.”

Idézi Szabó Magdát: „*Ha van, ha lehet egy városnak kollektív szellemi, spirituális identitása, akkor ehhez kellene az ezt megalapozó korok, események tárgyi tanúi: a házak, az utcák és terek, az emlékművek és a műemlékek. Ezek óriási erővel rendelkeznek.*”²

Meg egy filozófust: „*A tér ezernyi méhsejtjében sűrített időt tárol.*”³ Az identitást a „kartográfiai rétegek” alkotják: az utak, a vízrajz, a domborzat, amelyek egy város történetében állandóak. „A domboldalokról lefutó vizek határozták meg a mellékutcák vonalvezetését, egész rendszerét.” Ilyen a telekosztás is. „A telkek az egyik legállandóbb részei a településeknek” – írja.

Ám egy kollégája szerint: „*Az építészet nem csak abból áll, amit látunk. A napjainkban is látható építészeti teret az is formálta, ami az idők során eltűnt, ami még elbontása előtt környezetét befolyásolva, nyomot hagyva tovább él. Az eltűnt múlt hatásában ma is jelen van.*”⁴

Sőt, identitást adnak sokkal megfoghatatlanabb dolgok is: „*Nem épületeitől lesz város egy város. Hagyománya nem a tornyokban van, hanem ezekben az emlékekben (a szerző a városhoz kötődő történelmi emlékeket idéz Párizs utcáin). Ezek éppoly példamutatóan állnak az időben. Stílusuk kimegy a divatból, de nem a mondandójuk. A város ott kezdődik, ahol kötelez.*”⁵ „Ezek az eszmei rétegek valójában az emberi társadalomban fogalmazódnak meg, s így beszélhetünk a városi közösség identitásáról (valamint városrészi identitásról)” – foglalja össze urbanista barátom.

S kimond valami olyat is, amiről a létező szocializmusban, amelyben felnőttem, nem illett beszélni: „A tartás, a büszkeség is hozzátartozik a közösség identitásához.”

A város identitásának leképeződése lakóiban függ azok személyiségétől is. Márai Sándor szavaival: „*A szülővároshoz a viszonyunk az évekkel mind bensőségesebb, bonyolultabb lesz. Az ember lassan elfelejt minden érzelmességet, s mint minden bensőséges kapcsolatban, nem erényeit vagy hibáit nézzük annak, aki fontos nekünk, hanem a tényt, hogy van. S ez, ahogy múlnak az évek, mindennél fontosabb. A szülővárosba idővel nem emlékeket jár halászni az ember, hanem visszakapni egy pillanatra ez ingó, örökké változó életben és világban a biztonság érzését.*”⁶

A Buda-Hegyvidék bennem rejlő identitását kívánom átadni.

1 Kőrmendy Imre: A város és identitása. Konferencia-előadás. XXIX. Műemléki konferencia, Sátorajaujhely, 2019. október 3-5.

2 Szabó Magda: Hullámok kergetése, Jaffa Kiadó, 2017. eredeti megjelenés: Szépirodalmi, 1965.

3 Bachelard, Gaston: La poétique de l'espace, Presses Universitaires de France, 1958. A tér poétikája, Kijarat Kiadó, 2011.

4 Batár Attila: A történelem mint tervező - Egy bécsi utca - A Mölkersteig. Mölker Verlag, Wien, N&n, Budapest, 2001.

5 Illyés Gyula: Városepítés. In: Regények II. 744.

6 Márai Sándor: Szülőváros és alkotóhely. In: Budán lakni világnézet. Helikon Kiadó, 2014. 12.

MÁRTONHEGY

Csőszházak, majorok, nyári lakok, vendéglők⁷

A budai Németvölgyi út felső szakaszának településtörténetéről szól ez az első fejezet. A Németvölgyi utat a mai Kiss János altábornagy úttól számítva, beleértve a Németvölgy felső felét és a Mártonhegyet is. Mindkettő az egykori sashegyi-budai borvidékhez tartozott. Ma sűrűn lakott villanegyed, de a 19. század elején errefelé minden megművelhető területen szőlőt termesztettek. Ahol nem, ott a talaj nem is volt rá alkalmas. A budai lakosság fő megélhetési forrása volt a bortermelés⁸ az 1885. évben tetőző katasztrófaig,⁹ amikor az amerikai filoxéra csaknem az egészet elpusztította. Az 1873-iki várostérképen¹⁰ még csupa szőlőt látunk ezen a vidéken. A budai polgárok közvetlenül a városból művelték szülőiket. Onnan jártak ki metszeni, kapálni, kötözni, szüretelni a szőlőt. Krisztinaváros 18. sz. végén történt megalapítása, de a sváb-hegyi „sváb falu” 19. század eleji létrejötte¹¹ is a szőlőműveléshez szükséges vincellérek, kapások, kertészek letelepítésével van összefüggésben. A Német-völgybe és a Márton-hegyre a Krisztinavárosban letelepített vincellérek, szőlőmunkások jártak ki. Az első hegyvidéki épületeket a mezőgazdaság igényei hozták létre. A 18. század végén a budai Vártól távolabb eső, Sas-hegy körüli szőlőbirtokokon,¹² valamint Zugliget környékének erdő- rét- és szőlőbirtokain¹³ a nagybirtokosok majorságokat létesítettek. Egyébként csak csőszházakban lakó mezőőrök, kerülők felügyeltek a szőlőkre s a munkásokra. „A filoxera pusztítása előtt a budai határban napsugárban csillogtak a tőkék ragyogó zöld levelei, s a szőlőskertek egész éven át népesek voltak. [...] Örkdött a városi tanács a munkák rendje és eredménye felett, olvastuk a tanács jegyzőkönyveiben, milyen féltve vigyáztak szüret előtt; mintha az egész város egy nagy család lett volna, olyan egyetértésben vigyázták a termést. A kerülők ismertek minden gazdát, napszámot, vincellért, a külvárosok lakossága úgyszólván alig űzött más foglalkozást.”¹⁴

A szőlőművelő környék épületeinek első generációját tehát a *csőszházak* alkották, valamint a szőlőművelésre alkalmatlan réteket-legelőket hasznosító tejtermelő *majorságok*, amelyek a budai polgárokat látták el naponta tejjel. Azok a tejhordó milimárik, akikről az én gyerekkoromban is még azokat csúfolódó sváb dalokat énekelték, akkor nem annyira Budakeszin éltek, mint inkább Buda külterületein.

A következő kor a *nyaralók* kora lett. Az 1830-as években a városiak figyelme kezd a természet felé fordulni, az erdei forrásokhoz vezetett kirándulások odaépített vendéglőket, fogadókat igényeltek. Nyaraló építésre azonban még 1843-ban sem volt igény.¹⁵ A fordulatot Frivaldszky Imre természettudós hozta meg, aki az akkor még jóformán lakatlan Svábhegyen – menekültében a városból – jókora ingatlant vett nyaralási célra.¹⁶ Az 1840-es években azonban már nagy számban „pesti kereskedők, pénzemberek, gyárosok, ügyvédek, egyetemi tanárok, orvosok, művészek építettek kisebb-nagyobb nyaralókat, többnyire újonnan és kifejezetten erre a célra

7 Korábban már tettem kísérletet a Németvölgyi úti vendéglők történetének rekonstruálására, de nem vagyok rá büszke...

8 GÁL 1971, 515-516.

9 „A bortermelés visszaesését reprezentálja az, hogy 1884-ben akkori I. kerületben (ma XI. ker) 66,477 hektoliter, a következő évben már csak 23,742 hektoliter a bortermelés. [...] A kipusztult területek helyére fokozatosan gyümölcsösöket ültettek” (DÁNIEL 2009, 19.)

10 HU-BFL XV.16.a.201/9 (1-40) 1873 katalógusszám 2332 – (A „HU-BFL” kezdetű jelzetű dokumentumok őrzési helye a Budapesti Fővárosi Levéltár)

11 GÁL 1971, 526.

12 BÍRÓ 2010, 234.

13 GÁL 1971, 520.

14 GÁL 1972, 184

15 GÁRDONYI 1933, 162, 169.

16 GÁRDONYI 1933, 172.

vásárolt hegyvidéki telkeiken.” E tömeges nyaralóépítést a Svábhegyen az 1840-es évek elején elősegítette a Niedermayer-hagyaték 125 holdjának felparcellázása is.¹⁷ 1844/45-ben ezt a Döbrenteitől Vezérhalomnak elnevezett Raitzenkopf (Rácfej) felparcellázása követte.¹⁸ Ezek az északi és keleti fekvésű területek művelési ága erdő és rét voltak. Közben a nyaralóépítők az Orbán-hegy legfelső szőlőit is kezdték sorra felvásárolni.¹⁹ 1860-tól a nyaralóépítés egy második hulláma kezdődött. A nyaralóépítés az Orbán-hegy után a Márton-hegy szőlőit is elérte.

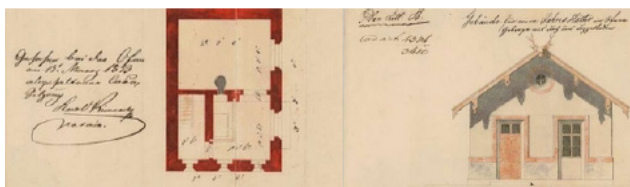
A hegyvidéki házak számozását 1822-ben kezdték, ekkor még csak 25 ilyen ház tartozott a Krisztinavároshoz.²⁰ 1840-re a hegyvidéki házak száma 37-re nőtt, 1850-re 98, 1856-ban 118 házat – többnyire nyaralót írnak össze adóalapként, az 1872. évi Marek-féle térkép mintegy 180 házat tüntet fel. Ezek egy része nem is kapott már házszámot, csak helyrajzi számot.²¹ Vagy 10 évig osztanak ugyan még házszámokat, de ezeket hiányosan dokumentálják. 1881 után aztán ezzel a házszámozási gyakorlattal is felhagytak. Ami a helyrajzi számokat illeti, a telkek aprózódása miatt 1900 táján új helyrajzi számozást vezettek be, 1928 táján ismét újabbat, a jelenleg is érvényeset.

Az 1854 után épült házak számozása tükrözi külterületi voltukat: a svábhegyi házak számozása 476.-kal kezdődik. 506.-kal kezdődik az Orbánhegyen és a Rácfejen felépített házak számozása és 534.-ig tart.²² Az 1875. évi lakosság-összeírásban a házszámozás már 571-ig terjed, s ebben benne vannak az Orbán-hegy és a Márton-hegy telkein felépített házak is.

Ami a mi érdeklődésünkhöz tartozó területet illeti, az épületek egy része állt már a 1854-es telekösszeíráskor is. Ekkor a házakat Buda e külterületén többé-kevésbé építésük sorrendjében számozták. Az összeírások után épített házak kisbetűvel vagy „1/2” jellel kiegészítve kapták meg annak a számát, amelyek megosztott telkére, vagy amelyhez legközelebb épültek.

Az 1840-es években emelt budai nyaralók többsége a klasszicista vidéki nemesi kúriák mintáját követte.²³ Később, a Svábhegyen az 1850-es években, itt később, a romantikus favázás, lombfűrészelt ornamentikás, ún. „svájci” stílus dominált; az 1860-1870-es években pedig az eklektika.²⁴

CSŐSZHÁZAK, MAJOROK

Csőszház a Sas-hegyen 1853
(HU BFL - XV.17.a.302 - 47 kivágás)

Arra a funkcióra, hogy a Német-völgy felső részét és a Márton-hegy egész területet be lehessen látni, a legalkalmasabb hegy a Sas-hegy ereszkedő nyúlványán lévő pont, a mai **Fátra tér**. Itt állt az 1872-i térképen 259. számmal jelölt épület, amelyet 1853-ban építettek „*Jahreshüter-Haus, új őrház*” megnevezéssel, azaz olyan **csőszházként**, amely nemcsak nyáron, hanem

egész évben üzemel. Egykorú címe: Sashegy 8. A terven az építető neve nincs megjelölve, feltehetőleg közösségi építkezés.²⁵ A ház még a 1937-i térképen is szerepel, „Mezőőri lak” néven. A háború vitte el. A nyári csőszház, amelynek helyére épült, még 1825 előtti építés lehet, mint a többi kétszázal kezdődő számú ház is, mert 1825-ben a legmagasabb házszám a 336. volt.²⁶

17 GÁL 1971, 529.

18 GÁL 1971, 532.

19 GÁRDONYI 1933, 172.

20 GÁL 1971, 524.

21 GÁL 1971, 529.

22 GÁRDONYI 1933, 174.

23 GÁL 1971, 529.

24 GÁL 1971, 537.

25 HU BFL - XV.17.a.302 - 47

26 GÁL 1971, 524.

Az 1872-i térképen 260. házszámmal [ma **Németvölgyi út 101.**] szerepel a mai temető szélén egy ház, amely nyilvánvalóan szintén hatósági épület, de nem annyira a szőlők felügyeletére, hanem mintegy Buda határán, egy fontos bejövő közlekedési út ellenőrzésére. Kicsit odébb, a Németvölgyi út és Érdi út sarkán napjainkig állt ennek utóda, homlokán „Mezőőr” felirattal.

A Márton-hegy csúcsa táján az 1872-i térképen három kétszázal kezdődő házszámú épület is szerepel, ám közülük nyilván csak egy lehet csőszház ezen a jó kilátást biztosító helyen. Ez pedig az alaprajzát elnézve a 274. sz., [**Mártonhegyi út 24**] (Hrsz. a három, egymást követő szisztéma szerint: 7595-10299-8645). A filoxéra-vész után, 1891-ben már magánkézen van, Szegő János és neje a tulajdonosa. A 275. sz. ház [a **Szunyogh utca és Denevér utca** közt] (Hrsz. 7717-10443-8729) tulajdonosa 1878-ban Riesz Anna, Milchmeierin (milimári). Az épület helyén ma erdő van. A tejgazdaság a Svábhegyi nyaralókat láthatta el. A 226. sz. ház [**Tállya u 11**] (Hrsz. 7596-10296-8637/1) is major lehetett eredetileg, 1898-ban Frankfurter Samu a tulajdonosa.

Végül a Márton-hegy lábánál állt a 264. sz. [**Tamási Áron u. 8.**] (Hrsz. 7574-10339-8574/1) egyszerű lakóház, udvarral, szőlőben. Alaprajza szerint mezőőrház lehetett, major nem, mert istállója és legelője nem volt.²⁷ Eredetileg talán a többirányú fontos útelágazást ellenőrizhette. 1867-ben már magánszemély tulajdona, Menten Karolin magánzóé, akiről csak annyit tudunk, hogy 1871-1872-ben, 1873-ban, 1874-ben már a Tabánban élt, s egy kereskedő özvegye volt.²⁸

A házszámát tekintve már 1854 után épült a Bürök utca és Németvölgyi út elágazásában, a 536. számú ház. [**Bürök u. 8.**]. 1875-ben és 1878-ban említik a **Szende Stefan** tulajdonában lévőként. Hogy mekkora terület tartozott hozzá a 7547-7548 Hrsz. parcellán kívül, amelyen állt, nem tudni, de feltehetőleg mindaz, ami később a ház vevőjének is a tulajdonába került. A magyar nyelvű névjegyzék szerint 1878-ban már Szende Julius, Ludwig, Koloman és Maria a tulajdonosok, a gyermekei, akik még az évben eladják Cserhalmay Ferencz m. kir. honvédségi vezérhadbiztosnak, azaz tábornoknak. Ehhez képest 1881-ből azzal az információval találkozunk, hogy abban az évben 4 napi elzárásra ítélik Szende István 66 éves, bicskei születésű, írástudatlan, vagyontalan, büntetlen előéletű, református vallású napszámost, 4 gyermek apját, Orbánhegy 536. sz. lakost.²⁹ A tulajdoni viszonyok apa és gyerekei közt zavarosak. Az apa meg a már eladott ingatlanban lakik. Nem tudjuk, mi történt, de nyilván tönkrementek. 1896-ban már Szende István magánzó feleségével VIII. József krt. 32. II/3 alatt lakik, és egy perben alperesek.³⁰ Az a Szende Gyula olajkerekedő, aki 1918-ban szintén alperes és VIII. József krt. 18. III/11 alatt lakik, nyilván a fia.³¹ Viszont egy-két dolgot kikövetkeztethetünk a 4 napra elzárt öregember fiatalkoráról. Bicskei születés, ám a református anyakönyv ilyen nevet nem ismer, tehát magyarosított névről van szó. A Szende abban az időben divatos név volt.³² A mi Szendénk jómódú család sarja lehetett, ha feltarisznyázták otthon annyi pénzzel, hogy Budán szőlőt tudott venni és benne épületet emelni, s mindezt analfabéta léte. Úgy tűnik, alaposan nekilátott a munkának. Ahhoz, hogy a termését értékesíteni tudja, meg kellett oldania egy közlekedési problémát is. Birtokát a várostól vízmosás vágta el, amely a mai Bürök és Tamási Áron utcákat kijelölő árok egyesülésével meglehetősen mély és széles volt. Ehhez meglehetősen nagy földmunkával járó támfalat kellett létesítenie, mint ezt az 1872-i térkép mutatja. Hogy ezt valóban ő végezte el, arra az is utal, hogy a téglatámfallal induló árok neve máig Szendi árok,³³ azaz egy hosszú árokrendszernek az a szakasza, amely a Bürök utca árka és a most Jagelló út

27 HU BFL - XV.17.a.302 - 1253

28 1871-1872-ben a Kaufmann helyett Hauptmann szerepel, elírásként

29 HU BFL - VII.107 - vizsgalati - 1881 - 127

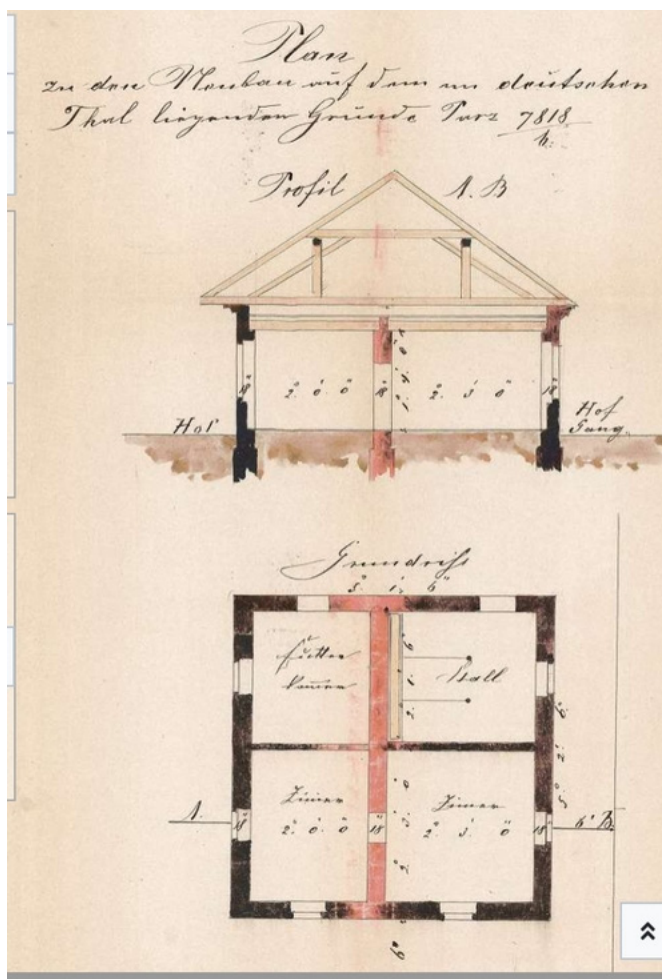
30 HU_BFL_VII_2_c_1896_I_1014

31 Viszont nem a fia az a Dr. Sente Gyula, aki 1891-1892-ben 1894-ben Pesti belvárosi lakos, 1898-ban szántója van a Németvölgyben (Hrsz. 12933); sem az a Sente Lajos gyógyszerész, postamester és a 563. sz. ház [Tamási Áron u 18.] tulajdonosa; sem az a Szendi Georg, aki 1875-ben a 555. sz. ház tulajdonosa, de nem is lányai az a Szondi (!) Mária és Julianna, akik 1891/92-ben (Hrsz. 7645) szántót birtokolnak a Mártonhegyen, ahol 1898-ra már házuk is áll.

32 A honvédelmi miniszter Szende Béla (1823–1882) is erre magyarosított az eredeti Frummerről.

33 Így a budaszentlőrinci pálos kolostortól eredő, ma már befedett patakot hasonlóképpen a kiinduló helyéről régebben Pál patakának nevezték. (GÁL 1972, 180.) A Pál pataka birtokos jelzős, a Szendi árok tulajdonságjelzős alak.

alatt haladó, befedett árok közé esik. A Szendi-árok tíz méter széles és ugyannyi mély volt, áthidalása a villamosvonal kiépítésének komoly problémája volt.³⁴ A Szendi árokról nevezték el a mellette húzódó utcát, sőt, még a Szendi árokból nyíló Törpe utcát is, lévén, hogy Szende a hét törpe hetediké.³⁵ Ahhoz, hogy Szende István tönkrement, két dolog is hozzájárulhatott. Az egyik, ennek a műszaki létesítménynek a költségei; a másik, hogy mint nem-budai nem rendelkezett a helyi viszonyok ismeretével.

Eidenpencz házának átalakítása 1870
(HU BFL - XV.17.a.302 - 914 kivágás)

A még névtelen Németvölgyi úton feljebb haladva, s elérve a Németvölgyi árkot, ahol ma a villamos megy, balra fent a magaslaton, az árok túloldalán, volt egy kis ház, [Vas Gereben u. 36.] (Hrsz. 7814/b-12770-8170), amely eredetileg „szőlőskerti földszintes épület” volt két helyiséggel, azaz **csőszház**. Itt, a Németvölgyi árokra lefutó lejtő peremén, egyúttal a Fátra tér láthatárán már az 1837-i térkép is több kis épületet jelez. A tulajdonos, Eidenpencz Lipót 1870-ben egy belső fal felhúzásával úgy osztja meg az épületet, hogy benne két szoba, istálló és takarmánytároló (Futterkammer) alakuljon ki. Konyha, vagy fűtés nincs tervezve. Az épületet szőlő veszi körbe, a Vas Gereben u. őse egy fahídon keresztül csatlakozik a mai Németvölgyi úthoz, amelynek itt a neve: „Strasse, wo Gott in Himmel schaut am Krouz [!]”, azaz ott van a vége, ahol „Isten a mennyben a keresztre néz”, azaz az egykori Alkotás-háznál, amelynek timpanonján valóban egy így is értelmezhető dombormű volt.³⁶ A kivitelezéskor a házat téliesíthették, mert Eidenpencz Lipótnak más lakása nincs, feltehetően nem is pest-budai születés. Leszármazottjai viszont maradtak a címjegyzékek tanúsága szerint.³⁷ Házában lakó is van: Unführer Ferenc szőlőműves (1880-1881), majd Fischer György földműves (1882,

1885-1886), akik a házhoz tartozó szőlőt, illetve szántóföldet megművelhették. A ház száma „Németvölgy 516b” (1882-től 1896-1897-ig). E háznak azonban a térképen nincs feltüntetve ez a száma. Fent a Rácféjen viszont van egy 516. sz. ház, amelynek egy bizonyos Höfflinger Johann majoros volt 1867-ben a tulajdonosa, később nyaraló lett belőle. Ez datálhatja az eredeti csőszházat: 1860 körülre. 1898-ban a ház, udvar és kert továbbra is Eidenpencz Lipóté.

A továbbiakban az épület tulajdonosa Stricker Mórné (1898) lesz, majd Steiger Mária, aki eleinte az alsó szomszéd épület tulajdonosának is vallja magát (1899, 1900-1901, 1901-1902, 1902-1903), majd csak a felsőének (1903-1904, 1905-1906, 1906-1907). Később – talán férjhez menve – Cseh József és neje (1908, 1909, 1910), majd Szép Illés és neje és b. társai (1911, 1912) a

34 Magyarország 1902-02-09, 9. ; Budapesti Hírlap 1912-01-06, 13.; Pesti Hírlap, 1912-02-14, 67.

35 A II. kerületen végigfutó árok neve Ördögárok. Nyilván így nevezték népiesen a hivatalosan Németvölgyi árkot is, amely Farkasréttől a mai BAH csomópontig húzódik, s onnan a Dunáig. Ezt onnan gondolom, mert a mellette lévő Csörsz utca szláv nyelven Ördög utca. A Csörsz utcát úgy nevezték el a mellette lévő árokról, mint a Szendi utcát is a Szendi árokról.

36 HU BFL - XV.17.a.302 - 914 (Az aktán a helyrajzi szám: 7818/b téves)

37 1906-07-ben Eidenpencz Nándor, hentes mester. VIII golya-u. 34.

tulajdonosok. A házban bérlők laknak, mint pl. Marada József, aki ugyanott zöldségáros (1905-1906, 1906-1907).³⁸ 1928-ban Dittrich Mátyásé és nejéé. Dittrichék ott laknak még 1945-ben is.³⁹

E ház alatt, a Németvölgyi árokhoz közelebb, rá merőlegesen egy évvel később, 1871-ben épült egy ház [**Németvölgyi út 86.**] (Hrsz. 7814a-12769-8169), amelynek helyiségei: két szoba-konyha-kamra-présház-pince-istálló voltak. Az épület tehát bortermelés céljára készült. Az építtetője, Heer György nem pest-budai személy, később sem nincs róla említés. A helyszínrajzon a mai Németvölgyi út neve „*Kék golyó utcába vezető út*”.⁴⁰ Ám a következőkben nem **vincelléré**, hanem egy majorosé, egy tejtermelőé, Paulacsek Györgyé (1880-1881), akit azonban már 1882-től a Városmajor utcában találunk. Az épület házszáma „Németvölgy 516a”. A sikertelen tejgazdaság vélhetőleg annak a rét-legelő művelési ágú földdarabnak a hasznosítását célozta, amely a mostani Zólyomi-lépcső tetején álló házak helyén terült el, és szőlőművelésre alkalmatlan volt. Ezen a földdarabon állt később a Béla-kert vendéglő is. A még névtelen Vas Gereben utca betorkolása a Németvölgyi árokba akkor nem volt más, mint feljáró az épületektől a legelőig.

A ház később tulajdonost vált: az új tulajdonos Reszer József és neje (1891-1892) lesznek, majd Reszer testvérek (1894, 1896-1897), nyilván a gyerekeik. Foglalkozásuk nem derül ki. 1898-ban a ház, udvar, a (kis) szántó tulajdonosa Répcz (?) Józsefné. Most tudjuk meg, hogy az eredetileg feltehetőleg a majorhoz tartozó rét-legelő (Hrsz. 12773/1 és 12773/2) ekkorra már szántó művelésben van, és nem a Reszerék, hanem egész mások a tulajdonosai: Az egyik özv. Kichle Jánosné szül. Marczell Kataliné, a másik özv. Wimmer Mátyásné szül. Gatterer Erzsébet és társaié.⁴¹

Az épület tulajdonosa Reszer Józsefné (1898). Ő, valamint a Holl Ferencz és Németh István fuvarosokhoz férjhez ment lányai 3000

Heer vincellérháza 1871
(HU BFL. - XV.17.a.302 -1069 kivásás)

Németvölgyi út, Nagysalló utcai leágazás, 1942
A pad fölött az "alsó épület" látszik
(Frivaldszky Landesz Erzsébet)

A ház léckerítése felett a két sarokkal feljebb lévő Fülemülfészek reklámja
(Vasdinyey Bence szívességéből)

(Vasdinyey Bence szívességéből)

38 Neki vagy egy leszármazottjának 1949-ben a Törökbálinti úton volt, a mai Oltvány utcától nem messzire egy vendéglője, emlékszik Schumy Rezső. Aztán a vendéglőjét bezáratták, a helyén közértet nyitottak. Az ötvenes évek közepén nikotint ivott.

39 HU BFL - VII.155.a - 1945 - 0044

40 HU BFL - XV.17.a.302 - 1069 (Az aktán lévő egykorú cím: Németvölgy 15/11030 nem érthető)

41 Budapest évkönyve. 1898

korona kölcsönt vesznek fel rá Linczenpolcz Nándortól⁴² zálogba, majd fiával együtt eladják neki az alsó ingatlan 7/8 részét⁴³. Az eladók annyira németek, hogy szándékukat csak németül tudják előadni az eljáró közjegyzőnek, bár az ő magyarul okiratba fogalmazott szövegét megértik. A vevő, Linczenpolcz Nándor kocsigyártó volt Maros u. 12. alatt, akinek államosított üzeme helyére az 1990 táján épült fel a mostani átjárós irodaház. A Reszer-ház (Hrsz. 8169/1) 1928-ban Linczenpolcz Nándor és István tulajdona. A Reszer-leszármazottak, azaz özv. Németh Istvánné és b. társai a kis szántóföldet (Hrsz. 8169/2) megtartották maguknak. 1934-ben, 1938-1939-ben a tulajdonviszonyok ugyanezek, bár a helyrajzi számokban ill. a házszámokban zavar van. Megtudjuk még, hogy Linczenpolcz István Schwarzer Ferenc u. 4. alatt, Némethné pedig Pestszentlőrincen lakik.⁴⁴ Holl Ferencné Reszer Anna 1940-ben hal meg,⁴⁵ Linczenpolcz Nándor 1951-ben.⁴⁶

A negyvenes évek végén lakott ott a házban az a Langner Erzsike, aki a szemközti, Németvölgyi út 81. sz. alatt lakó orsolyita apácákhoz járt óvodába, s lehetett 5 évesen első áldozó. Később mamám bérmalánya lett, aztán férjhez ment egy házunkbeli fiúhoz. – 1952-ben államosították az elavult, rossz állapotban lévő házat, majd a 2000-es évek elején lebontották, s helyére modern ház épült. – (Ismerünk egyébként Resseréket mi is, de nem abból, hanem a Koszta József u. 27-ből, a velünk szemközti, szirénás házból. Öcsém indiánkönyvekből kiokulva egyszer egy kerítésnyíláson áthaladó macskacsapáshoz dróthurkot szerelt. Történetesen Jóska fiuk macskája pusztult el benne, amiből aztán kellemetlenségeink származtak.)

*Langner Erzsike a házuk udvarán, 1949
(Frivaldszky Landesz Erzsébet)*

A Németvölgyi út mentén, kicsit feljebb egy tekintélyes méretű épület következik [**Németvölgyi út 96.**]. Bizonyos Jacob Christl 1787.04.28 óta pesti polgárnak, háztulajdonosnak leszármazottja építette, **Krisztel Pál**, aki előbb **majoros** (Milchmeier, 1880-1881) volt Városmajor u. 285. sz. illetve más számozással (1882, 1883-1884, 1888) Városmajor-u. 2. alatt. Megveszi 1890 táján ezt a Németvölgy Hrsz. 7817, és 7818. rétét és ugyanazzal próbálkozik, mint korábban Paulacsek a Vas Gereben utca sarkán, a majorossággal, de sokkal nagyobb eséllyel. A birtokában lévő rét ugyanis az övénél jóval nagyobb volt, akkora, hogy később az egész Nagysalló utca alsó szakaszának összes háztelkét ki tudták szabni belőle. A Christel (Krisztl) Pál és neje által emelt épület is jókora volt, közepén egy belső udvarral. 1891-1892-ben már állt a ház.⁴⁷ Ám 1900-1901-re Krisztl Pálné, majoros neje megöszvegyül. 1902-1903-ban foglalkozása fuvaros, 1904-1905-ben tejkereskedő. Az ingatlan 1908-ban is az övé (Németvölgyi út 50., Hrsz. 12757.) 1928-ra földjeit eladván azonban már lakásbérlelőkből él. Ekkor nyitják meg mellette a Nagysalló utcát.

42 HU BFL - VII.153.a - 1915 – 0230

43 HU BFL - VII.153.a - 1917 – 0140, HU BFL - VII.153.a - 1918 – 0610

44 Budapesti ingatlanok címtára 1934, Budapesti háztulajdonosok címtára 1938-1939

45 HU BFL - VII.6.a - 1940 – 58276

46 HU BFL - XXV.151.b - 1951 – 0372

47 www.ezustpontyvendeglo.hu (2018. 07) úgy tudja tévesen, hogy 1876-ban és mint vincellérház.

NYÁRI LAKOK

A nyaralóépítés divatja a Márton-hegy felett lévő Orbán-hegy felől terjed. A Márton-hegyen nem erdők vannak, hanem szőlők. Aki tehát kevésbé szereti a napot, mint a szőlő, az fákat, kertet ültet háza köré. Aki pedig nem is igényelné a nyaralást, okosan teszi, ha nyárra azért maga vagy egy embere kiköltözik a szőlőbe, mert a forgalmassá vált hegyoldaltól messze van a csőszház.

A mai Tállya u. felső végénél, a Márton-hegyen egy hatalmas szőlőbirtok terült el kb. a mai Tállya-Méra-Fodor utcák vonalával határolva. A felső szögletében lévő ház 534. számmal [Tállya u. 22] szerepel a az 1872-es térképen. Weinritter Romané volt (1878), húsz évvel később (1898) pedig Müller Pálé és nejeé (VIII. Kisfaludy u. 25.), ám akkor már csak szántókból állt.

Már állt ez a ház, amikor jóval feljebb [Tállya u. 19] (Hrsz. 7594-10290-8640) Lipthayné Kovács⁴⁸ Franciska 1864-ben egy kis nyaralót épít,⁴⁹ amelyhez udvar és szőlő is tartozik. A ház 1880-ban is az övé (házszáma: 534a), de 1898-ban már Vikár Béláé, az etnográfusé, a Kalevala fordítójéé.

Bercsik (Bertsik, Bérczik) József orvos nyaralója (535. sz.) [Mártonfa u. 4] egy hatalmas, főleg szántókból álló birtokon épült, valamikor 1873 előtt. 1895-ben végrendelkezik,⁵⁰ 1898-ban a kb. 20 holdnyi, a mai Költő-Csorna-Mártonfa utcákkal, valamint a Mártonhegyi úttal határolt birtok már Bercsik Kálmáné. A ház helyén ma már csak épületromok és egy 200 éves, védett eperfa állnak.⁵¹

A mai Kempelen Farkas utca ősen a Mártonhegy csúcsára felérve 1867-ben két épületet is találunk egymás mellett, közös telken. Az egyik száma 537. [Fodor u. 83.] és Ried Martin gazdálkodó (Oekonom) nevén van, a másiké 538. [Fodor u. 81.] A hatalmas szőlőbirtok, amely a későbbi adatok szerint egészen a mai Bürök utcáig terjedhetett, ekkor már két egyenlő részre volt osztva egy lejtő irányú vonallal a két ház tulajdonosai közt. Az 537. sz. ház lehet a régebbi.

Az 538. sz. ház és a hozzá tartozó birtok 1867-ben Stipanitz Karoline magánzóé (Priv.), aki már 1861-ben özvegy volt és Budán a Neuegasse-n lakott, és özvegye lehet az 1858-ban Terézváros Fabrikengasse 1. alatt frissen elhunyt Stipanitz Johann-nak. A ház és birtok 1875-ben Szvirak Johann, törkölypálinka mérést üzemeltető (Branntwsch.) Viziváros Iskola utcai lakosé (1874) volt, 1878-ban már Szvirak Ágostonnal közösen, aki a fia lehet. 1891-ben a földbirtok „Surrák” Ágostoné, de a ház és környéke ideiglenesen Müller Pálé és nejeé, végül (1898) minden özv. Szvirák Ágostonné szül. Prágai Teréz és társai tulajdonába kerül.

Az 537. sz. házhoz tartozó birtok 1872-ben ismét két részre oszlott a mai Tállya utca mentén. A ház száma 537a.-ra változik, és Krumholz Michael (1875) cserepesmester (1888 Krumpholcz Mihály, VII, kertész-u. 37) lesz a tulajdonosa a filoxéra-vész után még 1891-ben is. 1898-ban már Hang István (Istenhegyi út 29) a tulajdonos.

A Tállya u mellett pedig 1872-ben már egy ház áll a tőle lejjebb fekvő birtok számára, amely azzal a 537b. sz. [Tállya u. 12.] (Hrsz. 10405) házzal azonosítható, amely 1875-ben Millner Karl, 1878-ban pedig Kurländer Josef birtokában van. 1898-ban a ház és a birtok nagy része Tagscherer Jánosé és társaié.

Ami Krumpholcz Mihályt illeti, van egy szép park közepén álló nyaralója is a Farkasréten (1891, Hrsz. 7743) (1872, 1908), egy hozzá tartozó hatalmas birtokkal (1898), amely a Farkasréti Temető része lett, annak bővítésekor.

Nemcsak az 537. és 538. sz. házakhoz tartozó szőlők tartozhattak együvé, hanem hozzá tartozhatott a mai Bürök u. és Németvölgyi út köze is. Amikor – 1867 előtt – a felső rész ketté vált, velük hasadt – talán a mai Szalánci u. mentén – az alsó rész is. Majd a Bürök-árok mentén előbb

48 HU BFL VII. 200 1880 938

49 HU BFL - XV.17.a.302 – 386

50 HU BFL VII.152 1895 0371

51 <https://www.fokert.hu/listing/martonfa-utcai-eperfa/> (2020.01)

leválhatott városhoz közelebbi rész, amit Szende István vett meg, majd, a Szalánci utcától kezdődően a távolabbi rész is.

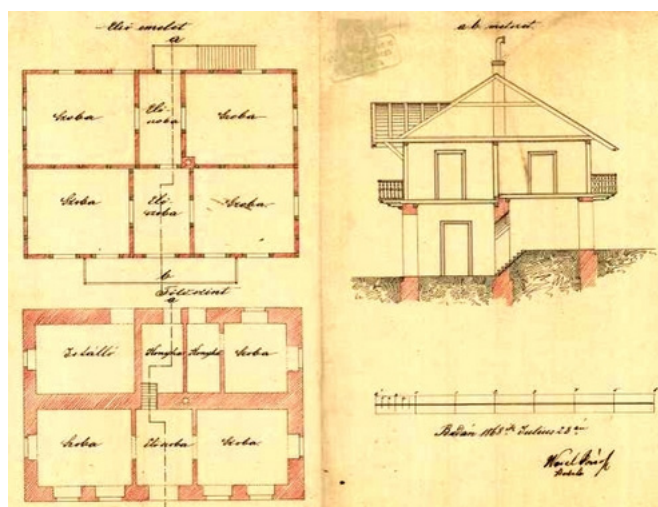
Ez utóbbi szőlőbirtokon 1869-ben épült egy „új emeletes **nyári lak**”, építtetője és építész egyaránt **Wesel József**.⁵² Az illető pesti asztalos, fa- és fémkoporsó készítő, temetkezési vállalkozó több üzlettel (1867, 1872), majd csak temetkezési vállalkozó (1875). 1875-ben már elhunyt, özvegye indít egy pert 170,33 akó bor és 15 darab hordó természetbeni kiadása vagy értékének megfelelő 2333 ft 52 kr megfizetése iránt Leitgeb János alperes ellen, amit a felperes 1890-ben elveszít, sőt, addigra szegényházba is kerül.⁵³

1878-ban már Wesel utóda működteti Kerepesi út 13-i üzletét, az 539. sz. ház tulajdonosa pedig bizonyos Fischer Andreas. Ő sem jár jobban a szőlővel mint elődje:

1878-ban csődeljárásban elárverezik a termést és az edényeket. 55 akó borról van szó,⁵⁴ ami irányadó lehet a szőlőbirtok nagyságának megbecsüléséhez: legalább 4-5 helyrajzi számra rúghatott. A filoxeravész után, 1891-1892-ben és 1894-ben Schlauch Ferenc és neje, 1898-ban a Hoffmann János és neje a tulajdonosa a háznak és a szántóvá silányult szőlőnek [**Németvölgyi út 97**] (Hrsz. 7554-10351/1-8584), 1934-ben pedig Linder Conrad és neje, (Krisztina krt 45).⁵⁵ Az ostrom után ezen a telken fuvarostelep működött, lovakkal, társzekerekkel. Ma irodaház áll a helyén. A szőlő telkekre esett szét, mindegyik más-más tulajdonosé lett.

A mai Tamási Áron u. felső szakaszán, már orbánhegyi oldalán volt **Schubert Anton** és **Malvina** (1878) az 563. sz. háza [**Tamási Á. u. 18**], valamint Dr. Turnofszky W[olfgang], alias Dr. **Turnofszky F[arkas]** 554. sz. nyaralója [**Tamási Á. u. 21a.**], aki (1878) fogorvos volt a Szervita téren, Frivaldszky Imre özvegye házában az emeletén.

Itt, egészen fent a dűlőhatárnál építtetett 1869-ben egy új földszintes **nyári lakot Maszák Hugó** (553. sz.) [**Fodor u. 54.**] (Hrsz. 7641-10319-8598).⁵⁶ Ez az 553. sz. ház a Mártonhegyen 1867-ben Cserhalmay Ferenc lakcíme, 1878-ban pedig Csukássy Ferdinándé. Láthatólag egy új műfaj jelenik meg a hegyen, a bérvilla. 1891-ben Maszák Hugó és neje a tulajdonos, 1898-ban már Geszler József és neje.

Wesel vincellérháza 1869
(HU BFL - XV.17.a.302 -698 kivásás)

A fuvaros telep széle a Bürrök u. felől. 1961
(Fortepan 143021)

52 HU BFL - XV.17.a.302 – 698 A terven közelebbi helymegjelölés nincs. Az épület jelegzetes alaprajza és a meredek lejtő ábrázolása vezetett a helymeghatározáshoz.

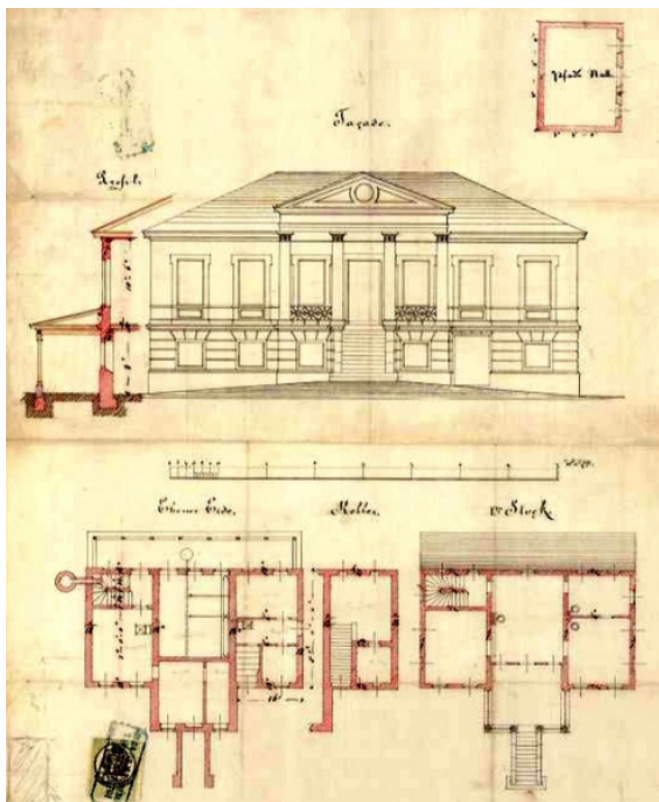
53 HU BFL - VII.2.c - 1890 - I.0623

54 HU BFL - VII.151 - 1878 - 0977

55 Bp ingatlanok címtára 1934

56 HU BFL - XV.17.a.302 - 757

1870-ben az említett **Cserhalmay** („Csuhalmay”) Ferenc igényes emeletes nyaralót építtet Szende István telkén, „pótépítkezésként” azaz az ő háza mellé⁵⁷ (536. később 536a. sz.). Maga az ingatlan 1878-ig a Szende családé, sőt, az apa még később is ott lakik. 1880-ban Cserhalmay Mária a tulajdonosa a Mártonhegy 536/a. sz. háznak, 1898-ban Cserhalmay Ferencz a Hrsz. 7547-48, 1898-ban a Hrsz. 10341-10344 ingatlannak. – Cserhalmayról azt tudni, hogy 1825-ben született, éppen Vörösmarty Mihály Cserhalom c. eposza megjelenésének évében. Apja – Klecska Ferenc gyógyszerész – és családja ekkor magyarosította meg nevét Cserhalmayra. Maga szintén gyógyszerész oklevelet szerzett 1848-ban, ám csak apja kedvéért, egyébként mint katona csinált karriert. 1883-ban a tábornokot honvédelmi minisztériumi csoportfőnöknek nevezik ki. Felesége a gyógyszerészbálokon sokszoros bálánya volt. 1898-ban a Vigadó utcában laktak, közelebből magában a Vigadóban. Cserhalmaynak a tudomány embereivel is volt kapcsolata, a hatvanas években a Xantus János alapította állatkert létesítését célzó egyesület tisztségviselője volt, Frivaldszky Imre és János zoológusok mellett. – Cserhalmay halálát s a filoxéravéset követően az épület elvesztette nyaraló-funkcióját, s gazdát is váltott. 1912-ben és 1916-ban már Vesztroczy Jenő a tulajdonos (Németvölgyi út 47, 49, 51. sz. Hrsz. 10341, 10342, 10343), 1928-ban pedig Mohr Béla. Hogy Moór Gyula dr., a római jogi egyetemi nyilvános tanára rokona volt-e nem tudni, mindenesetre ott lakott a szomszédban: Németvölgyi-út 55. sz. [Németvölgyi-út 81.] alatt. Ezt követően parcellázzák fel és építik be a területet.

Cserhalmay nyaralója 1870
(HU BFL - XV.17.a.302 - 978 kivágás)

A már említett 264. sz. házat [Tamási Áron u. 8.] Stojacskovics Sándor szerzi meg és 1872-ben megnagyobbítja azt, istállóval is ellátva, amivel alapterülete a duplájára nő.⁵⁸ A ház 1878-ban Stojacskovics Sándor szerb nemzetiségi országgyűlési képviselő nyaralója. Az illető a tabáni görögkeleti egyházközség (I, Görög-u. 17.) elnöke, minisztériumi osztálytanácsos (lakcíme: I, Országház-u. 27., 1882). Bekövetkezik a filoxéra-vész, 1896-1897-ben az ingatlan Stojacskovics testvéreké lesz, a fiaié, 1898-ban pedig Welkow Józsefné, szül. Stojacskovics Julia és társa a tulajdonos. A házhoz hozzátartozik a mai Bűrök u. frontja az 1.-től a 17. sz-ig, egészen föl a Nárcisz utcáig. Az épület ezt követően lassan lakóingatlan funkcióra vált, a birtok lakótelkeké bomlik.

Cserhalmay nyaralója 1910k
(FSzEK K000355)

57 HU BFL - XV.17.a.302 - 978

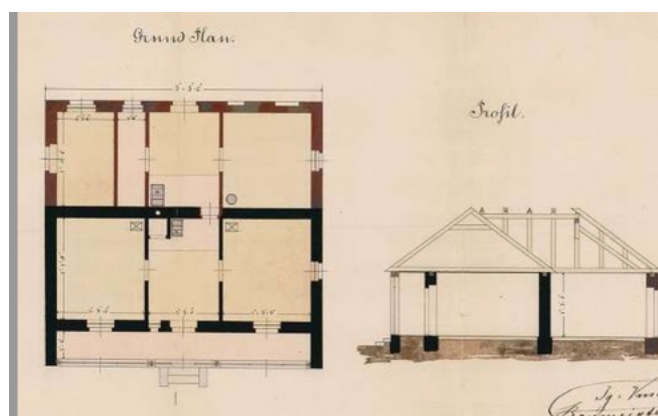
58 HU BFL - XV.17.a.302 - 1253

Meg kell jegyezni, hogy a Stojacskovits ház száma az 1872-i térképen „264”, az iratokban azonban „264 1/2”, ami annyit jelent, hogy egy ház-újrászámolás óta telkéhez közel egy másik ház is felépült, amely ugyanezt a számot kapta. Ilyet azonban a térképen nem találni, egyedül egy közeli háztól lehet gyanítani, hogy ez lehetett a száma, másszóval, hogy a 264. sz. ház „másik fele” azonos lehet az ezzel szomszédos [Németvölgyi út 72.] (Hrsz. 7803, 7804 – 12793-8204) ingatlanon csak 1891-1892-ben adatolt házzal. Ez bizonyos **Horváth Béla nyaralójaként** épül fel, közvetlenül a szőlők katasztrófája előtt. Ezután azonban az épület már elveszti ezt a vonzerejét, ami nyaralásra alkalmassá tette.

A Szende-Cserhalmay ház száma után lett számozva 536b.-nek **Schöff** (Schöpf) Guidó **nyaralója** [kb. **Muskátli u. 9.**] (Hrsz. 7437, 7438). Eredetileg egy helyiséges kis épület volt, amihez 1870-ben 2 szobát, konyhát, kamrát, tornácot építenek⁵⁹ majd 1873-ban egy további szobát, és egy melléképületben istállót és mosókonyhát.⁶⁰ Az 1872-i térkép a nyaralót egy hatalmas kert közepén mutatja. Hozzá tartozott a mai Mártonhegyi-Németvölgyi utak valamint a Tamási Áron-Nárcisz utcák közti tömb, Schöff Guidó fényképész és neje tulajdonában. (Lakásuk: Tölgyfa u. 22.) Az illető a Schöff festőművész-dinasztia tagja volt. A férj 1902-ben, felesége 1904-ben meghal. Örökösük Bauer Ernő lesz.⁶¹

Vegyük a sor végére a városhoz a legközelebb eső nyaralót. Ha Budapest egyesítésekor mondjuk a már meglévő Déli vasúttól valaki elindult, s elhagyta a már szintén meglévő katonai kórházat, a még nevesincs Böszörményi úton haladva egy házat sem lát, csak szőlőket. Amikor azonban a szintén névtelen, mai Kiss János altábornagy utca helyén lévő dűlőúthoz ér, feltűnik a mai **Kiss János altábornagy u. 84.** helyén álló **Maurer-nyaraló**.

Elmondanánk ennek történetét a szokottnál részletesebben, habár Pesten kezdődik. Amint rekonstruálni lehetett, az Arad-megyei Új-Szent-Annáról költözik fel Pestre egy német iparos, Sebastian Maurer. Foglalkozását tekintve gyertyaöntő (*steata gematum fusor*, sz. 1787.07.08). Jómódú ember, meg tudja váltani a polgárjogot, legalábbis azt állítja egyik gyereke keresztelőjén (1800.02.06), hogy rendelkezik vele. Merthogy házas ember is: felesége Katherina Thierling (Thirring?). A pesti Tölgyfa utcában laknak (a ház száma 1822-ben: 216, 1827-ben: 285). A nagyobbik fia, Anton 1822-ben bodnárságba kezd a Tölgyfa utcában, de 1842-ben átköltözik a budai Vízivárosba, a Gyorskocsi utcába, ott lesz szappankészítő. E mesterségben öccse, Johann (sz. 1792.06.19) ötletét veszi át, aki a mai Rózsa u. és Podmaniczky u. sarkán kezd ugyanebbe az iparba és igen sokra viszi benne. 1860-ra már a pesti szappanöntők alelnöke (*Untervorsteher*), lakása a mai Szív u. és Szondy u. sarkán van (*Zweiherzengasse* 54), boltja pedig előbb az Ó-utcában, majd a mai Lázár u és Dalszinház u sarkán (*Lazarusgasse* 15), amely ugyanolyan hídfőállássá válik az Arad-megyéből fokozatosan felköltöző rokonság számára, mint előbb a Tölgyfa-utca, ahol 1803-1805-ben már egy sörétöntő Franz Maurer is működött. Johann-nak 1874-re már bejegyzett cége van, 1878-ra tevékenységét kiterjeszti gyertyaöntésre és illatszergyártásra is, ezekből az árukból lerakatot is tart. A Lázár-utcából indul az a másik Franz Maurer is, aki 1871-re pest-városi irodista lesz a telekkönyvnel. Egy harmadik Franz a rokonságból pedig 1860-ban a Vízivárosban bukkan fel a mai Medve u. 8. alatt (*Schwarze Bäregasse* 483, Hrsz. 2740.) mint gazdatiszt. 1871-ben ezt az ingatlant tőle a

Maurer nyaraló 1873 (HU BFL - XV.17.a.302 -1459 kivágás)

59 HU BFL - XV.17.a.302-977

60 HU BFL XV 17 a 302 1324

61 HU BFL - VII.152.a - 1893 - 0102

magyarosított nevű Erdei Henrik öröklő, akinek anyja Barbara Maurer, foglalkozása pedig főlevéltáros a budai adóhivatalnál.

Ha a nyájas olvasó már kezdené türelmét veszteni és már abba is hagyná a Maurerek történetét, kérem ne tegye, mert lassan kiderül, miért kellett mindent annyira Ádámtól-Évától kezdeni. Eljutottunk ugyanis végre ahhoz a Karl Maurerhez, aki 1815-ben a pest-városi mérlegelési al-biztos tisztségét (*Unterkommissar Des Waghauses*) viselte, a pesti Tölgyfa-utcában lakott, s Anna Catharina nevű lányának (sz. 1808-06-13) pedig Katherina Thierling volt a keresztanyja. Az apa által viselt tisztséget bérelni lehetett a várostól, és szép jövedelmet hozott. Karl Maurernek több gyerekeről nem tudunk, ő maga további életútjáról sem.⁶² Ennek az Unterkomissar Karl Maurernek leánya lesz az a Maurer Anna, aki magánzó (*Priv.*) és 1867-ben tulajdonosa a krisztinavárosi Svábhegy (*Kr., Schwabenberg*) 561. sz. háznak. Született ugyan egy Anna nevű lánya Sebastian Maurernek is, de 8 évvel korábban. Hogy kettőjük közül melyik a ház tulajdonosa, azt azzal vélem eldönthetőnek, hogy a háztulajdonos Anna majd hajadonként 1868 táján férjhez megy. Úgy gondolom, hogy ez valószínűbb egy 60 éves lány esetében – Karl lánya pedig éppen ennyi idős – mint egy 68 évesében, amennyi idős Sebastian lánya. Ennek a Sebastiannak amellet voltak befolyásos fiai is, akik már jóval korábban férjhez tudták volna adni nővérüket, miközben Karl Maurernek csak ez az egy gyermeke volt, s ráadásul a jelek szerint korán meg is halt. Így lánya mellett csak egy gyám állhatott, valaki ebből a rokonságból. Ilyen körülmények közt örülhetett, hogy 60 évesen bekötötték a fejét.

Az, hogy terézvárosi létére Budán voltak házai, azt sejteti, hogy a gyám egy budai Maurer volt, pl. az az Anton, aki 1842 és 1846 közt tevékenykedett éppen a Vízivárosban, mielőtt visszatért volna a Terézvárosba. Ha ez így volt, akkor ennek megtörténte a lány végleg magára maradt ingatlanaival ugyan, de emberi támasz nélkül, vénkisasszonynak. Maurer Anna azonban végül mégis férjhez ment, méghozzá egy 48-as honvédhadnagyhoz, név szerint Giuseppe Artusihoz, aki Cremonában született 1806. január 31-én. Eredetileg császári-királyi őrmester volt a 23. Cecopierri gyalogezredben, majd 1848. októberétől hadnagy a tőlük a honvédséghez csatlakozókból szerveződött Frangepán-csapatban. Lipótvár feladásakor (1849.02.03) fogságba esik és besorozzák. Innen szabadulva 1867-ben Budán él, a honvédegylet tagja, amely révén segélyben részesül. Így engedheti meg magának, hogy egy módos, nála két évvel fiatalabb lány kezét megkérje és el is nyerje. 1871/72-ben „Attuzzi Joh[ann]” így lesz tulajdonosa a krisztinavárosi 561. sz. háznak, amelynek funkciója nyaraló (Hrsz. 8023b) és egy nagy szőlő közepén áll. Eredetileg is annak épülhetett, méghozzá 1854 után. A 1881. évi házjegyzékből pedig azt is megtudjuk, hogy Artusiné született Maurer Annáé még a vízivárosi Fazekas utca 9 (Hrsz. 2749) alatti lakóház is, amely a rokon Erdei Henrik házához közelében áll. A nyaralót 1873-ban kibővítik, duplára nő, négyzetes alaprajzú lesz, fűthető.⁶³ A veterán azonban 1873. március 19-én meghal. A Németvölgyi temetőben temetik el. Ennek felszámolásakor sírját a Kerepesi temetőbe helyezik át.⁶⁴

A Németvölgyi út páros oldalán, a villamos mellett tanúi lehetünk a „nyári lakok” átlényegülésének villalakásokká. Rögtön a régi, csődbe ment major mellett [**Németvölgyi út 88.**] épült egy un. svájci típusú, lombfűrészelt deszka-díszítésű faszerkezetű verandás ház, amelynek adatai – alighanem tulajdonjogi bizonytalanságok miatt – a címjegyzékekben jó ideig nem szerepelnek. (Hrsz. 7815, 1880-tól 1899-ig). Az 1898-i telekkönyv szerint (Hrsz. 12766) Engelmayer Jakab és neje a tulajdonosa ennek a „szántónak”. Épületet nem említ rajta, pedig már régen ott állhatott. Budapest egyesítése után, de még a filoxéravész előtt épülhetett, nyaralás céljára. A címjegyzékek 1901. és 1904. évek közt tulajdonost még mindig nem említene, csak az ott lakó Hiesz Venczel (Vendel) hivatalnokot és feleségét. 1905-től már őket nevezik meg tulajdonosnak. Az akkori számozás szerinti Németvölgyi út 42. sz. házban rajtuk kívül még mások – bérlők – is laknak.

62 Alig valószínű, hogy azonos lenne azzal a Carl Maurerrel, aki 1847-től 1852-ig szobrászként működött a mai Váci utcában, (Leopoldstrasse 384.), és alkotásairól a művészettörténet sem tud semmit.

63 HU BFL - XV.17.a.302 – 1459

64 <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Bona-bona-tabornokok-torzstisztek-1/hadnagyok-es-fohadnagyokaz-184849-evi-szabadsagharcban-2/a-2E/artusi-giuseppe-E0/>

A következő ház [**Németvölgyi út 90.**] építési időpontját már ismerjük. Már a filoxéravész után építette Seifert Frigyes (Hrsz. 7816), 1894-ben már állt. 1896-1897-ben tulajdonosa Egger József, 1898-ban pedig Kiss Vilma (Hrsz. 12765/2, kert). Még 1916-ban is ő a tulajdonos. Valamikor a húszas években – 1928 előtt – Szandtner Ödönné veszi meg, s vele együtt egy vele felülről szomszédos másik kertet (12765/3), amelynek 1898-ban még özv. Wichll Jánosné szül. Hagen Magdolna volt a tulajdonosa, s a Nagysalló utca megnyitásakor az ottani 5. házszámot kapta. Mindkét kert szép őszibarackos volt még az ostrom után is. A Németvölgyi úti telken (akkor 44. sz., Hrsz. 8131) a férj pékműhelyt létesített, s az utcafronton kis épületet emelt az áruk értékesítésére. A lakóház emeletes (1933, Hrsz. 8167), 1938-ban a tulajdonos Szandtner Ödön. 1942-ben a pékműhelyben ifj. Sztakó Sándor a sütőmester, (XII. Németvölgyi-út 90. Tel. 456-970), 1943 januárban is. Emlékezetem szerint a kis épületben 1942-1944-ben fűszerüzlet is működött, amelynek boltosa, Haász úr telefonon házhoz szállítást is vállalt, de ennek nem találok nyomát. Talán mindez a sütőmester neve alatt történt.

A **Németvölgyi út 98.** telkét (Hrsz. 7820, majd Hrsz. 12755/1, 12755/2 és 12756) az az Unführer (Umführer) Ferenc szőlőműves veszi meg, aki korábban (1880-1881) bérlőként lakott a Vas Gereben u, sarkán lévő házban. Lakóházat épít rajta (1891-1892), 1898-ban is ő a tulajdonos. A ház az Eötvös-villa mintájára épült, mint sok más társa, de nem nyaralónak, hanem állandó lakás célú villalakásnak. Az épület ma is megvan, bár átalakítva.⁶⁵

VENDÉGLŐK, KOCSMÁK

Az egyre belakottabbá váló környék vonzza a nyaralót építeni nem tudó, kevésbé tehetős rétegeket is, egy-egy ünnepi kirándulásra a természetbe.

A városhoz legközelebb eső, említett Maurer-nyaraló további története máris tanulságos ebből a szempontból. Ez lesz a környék első vendéglője. A 1880-1881. évi Czim- és Lakjegyzékből arról értesülünk, hogy Artusi Anna vendéglős lett a Németvölgy 561. sz. alatt. Nem arra kell gondolunk, hogy a 72 éves özvegy szakmát tanult, inkább arra, hogy pénz szűkében lévén nyaralóját vendéglősöknek adta hasznosításra, akik személye azonban – egyelőre – homályban marad. A ház vendéglőnek igen alkalmas lehetett a szőlők közepén, amelyek még eladható saját borral is kecsegtettek. Annak, hogy a vendéglősök helyett a tulajdonos neve lesz a cégér, több oka is lehet. Az egyik feltétlenül az, hogy ez a név reklámot is jelenthetett, mert egy bizonyos Pellegrino Artuzzi (alias Artusi) volt az olasz konyha „atyja”, akinek neve gasztronómus körökben bizonyára nem volt ismeretlen, s aki 1891-ben jelentette meg *A főzés tudománya és az étkezés művészete* c. főművét.

A hölgy „kocsmárossága” azonban nem tart soká. Artusi Anna magánzó ugyanis 1885. július 4-én elhívhatja a közjegyzőt Németvölgy 561. sz. alatti lakására és tanúk jelenlétében átadja neki végrendeletét. Aláírni azonban gyengesége már nem tudja a dokumentumot.⁶⁶ A végrendelet szövegét nem ismerjük, de nyilvánvalóan csak a vendéglőre vonatkozik, mert egy másik irat éppen arról szól, hogy Artusi Józsefné Maurer Anna 1885. július 5-én elhunyt, ám a Budapest Víziváros 456a sz. házingatlanra vonatkozóan végrendeletet nem hagyott hátra. Ezt az ingatlant ezért a rokonság örökli, benne Erdei Henrikkel, aki miután ugyanabban a hónapban szintén elhalálozik, ő is örökhagyóvá válik.⁶⁷ A vendéglőt viszont az azt addig üzemeltető vendéglősök öröklik, habár az 1888. évi Czim- és Lakjegyzék még mindig azt hirdeti, hogy az 561. sz. épületben Artuzi Anna a kocsmáros.

Az 1891-1892. évi címjegyzékben a tulajdonosok neve végre helyesen szerepel: Hötzel József és neje, akiknek mellest a pesti Nádor utcában is van kocsmájuk. A németvölgyi vendéglő új

⁶⁵ Buda külterület kataszteri térképsorozata, az 1871 és 1910 közötti ingatlan és helyrajzi szám változások feltüntetésével: BFL XV.16.a.201/10 (1–189) 2329 katalógusszám

⁶⁶ HU BFL - VII.151 - 1885 – 0610

⁶⁷ HU BFL - IV.1411.b - 1885 - 01926 – Artusi. Innen ismerjük Artusi Anna rokonságát.

címe Mozdony út 16, Hrsz. 8023/b, [**Kiss János altábornagy u. 84.**] nevét pedig „Artuzi Annáról” „Szép Olasznő”-re változtatják. Megtudjuk még, hogy Hötzel József italmérési engedéllyel rendelkezett ezen az I. ker. 8023 ingatlanon, amiről mostoha fia, May János javára lemond,⁶⁸ majd Hötzel József és felesége kölcsönös végrendeletet⁶⁹ készít.

A vendéglő új nevét egy hírlapi tárcsa terjeszti: „...A villába megérkezve elküldte a kocsit, maga pedig bekopogtatott a házfelügyelőhöz. — Ezt azután nemsokára, miután a házkörűli dolgokról referált neki, elküldte a 'Szép Olasznőhöz', hogy egy pár pohár bort elköltsön egészségére.”⁷⁰ Sőt, találunk egy tényleges reklámot is: „Méry Ferencz vendéglője a 'Szép Olasznőhöz' a Németvölgyben, jó konyhával és ízletes italaival hódít a közönségnél. Nyári lakók olcsón étkezhetnek. Kirándulásra nagyon alkalmas.”⁷¹ Ha azt vesszük, hogy ez a Méry Ferencz 1891-1892-ben, illetve 1894-ben még fűszerkereskedő I, Attila-u. 50. sz. alatt, vendéglősként való fellépésétől nem sokat várhatunk. Egy így is volt, mert 1896-1897-ben ismét fűszeresként dolgozik, de már a VII, Nefelejts-u. 8. alatt. Az egykori Maurer-szőlő (Hrsz. 8023b-12938/1a, 12938/2 és 12939), tulajdonosai Hötzel József és társai, nagysága 2 hold 724, művelési ágát tekintve pedig ház, udvar, kert és szántó a Németvölgyben.⁷² 1896-1897-ben azonban May János és társa van megjelölve tulajdonosként. A szőlőket időközben a filoxéra elpusztította. Egy visszaemlékezés a „Szép Olasznő” környékén 1914 előtt kukoricaföldeket említ.

1914-ben egy újabb számozás szerint a „Szép Olasznő” Mozdony-utca 52 sz. alatt van, tulajdonosai May János és b. társa, működtetője pedig bizonyos Leidenberger J. Az épületben lakik még Horváth Kálmán tejáros, Kovács Ferencz bérkocsitulajdonos és Nebrovszky Antal fuvaros. A hatalmas területet ezek szerint legelőként hasznosítják tehenek és lovak számára. 1916-ban, 1918-ban a tulajdonos már özv. Szehr Jánosné és b. társai, vendéglőről pedig nincs többé szó. – 1918-ban az utca neve Fery Oszkár útra változik. 1928-ra pedig a hajdani Maurer-nyaraló Törpe u. és Németvölgyi út közti teljes területet felparcellázzák: Bauer Emilné tulajdonában vannak a 8248/3-7-ig terjedő, Steiner Béla és b. társai tulajdonában pedig a 8248/8-17-ig terjedő helyrajzi számok. –

A Schöff-nyaraló szőlőjének egy darabját (1880-1881) Pettik Bálint kocsmáros veszi meg. Kocsmát nyit, az akkori számozás szerint Németvölgyi út 43. [**Németvölgyi út 67.**] alatt, amelynek házszáma „554 1/2” sz. lesz. Hogy a Pettik-féle vendéglőt miért 554. sz. nyaralóhoz képest számozták, nem tudni. Talán csak azért, mert ennek volt olyan házszáma a dűlőben, amely mellett betű vagy egyéb jel még nem volt. A Pettich által vett parcellán (Hrsz. 7436b) szőlőültetvény van, nyilván saját borát is mérni szándékozta vendéglőjében. Ám közbejön a filoxéra, s a tulajdonos halálesete, így 1894-re már

„Pessik testvérek” a tulajdonosai a Mártonhegyi út menti Hrsz. 10024/3,4 ház és szántónak, akik nevében Pettik Teréz férje, Mattmann Lipót jár el (1898). Az üzletet előbb (1899) „Altmann” Lipót, bormérő és szatócs viszi, majd (1900-1901) Pettik Borbála mint tulajdonos Knapp (Knap) Ferencz korcsmárossal, végül (1901-1902) Marada János vendéglőssel működteti. A vendéglő 1902-ben a

Turul Madár; 1902
(Vendéglátóipari Múzeum, 21166)

68 HU BFL - VII.151 - 1891 - 0463

69 HU BFL - VII.151 - 1892 - 0919

70 Budai Hírlap, 1892-09-11

71 Buda és vidéke, 1893-06-04

72 Budapest évkönyve. Hiteles czim és lakjegyzék 1898

Turul Madár cégért viselte.⁷³ Marada Jánosnak (1903-1904) mellette Németvölgyi út 39. alatt dohánytőzsdéje is van. A tulajdonosoknak később (1904-1905) Pettich Istvánt, valamint Poplán Györgyöt és nejét nevezik meg, akiben ismét Pettich-lányt lehet sejteni. Marada Jánost menesztik, aki fuvarosként talál munkát és Németvölgyi út 40. alá költözik. A korcsmabérletet ekkor Wimmer Gusztáv veszi át, tőle pedig (1909) pedig Papp János, aki oda is költözik. Az I. Világháborúba azonban behívják Poplánt, a tulajdonost, aki hirdetést ad fel: „*Vendéglőmet és borkészletemet bevonulás miatt eladom. Németvölgyi út 43.*”⁷⁴ Ám úgy látszik az eladás nem sikerült, sőt, a háborúból ő maga sem jött haza, mert 1916-ban a tulajdonos már özv. Poplán Györgyné és gyermekei, miközben a vendéglős továbbra is Papp János marad. Sőt, a továbbiakban már csak róla hallunk (1922-1923), Poplánékról nem. A vendéglőt új tulajdonosa szociáldemokrata gyűlések rendelkezésére bocsátja, neve sem Turul többé: „*Nyilvános népgyűléseket tartunk: Budapesten: Május 20-án, szombaton. I. Németvölgyi út 43. Papp-féle vendéglőben este 7 órakor. Előadó: Katona Sámuel elvtárs.*”⁷⁵ Hasonló gyűlések vannak július, szeptember hónapokban is. A vendéglő azonban csődbe jut, elárverezik: „*1056 P becsértékű vendéglőberendezés Budapesten, Németvölgyi-út 43.*”⁷⁶ Az épület is tulajdonost vált, Löwinger Árpád veszi meg (1928), övé 1933-ban is (Mártonhegyi út 61). A pár száz méterrel lejjebb, újonnan nyílt „Makk VII” reménytelen versenytárs lévén, Löwinger a házat lakásbérletnek adja ki. 1936 táján mezőri házként ismerik.⁷⁷ Az ostrom után lepusztul, később lebontják, emeletes lakóház épül a helyére. –

A Horváth Béla-féle nyaralónak 1898-ban Lubick Miklós, I. Kereszt utca 7. alatti lakos a tulajdonosa, 1900-1901-ben Mayer György és társai, akik azt bérbe adják: 1901-1902-ben Molnár Ferencz nyit benne egy időre kocsmát. 1922-1923-ben azonban már bérletlők laknak benne (Kiss József magánhivatalnok, Böczén Pál bérkocsiiparos, Diószegi Ferencz minisztériumi irodai kezelő, Maletics Gáspár, postai segéd tiszt, Pettik István, szatócs, a régi számozás szerinti Németvölgyi út 43 alatti vendéglő korábbi társtulajdonosa.) 1928-ban Hack Gyula vendéglőst említik benne, nem világos, hogy lakóként-e, vagy vendéglőt üzemeltetőként. 1932-ben Királyhágó utca 28. alatt lesz egy elegáns vendéglője⁷⁸. Az egykori „Horváth-nyaralót” lebontják. 1936 táján már csak egy telepített vadgesztenye liget, benne egy Mária-képpel maradt a kertjéből, lejjebb meg egy gyümölcsös.⁷⁹ Mint üres telek éli meg az ostromot, jóval utána épül csak meg rajta a jelenlegi lakóház. –

Időközben 1894-ben megnyílt a Farkasréti temető. Weisel György vendéglős, akinek korábban (1891-1892) Kard utca 3. alatt már volt vendéglője, s az Országház-u. 18. alatt lakott, jó érzéssel megvásárolta (1898) a Németvölgyi út 57. sz. [**Németvölgyi út 83.**] (Hrsz. 7553-10347) telket, ahol felépített egy vendéglőt, amit a következő évben (1899) meg is nyitott, majd feleségével odaköltözött. Arra számított, hogy erre haladt a temető felé a közúti forgalom. Kis útsomópont lévén, az 1902-ben elindult, s a Németvölgy árkaiban felkapaszkodó, azóta is 59-es jelzésű villamosnak a vendéglő előtt megállója is lett. 1904-1905-ben fiát, Weisel Vilmost is bevonta társnak, majd 1907-1908-ban már egyedül Weisel Vilmos és neje a vendéglő tulajdonosa, akik egy évvel később innen elköltözve az Alkotás-u. 8. alatt laknak. A vendéglő melletti telken, a Németvölgyi út 55.[Németvölgyi út 81.] alatt nem sokkal később emeletes ház épül, első a maga nemében a messzi környéken, 1911-re készül el. A városias bérvilla károsan érinti a vendéglőt, mert miatta vissza kell fogni a zajosabb szórakozásokat. A vendéglős szakma meg is kongatja emiatt a vészharangot:

73 képeslap hátán ceruzával

74 Pesti Hírlap 1915-10-14

75 Népszava, 1922-05-20

76 Budapesti Közlöny 1927-05-03

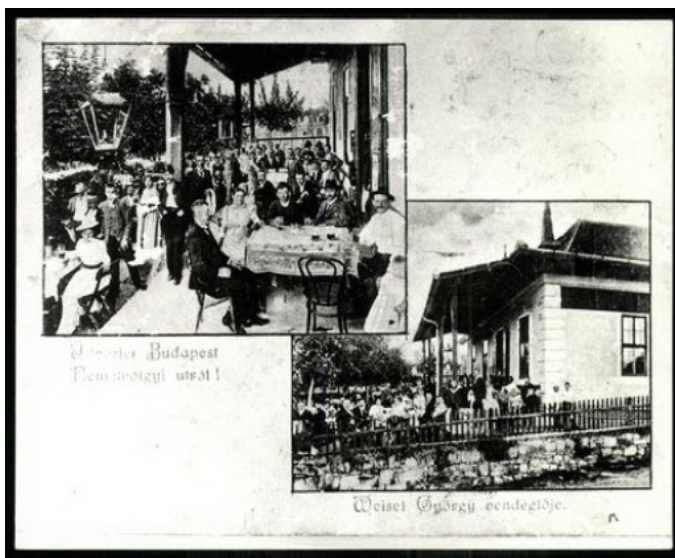
77 Dr. Orbán Antal térképvázlata. Felső-Kriszínvárosi Keresztelő Szent János plébánia, 1940-2000. Felsőkrizsina, 2000. 16.

78 Magyarország, 1932-09-22

79 Dr. Orbán Antal térképvázlata. – Felső-Kriszínvárosi Keresztelő Szent János plébánia, 1940-2000. Felsőkrizsina, 2000. 16.

„Bálóné úrasszony ma Budapesten a régi 'Komló kert' a 'Beleznay kert', a 'Kispipa', a 'Makkhetes' jó konyháit pótolja, van-e magyar ember ki a felsorolt régi magyar vendéglőket nem ismeri? Fájlaljuk hogy eltűntek, mint minden nemes tradíció eltűnik a mai nyám-nyám korban.”⁸⁰

Itt tudjuk meg a vendéglő nevét is: **Makk hetes**. Később hirdetés is megjelenik, amiből kiderül, hogy egy bizonyos Lukács vette át a vendéglőt, aki egy vendéglőst alkalmaz: „*Kirándulás a Makkhetesbe. Németvölgyi út 57, szám Lukács-féle vendéglő. Farkasréti villanyos megálló, árnyas diófák, badacsonyi borok, jó konyha, polgári árak. Kiváló tisztelettel Götl Samu, vendéglős.*”⁸¹ Majd egy újabb cikk is megjelenik a szakmai lapban: „*Pusztulnak a régi korcsmák. [...] Eltűnt a 'Kispipa' barátságos földszintes épülete s amint a régi, jó tanyát a tót napszámosok lecsákányolták, hogy modern, szép bérház épüljön helyébe, éreztük, hogy a régi, vidám bohém életből temetnek most el valamit. Mind erre a sorsra jutottak a 'Csiga', a 'Makkhetes', a 'Prés', a 'Két oroszlán', 'Aranyas', egykori régi, híres fővárosi korcsmák. Elfelejtjük lassankint emlékezetüket is, csak ha arra járunk, ahol most palotasorok állanak helyükön, jut eszünkbe, hogy mégis jobb világ volt az valaha, mikor a 'Makkhetes' jó bora mellett húzta nekünk a cigány a kesergő, vidámitó nótákat.*”⁸² Elnézve a két cikkben felsorolt vendéglőket, jóformán csak egy közös van bennük, a támogatni szándékozott és előre elsíratott Makk hetes. Götl névével nem találkozunk többet, helyette 1911-ben ifj. Schwetz Mihályéval. Végül „Lukács J.” maga áll be személyesen, aki a szomszédos Németvölgyi út 55. alá költözik (*Németvölgyi út 81.*), telefonja: 158—88. Az illető Lukács Ignácné, született Grünbaum Ilona.⁸³ 1922-1923-ra már Kaiser Ferenc a vendéglős, ő viszont a szemközti Németvölgyi út 42. alatt lakik. Egy hirdetésből az is kiderül, hogy a „Makkhetes” villamosmegállóját hivatalosan is így nevezik.⁸⁴ 1929-ben nagy hirdetés-kampány

Weisel György vendéglője, 1901 (Vendéglátóipari Múzeum, 6149)

Götl Samu vendéglője, 1924 (Vendéglátóipari Múzeum, 24807)

80 Vendéglősök Lapja, 1910-04-20-06

81 Pesti Hírlap, 1910-08-20

82 Vendéglősök Lapja, 1910-10-20-03

83 Cégmutató Budapest bejegyzett működő cégeiről, 1921

84 Budapesti Hírlap 1927-06

kezdődik, amely mind „a Régi budai Makkhetes” ételeit dicsérik: a fiatal csirkét⁸⁵, halászlét⁸⁶, stb., míg végül megjelenik egy hirdetés a „Németvölgyi ut 57, Makkhetes ház” bérbeadásáról: „bővebbet ugyanott”⁸⁷, majd az, hogy a „Régi Makkhetes vendéglő azonnal bérbeadó”.⁸⁸ A házat végül Farkas Pál okl. mérnök, építési vállalkozó veszi meg,⁸⁹ aki családi házat épít a helyén magának. Tekintve, hogy ennek alaprajza megegyezik a vendéglőével, a falak egy részét alighanem megtartották. A szakállas Farkas Pali bácsi édesapám szakmai ismerőse volt, fiai: Csaba, Huba, Zsolt velünk egyidősek. A 21. századra e villa felett is eljárt az idő, elbontották, helyére emeletes ház került. –

A „Régi Makkhetesnek” egy konkurrens is támadt villamosínek túloldalán és ugyanabban a villamosmegállóban: Milis András és felesége, Buk (Buch) Borbála Budapest, Béla utca 7. alatti lakosok 1909-ben 16000 korona pénzkölcsönt vesznek fel.⁹⁰ 1909. április 19-én a főváros magánépítési bizottsága pedig új építkezésre ad engedély Milis András részére a Németvölgy 12773 (később 8172, ma **Vas Gereben u. 32.**) helyrajzi számú telekre, nyaraló építésére.⁹¹ A létesítmény gyorsan felépült, de nem nyaraló lett: „Budapest valóságos riviérája, a török idők nyári kéjkertjeinek helyén, gyönyörű

Borbála-lak, Béla-kert 1912
(Vendéglátóipari Múzeum 25073)

kilátással egész Budapestre, a Németvölgy kiszögellő csúcsán épült modern új teraszával és új berendezésével”⁹² Ami igaz, igaz: az épülettől szép kilátás nyílt, maga a vendéglő impozáns volt. Az épület, s rajta a cégfelirat egészen a mai templomig, s még tovább is látszott. 1910 augusztusában a budapesti önkéntes tűzoltó testület a saját pénztára javára a Németvölgyi úti „**Bélakert**” összes helyiségeiben már nyári táncmulatságot rendezhetett. „Kezdeté délután 3 órakor, vége reggel. Tűzoltók egyenruhában nem fizetnek.”⁹³ „**Borbála-laknak**” is nevezett étteremhez a villamos „Makkhetes megállójától” a mai Vas Gereben utcában gyalogos út vezetett.⁹⁴

A faszerkezetű épület homlokzatán Borbála-lak felirat állt, a háziasszony (Borbála) tiszteletére, ugyanakkor a háziaknak a kert nélküli Béla utcai lakásnak ez volt a kertje (Béla-kert). A nagystílűnek szánt létesítmény azonban akármennyire is jól volt megközelíthető az 59-es villamossal, amelynek ott még megállója is volt, innen már olyan kiépítetlen, meredek, zezugos út vezetett a vendéglőig, hogy valójában inkább eldugott, mint jó közlekedésű helyen feküdt. A panoráma a Béla-kert előtt fekvő üres telek felé nyílt, amit a télen rajta egészen a villamosig szánkózó a gyerekek „Kecskerét”-nek neveztek.⁹⁵ Milis András felesége, 1936. január hónapban meghalt.⁹⁶ A Béla-kert csődbe ment. 1937. márciusában már eladásra hirdetik a vendéglőt 700

85 Órai Ujság, 1929-06-19

86 Budapesti Hírlap, 1929-07-03

87 Pesti Hírlap, 1929-12-03

88 Pesti Hírlap, 1930-02-02

89 XII. Németvölgyi-út 83. tel. 153-018: Telefonkönyv 1942 és Telefonkönyv 1943 január.

90 HU BFL - VII.173.a - 1909 – 1841

91 Építő Ipar, 1909-04-25

92 Hegyvidék, 2015-01-28

93 Pesti Napló, 1910-07-29

94 Budapesti Hírlap, 1927-06

95 Vári Vidos Tibor közlése

96 HU BFL - VII.156.b - 1936 - 84

négyszögöles kerttel, villamos megálló helynél, magaslati remek kilátással.⁹⁷ Milis András súlyos anyagi gondokban van, adósságai vannak. Másodszor is nősül, de nemsokára feleségétől már különváltan él. Az asszony férje tartozásaiért felelősséget nem vállal.⁹⁸

1940 júniusában a magyar Országos Központi Takarékpénztár végrehajtató javára Milis András és Milis Lajos végrehajtást szenvedők ellen a telekkönyvi hatóság végrehajtási árverést indít.⁹⁹ 1941. januári gyászjelentésben Milis Lajos (Zólyomi lépcső 7. sz.) édesapja Milis András vendéglős 69 esztendősen korában történt elhunytát tudatja. A vendéglő neve ezután csak villamos-megálló névként élt tovább,¹⁰⁰ egészen 1945-ig. A faszerkezetű épület még a háború elején elpusztult. A Magyar Királyi Honvéd Légierő 1944. áprilisi légi felvételén már szinte nyoma

Kirándulók a "Kecskerét" tetején. Háttul a Béla-kert.
(<http://regifotok.hu/hu/bela-kert-kisvendeglo#.WwcRijSFPJI>)

sincs. Csak egy egyetlen szobából álló fabódé áll a helyén, benne egy bérlővel. A tulajdonos özv. Sevelaji Zoltánné, a II. kerületben lakik. Egyikük sem sárga csillag viselésére kötelezett.¹⁰¹ Az ostrom alatt aztán teljesen elpusztult, nem is építették újjá. Most egy lakóház áll a helyén. A háború után beépítették a „Kecskerét” is, ma a Vas Gereben u. 31, 35, és a Jagelló u. 46, 48. sz. házak állnak rajta. –

A temető főkapujánál lévő felső saroktelket Meyerberg Ignác vásárolja meg (1899) [Németvölgyi út 132.] (Hrsz. 12446/1-8378), majd kocsmát épít rajta (1900-1901). Léven bortermelő is, (1900-1901, Csörsz-u. 35. alatt), itt saját borait méri. Sőt, még Naphegy u 23. alatt is (1901-1902) van vendéglője, később (1903-1904) még egy további is. A férj helyébe előbb korcsmárosok (1914: Takács Sándor, Zobics András) állnak, majd miután meghal (1916), maga az özvegy lesz a korcsmáros. Egy bizonyos Zupán József ekkor megvesz egy közeli ingatlant (Hrsz. 12473-8381), [Németvölgyi út 138.], nemsokára (1922-1923) ő üzemelteti a vendéglőt, ide is költözik. Később Bornemissza Gábor a tulajdonos (1933) majd (1940-1945 Németvölgyi út 132,¹⁰²) **Schindler Nándor kávézója** működik a helyén. Az ostrom után bolt nyílik az épületben, jelenleg a **Törzshely terasz** éttermet találjuk benne.

Horváth Gyula vendéglője a Turulhoz
(Másvárság mell. 1927. 9.sz.)

A korabeli számozás szerint Németvölgyi út 66 sz. [Németvölgyi út 114] (Hrsz. 12744) telken Varga Antal és birtokostársai tulajdonjogot szereznek (1904-1905), majd lakást építenek rá maguknak (1908). Ezt Schierer János – aki (1909) Győző-u. 3. alatt vendéglős – megvásárolja (1910). Kiss Lajos korcsmát nyit (1912) benne, amit aztán a tulajdonos átvesz tőle (1916), később pedig Hodász László (1922-1923). Férje halála után

97 Pesti Hírlap, 1937-03-21

98 Pesti Hírlap, 1938-04-20

99 Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1940-06-07

100 Tolnai Világlapja, 1942-06-17

101 HU BFL IV.1420.r - XII. kerület - Fohász lépcső - 17

102 MÜLLNER 2004, 116.

(1928) a tulajdonos, özv Schriererné lesz a vendéglős. Ekkortájt nyitják a vendéglő sarkánál a Liptó utcát. Miután a *Turul Madár* nevet a korábban viselő Mártonhegyi út sarki Pettik-féle vendéglő elhagyta, az üzemeltető Hable János (1930, Németvölgyi út 66.¹⁰³) és Horváth Gyula ezt a hangzatosabb nevet adja neki, ám az is lehet, hogy már előbb is ez volt a neve. A név azonban egyáltalán nem illett ehhez a csendes vendéglőhöz, a hatalmas fák közt megbúvó hangulatos hely nevét ezért **Fülemülefészek**-re változtatják. 1936. májusában már telefonja van. A házszám Németvölgyi út 114-re (Hrsz. 8155-1) változik. 1938-ban még özv Schriererné, 1940-ben azonban már Jámbor József a Fülemüle fészek vendéglő tulajdonosa. Amikor 1940-ben bevezetik a közvilágítás csökkentést, az éjféli zárórát és az egytálételt, a legjobb vendéglőket végigvizitáló riporter úgy találja, hogy az egytálétel „a Fülemüle-fészek-vendéglőben: töltöttkáposzta,” az Aranyflaskót meg sem említve.¹⁰⁴ 1943-ban a telefonszáma a

(Budapest folyóirat 2016 8. sz.)

Fülemüle fészek halászkert vendéglőnek 467-409, (XII. Németvölgyi-út 114.). Az ostrom után, 1947-ben még reklámozzák,¹⁰⁵ 1950-ben a telefonszáma 469-120, ekkor a Fülemülefészek-vendéglő tulajdonosa már özv. Jámbor Józsefné. Nem sokkal később azonban államosítják, s mert üzemeltetni nem tudták, állami óvoda nyílt benne, amíg át nem építették a mai modern házzá. –

Kosztá Imre és neje [**Németvölgyi út 136**] (Hrsz. 12447) alatt szereznek egy telket (1907-1908), amelynek (1910) Kiss Károly és neje lesznek a tulajdonosai. Előbb csak házat építenek maguknak (1911), majd kocsmát nyitnak benne (1912, 1922-1923, 1928). 1930-ban még Kis Károly a tulajdonos (Németvölgyi út 76.¹⁰⁶); ezt követően (1938-1939) azonban Galambos Antal, (XI, Németvölgyi út 136.); 1940-1945 közt is ő. (Németvölgyi út 136.¹⁰⁷) A vendéglő – vagy inkább kocsmá – neve **Szürke Csacsi** volt. Vendégei főleg fuvarosok voltak, akik Budaörsről a víztelen hegyet megmászván állataikat és magukat meg akarták itatni. Amikor a Kolling a háborúban elpusztult, temetői vendéglővé kívánt előlépni, így felvette a kevésbé ízléses, eléggé kegyeletsértő, ezért nagy felháborodást kiváltó **Búfelejtő** nevet, amíg új tulajdonosai ki nem kötöttek a mai **Jardinette** mellett.

Alighogy a „Szép Olaszsnőnek” befellegzett, máris látszott, hogy a környék nem marad vendéglő nélkül. Amint a korabeli hangulatos riport írja 1927-ben, „Nevezetes napja volt szombaton a jó budai polgároknak. Az I. kerületben, a Böszörményi út és a Csörsz ucca sarkán levő domboldalon felépült az új kocsmá. Azt avatták ünnepi céccal. Smaragd zöld színű domboldalon áll a kocsmá frissen vakolt épülete, a délutáni nap bearanyozza galambszürke falait. Megcsillogtatja vörös cseréptetejét.

103 MÜLLNER 2004, 113.

104 Újság 1940-12-13 3.

105 Nemzet, 1947-05-03

106 MÜLLNER 2004, 113.

107 MÜLLNER 2004, 116.

Szombaton már a kora délutáni órákban megindult a jókedvű budai polgárok karavánja felfelé a dombon, a híres kocsmá felé. összefonódva mentek asszonyok, emberek fekete ünneplőben a zöld dombra, ahonnét leszárdott a nagy zsvajgás. Az összegyűlték vidám tereferéje. Mert sok embert csöditett ide ma délutánra Borovszky András kocsmáros uram, nevezetes kocsmájának megnyitására. Tudniillik a telken, amelyen ma a kocsmá áll,

A Honvéd Markotányosnő (Tolnai Világlátia 1927-06-15)

Budavár 1849 május 21-iki ostroma alatt az első honvéddadtest főhadiszállása volt. [...] Borovszky András kocsmáros uram emléket akar állítani ennek a történelmi nevezetességű helynek és ezért újonnan épült kocsmája bejárata fölé ezt a címtáblát szegeztette: **BOR- ÉS SÖRHÁZ A HONVÉD MARKOTÁNYOSNŐHÖZ** Ezenkívül a kocsmá homlokzatára Zsille Kálmán festőművésszel régies modorú cégért festetett, amely a tábornoki domb alatt elterülő mezőt, rajta a markotányosnői sátrat és tábori jelenetet ábrázolja.

A kis kocsmá éppen a domb tetején épült. Előtte frissen mázolt zöld kerítés övezi a kavicsal telihintett kis kertet. A kis kertben sok-sok pirosszínű abrosszal leterített asztal mellett már ülnek a vendégek. Úgy virítanak ezek a pirossterítés asztalok, mint a pipacs virágja, elhintve a réten. Az asztalok között zöld dézsákban karsúszárú leánder-bokrok virágzanak. Rózsaszín és fehér virágokban pompázik a leánder. A langyos májusedutáni szél, amely a közeli Sashegy felől fujdogál, megrázza szárukat, ilyenkor halkan rápermeteznek az abrosszokra a szirmok. A vörösterítés asztalokon sörös kriglikben fehérén habzik a frissen csapolt tavaszi sör. És ott van mellette a liptói túró, az új retek és nagy garmadában a szőke sóskifli. Igen sok ember gyűlt össze a mai nevezetes délutánra. A Hadtörténelmi Múzeum kiváló igazgatója, Aggházy Emil és az intézet adjunktusa, dr. Bevilacqua Béla ígérték meg, hogy előadást tartanak a mélyen tisztelt gyűlekezet előtt e hely történelmi nevezetességeiről. A jó budaiak már kíváncsian várják az előadás megkezdését. De addig is, gyerünk a sörrel! Negyvennyolcas honvédek öltözött fiatal kis budai lányok szolgálják ki a vendégeket. Fekete lakkcsákó a fejükben, vörös rozettával, kávébarna kabát feszül a vállukon piros zsinórozással. De alul kikandikál a könnyű nyári grenadin ruhácska, a több selyemharisnya és a champagneszínű legdivatosabb cipő. A negyvennyolcas nehéz lakkcsákó alól előugrik a bubifrizura egy-egy

A Honvéd Markotányosnő cégére (Tolnai Világlátia 1927-06-15)

fürtje. A kis budai leánykák kipirult arccal szaladgálnak az asztalok között. Kezükből négy-öt krigli sört tartanak, amelyekről lecsorog a tajtékos hab. Nagy igyekezetükben, ha le is öntenek valakit, nem nagy baj. A jó budai polgárok egymásután hörpöntik a söröket, bajuszukon ott marad a hab. Aztán — mivel nagyon idevág a délutáni nap — feltolják a fejük búbjára a kalapot és úgy hallgatják most az előadást [...] Szóval, gyönyörű innét a panoráma és minden bokor történelmi nevezetességű helyre emlékeztet.” Szóba kerül még „a tarcali cigányok esete is, amikor a golyózáporban az Ég a kunyhó, ropog a nád című dalt játszották. Itt áll ez a feketeképzű gyerek — mondja továbbá — a Csorba Zsiga. Az ő nagyapja volt az öreg Csorba Zsiga, a dédapja pedig a még öregebb Csorba Zsiga, aki híres negyvennyolcas cigány volt. Fiúról fiúra szállt a nóta, hallgassuk meg, régi magyar dalokat fog hegedülni. Aztán egymásután jönnek a dalok: a

*Mártogatós, a Háromlépéses, a Hatvágásos verbunkos. Mindenki meghatottsággal hallgatta a régi magyar melódiákat. A hegyek mint ismerőst köszöntötték a dalt. Mindenki könnyezett, megindult. Csak a kocsmáros, Borovszky uram szaladgált régi serfőzőnek öltözve az asztalok között.*¹⁰⁸ Mindez a hangulatos kezdés nem tudta megállítani a város fejlődését. Egy évre rá ott állt a vendéglő [Jagelló út 38] előtt a Csapó-udvar irdatlan tömbje, nesze neked panoráma. A baloldali szomszéd telken [Jagelló út 36] egy bérvilla épül. Oda költöznek velem, csecsemővel 1937-ben a szüleim, ott laktunk öcsém megszületéséig (1939). A vendéglő helyén ma a Hotel Jagelló áll.

Ám a Fery Oszkár u. [Kiss János altábornagy u.] sem marad vendéglő nélkül. A megszűnt 'Szép Olasz nő' telkével szemben, az 1928-ban a Németvölgyi út és Fery Oszkár u. sarkán (Fery Oszkár-u. 59) [Kiss János altábornagy u. 59.] felépült városi ház földszintjén pedig előbb egy kárpitosüzem nyílik, majd egy vendéglő,¹⁰⁹ amelynek hivatalos elnevezése a 30-as, 40-es években is „Fekete Sándor borozója és sörözője”,¹¹⁰ habár cégére után mindenki „Makkhetesnek” hívta, bár üzemeltetője ezt sosem tette. A „hivatalos” Makkhetes u. i. a Rottenbiller utcában volt. Az azonban, hogy – mint majd látjuk – a Németvölgyi út 57. [Németvölgyi út 83] alatti vendéglőt tulajdonosa 1929-1930-ban „Régi budai Makkhetesnek” hívja, arra utal, hogy volt már egy „új” budai Makkhetes is. Az ostrom előtt édesapámék a felsőkrisztinai templomból a 10 órás nagymise után a városi házakhoz sétáltak át egy tepertős pogácsával vagy karika ringlivel megalapozott korsó sörre, megtárgyalandó a világ eseményeit. Miután egy málnaszörp erejéig velük tarthattam én is, tanúsíthatom, hogy egy „Makk VII” cégérű vendéglőben voltunk. Ma János fiamnak van más egyetemi emberekkel ott asztaltársasága. –

A **Törpe u sarkán** álló épület (XII. Fery Oszkár-u. 52.) földszintjén megnyílik az **Intim kávéház**,¹¹¹ amelyet Pávdi Ferenc vezetett, s az ostromig működött, de nagy ablakai még ma is mutatják eredeti rendeltetését.

A Makkhetes
(epiteszforum.hu)

Gyászmenet és reklámtábla 1940k.
(Illves Orsolva szívességéből)

Kolling vendéglője
(Budapest folyóirat 2016 8. sz.)

A temetővel szemben, Sashegyi út 79/c. alatt [Németvölgyi út 130.] (Hrsz. 8146-3) **Kolling Oszkár** épít¹¹² (1928) egy tekintélyes vendéglőt. A másik sarkon lévő vendéglátó hely ugyanis egyszerű kocsmá volt, nem volt alkalmas nagyobb, ünnepibb vendéglátásra. Kolling viszont ilyen

¹⁰⁸Magyar Hírlap 1927-05-22, Rózsahegyi László riportja. Hasonló terjedelemben: Újság 1927-05-22.

¹⁰⁹ makkhetesvendeglo.hu

¹¹⁰ Távbeszélő névsor 1936. május, 1939. május, 1940 szeptember, 1942, 1943. január. Telefon: 156-626

¹¹¹ Távbeszélő névsor 1943. január

¹¹²Pesti Hírlap, 1925-05-30

közönségre számított, s a temető valóban jelentős hasznot is hozott neki. A halotti torokat magától értetődően itt tartották, de sok egyéb társas rendezvényt is (1930, 1933, 1936). 1936-ben Kolling Oszkár vendéglőjének címe XI. Zólyomi-út 143., 1941-ben is.¹¹³ 1945-ig virágzott. Az ostrom alatt a Farkasréti temető körül azonban nagy harcok voltak, a vendéglő ekkor rommá lett.

A Kolling udvari ablakai előtt 1954 (Fortepan 123589)

A Kolling-pince mint misézőhely 1954 (Fortepan 123584)

Miután így járt a temető vadonatúj temploma is, gyönyörű Mária-képével, miséző helyül előbb ennek a kriptája szolgált, majd átköltöztek a Kolling-vendéglő pincéjébe. Fölé emelték a hatvanas évek ritkaság-számba menő templomát, amit a Kádár-rendszer kelleetlenül engedélyezett.

Miután megnyitották a Nagysalló utcát, a Krisztl háznak 1933-ra Kodnár Dömötör és neje, Attila u 23. alatti lakos lesz a tulajdonosa (Hrsz. 8164/1). Bayer János vendéglősnek adják üzemeltetésre, aki **Kodnár-kert**¹¹⁴ néven mint vendéglőt kezdte üzemeltetni. Vitéz Miklós lesz a következő vendéglős, vendéglőjének (1943. január, XII. **Németvölgyi-út 96.** Tel: 456-837) neve már **Arany-flaskó** volt. Az ötvenes évek elején elérte az államosítás, sőt, szakember híján a megszűnés. A Nagy Imre-érában újra megnyitják.¹¹⁵ Ezt később névváltozás követte. A szocializmusban a nevet túl *lumpen*-névnek ítélték, így lett 1966-ban¹¹⁶ **Ezüstponty**.¹¹⁷ Ám az is lehet, hogy a közben megszűnt Liptó utcai Fülemülefészek profilját akarták ezzel átvenni, ami „halászkert” volt, ki tudja. Mindenesetre jó pár évig ott úszkáltak a nevezett halak az udvaron megépített akváriumban, amíg valamely vendég rá nem bökött egyikükre és nem végezte halászléként vagy rántott halpatkóként. Ám telente az akváriummal csak baj volt, egy idő után felszámolták. Jelenleg is Ezüstponty néven működik, de nemcsak halászkertként.

IRODALOM

BÍRÓ 2010: Bíró Aurél: A Clark Ádám által tervezett sas-hegyi Weber/Saxlehner-palota kápolnájának pusztulása Magyar Sion. Új folyam IV. / XLVI. (2010/2)

DÁNIEL 2009: Dániel András: Budai Sas-hegy TVT a Főváros Közepén (2009.) <http://www.dericiudia.hu/palyazat2009.pdf>

DVIHALLY 1932: Dvihally Anna Mária: A budai szőlőművelés története. Budapest, 1932

GÁL 1971: Gál Éva: A budai hegyvidék újkori beépülésének kezdetei. Történelmi Szemle. 1971

GÁL 1972: L. Gál Éva: A Krisztinaváros topográfiája (1770 - 1872). Tanulmányok Budapest Múltjából 19. kötet (1972.)

GÁRDONYI 1933: Dr. Gárdonyi Albert: A budai hegyvidék első nyaralótelepei. In: Tanulmányok Budapest múltjából. II. Budapest, 1933.

MÜLLNER 2004: Müllner Jenő: Hegyvidéki vendéglátás. 2004.

Az időpontok adatai: Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1867-1881; Bp. évkönyve. Hiteles czim és lakjegyzék 1898; Bp. Czim- és Lakásjegyzék 1880-1928; Bp. cím- és lakásjegyzék, ház- és telekjegyzéke 1931; Bp. ingatlanok címtára 1934, 1937, 1942; Bp. háztulajdonosok címtára 1938-1939 ; Bp. telefonkönyvek 1906-1950

¹¹³Fővárosi Közlöny, 1941-06-13

¹¹⁴Pesti Hírlap 1933. április 13., 28. old.;

¹¹⁵Szabad Nép 1954-10-03, 2.

¹¹⁶www.ezustpontyvendeglo.hu (2018.07)

¹¹⁷A Jövő Mérnöke, 1971-06-12; Népsport, 1973-07-01

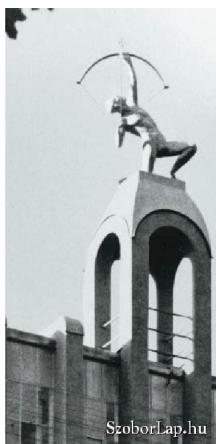
NÉMETVÖLGY

Szülőföldem: Németvölgy

„Itt születtem én, ezen a tájon”, a Vöröskereszt Kórházban, amit most Sportkórháznak hívnak, innen vittek haza szüleim a Bürök utca legelején lévő kis lakásukba, amelyet – egy háromtagúvá nőtt család számára szűknek bizonyulván – ekkor váltottak fel egy nagyobbbal, a Jagelló út 36. alatt.

A Németvölgy egy időszakos vízfolyású nyitott árok völgye volt még gyerekkoromban is. A Jagelló út és a legendás Csörsz árkáról elnevezett Csörsz utca között a Budaörsi útig haladt, majd onnan más néven a Dunáig.

Az árok felső szakasza ma sem fedett, benne halad az 59-es villamos a Farkasréti temető főbejáratáig. Beletorkollott a máig ároknak nevezett Szendi árok, ebbe pedig a Bürök és Tamási Áron utca. Ezek „az én időmben” még szintén árkok voltak. A völgy alsó végén lévő Gesztenyés kertet én Németvölgyi temetőként ismertem meg, az ostrom után hosszú ideig kedvelt lelőhelye különféle löszereknek, amelyekkel mi világháborús gyerekek értően játszottunk. Azt tudtuk, hogy kézigránáthoz nyúlni tilos. Sem a piros-, sem a kék-csikos Vécseyhez, sem a nyeles-, sem a rücskös kukoricagránáthoz, mert bármelyik ki lehet biztosítva.

SzoborLap.hu

De azt is, hogy akár puska-, akár ágyúlőszert nyugodtan üthetünk féltéglával a járda szélén, amíg a magja ki nem lazul a hüvelyéből s hozzá nem férhetünk az apró lemezkés puskaporhoz, a szürke makarónihoz, vagy a hatlyukú sárga makarónihoz, amelyek remekül égtek, ha csikban kiszórtuk őket a földre.

Így hoztuk működésbe két téglá közé befogva a legbecsesebb kincset, a színes jelzőrakétát, amelynek megfűrt oldalából kifolyt lőporhoz még egy hosszú lőporcsíkot csatlakoztattunk. Meggyújtottuk és elszaladtunk. Pár másodperc alatt a csík végigégett és nagy durranással felrepült a piros vagy zöld rakéta..

A Németvölgyi temetőből mára csak a kis zsidó temető maradt a maga meghitt zártságával. A Csörsz utcában a MOM Lakópark áll az egykori Magyar Optikai Művek gyártelepe helyén, amely akármekkora is nőtt, csak csődbe ment a rendszerváltozáskor, mert műszakilag nem fejlesztették, csak elvették az alapító Süss Nándortól. Hol van már a Süss-gyár húszas évekbeli büszke gyárépülete, tornya tetején a csillagok felé nyilazó szoboralakkal?

A Jagelló út, a Piłsudski-dombormű és az akkor még róla elnevezett Stromfeld Aurél út az I. világháború után újra éledt Lengyelország iránti barátság jele. A Liptó, Nagysalló típusú utcanevekkel a Trianon után Magyarország lakói fájdtották a szívüket. Ez utóbbi utcába költöztünk öcsém megszületése után.

A Felső-krisztinavárosi templomba jártunk, később ott ministráltam, ott ismerkedtünk meg feleségemmel, ott is volt az esküvőnk. A templom igazi fénykora az 50-es, 60-as években volt,

Vöröskereszt Kórház
(OSZK Bp 4061)

Bürök u. 3/b
(Frivaldszky Erzsébet)

éppen a kommunizmus idején. Vasárnap reggeltől estig voltak misék, sok pap volt, a hívek alig fértek el a templomban.

Ám egy kicsit előreszaladtam. Egyelőre még óvodás vagyok, Tante Mani (Fehérpataki Gézáné) „német gyermekkertjébe” járok a Vércse utca 35-be, ahol a társalgási nyelv persze a német. Emlékszem, milyen fogas kérdést vetett fel egyszer egy, az udvaron talált átlátszó, élénk piros kis golyó. Ribizli-e és akkor meg lehet enni, vagy üveggolyó, s akkor nem. Az utóbbi mellett döntöttünk. Azt hiszem, szerencsénkre.

*Tante Maninál, 1943
(Frivaldszky Landesz Erzsébet)*

*Serédi Jusztinián hercegprímás a Felső-Krisztina nagytemploma
alapkövetételére érkezik, 1941.*

*(j1: Frivaldszky János Credo elnök, j2: Dr. Wünscher Frigyes
egyházközségi világi elnök, b1 Szigeti Endre újságíró)*

Édesapámmal jártam ekkor a tízórás misékre. Ő volt a Credo Egyesület elnöke, amíg ezt 1949-ben fel nem oszlatták. A férfiak a mise után a Makkhetesbe vonultak át sörözni, ahol már az asztalon fogadták őket borkorcsolyák, a töpörtyűs pogácsa és a ringli. Az én ünnepi italom a málnaszörp volt, valódi szalmából készült szívószállal. Szemben, a Fery Oszkár – ma Kiss János altábornagy – utca sarkán mérte boltjában Czuczumanoff Sztatiné bolgárkertész a

városon akkor még csak piacokon kapható zöldségfélét. Ezen a sarkon volt a 2-es autóbusz külső végállomása, amely a Lánchídon át a Belvárosig közlekedett.

A Lejtő út alján is volt egy végállomás, de villamosé. A háború előtt a modern, középfelszállásos, kétkocsis 75-ös innen járt a Déli pályaudvar érintésével az Erzsébet-hídon át a Keleti pályaudvarig. Az ostrom után egy egykocsis 57-es betétjárat közlekedett a János Kórházig, majd az áramvonalas 60-as a Szabadság-hídon át a Deák térig. A Metró megindulásakor ez a végállomás megszűnt.

A Németvölgyi út házsorát a Bürök utcától a Vas Gereben utcai villamosmegállóig a harmincas években húzták fel. Az egyikben volt az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ tejcsarnoka (Németvölgyi út 73/b.), a maga nemében különlegesség, ahol friss tejet és tejterméket lehetett piacon kívül kapni. 1945-ben egy időre étkezde lett az akkor legmodernebb, Galyatetői Nagyszállót idéző, fanyar humorú Kajatető néven, ahol az emberek örülhettek, ha tető volt a fejük felett, miközben egy tál meleg ételt ehetek egy kocka „Kenyer vagy egytál” jelű barna élelmiszerjegy levágása mellett. Ez másik lehetőségként egy kiló kenyér vásárlására jogosított. Például a Szalánci utcával szemben lévő ház hátsó udvarán működő pékségben (Németvölgyi út 90. sz.). Az utcai fronton a nemrég lebontott kis épület a Haász-féle fűszerüzlet volt, a maga korában különleges szolgáltatással, t. i. telefonhívásra házhoz is szállított. Ugyanis volt telefonja.

A Vas Gereben utcai megállót gyerekkoromban a kalauz „Béla-kert, szakaszhatár”-ként mondta be, jelezve, hogy a több szakaszra osztott vonalon ha valakinek piros kis-szakaszjegye volt és két szakaszt már utazott, új jegyváltás vagy leszállás közt kell döntenie. A kék nagy-szakaszjegy három szakaszra volt érvényes. A felszállás helyét a kalauz a jegyen kilyukasztotta.

A Vas Gereben utca sarkán a harmincas években épült piros, neobarokk Pattantyúsvilla áll, (Németvölgyi út 84. sz.) kertjében azokkal a feketefenyőkkel, amelyekkel az egész Sashegy tele volt, amíg csak az ostrom után az egészszet fel nem fűtötték. Ennek a villának a hatását mutatta az a Nagysalló utcai ház, amelyben laktunk. Szemben, a villamoson túl áll a környék első emeletes bérvilláinak egyike, homlokán az 1911-es építési évvel (Németvölgyi út 81. sz.). 1945 után Orsolya-apácák laktak benne. Óvodájuk

Németvölgyi út 81. (FSZEK K001050)

is volt, amíg csak a kommunisták fel nem számolták őket. Utcánk sarkán volt az Aranyflaskó vendéglő (Németvölgyi út 96. sz.), ahová még a legzordabb ötvenes években is eljárt édesapám hetente kártyázni barátaival. Kedélyes tarokkot, ahol azt, akit a legnagyobb szegény érte, t. i. hogy elfogták huszonegyesét – ami tudvalévően csak a skízzel lehetséges – mintegy kárpótlásul polgármesternek kellett szólítani. Ritkán a rejtélyes, magyar kártyával játszott alsóst, ahol olyan bemondások jártak mint „Család!”, „Béla-kassza!” meg „Kontra-gyerünk és gyerünk”.

Ott laktam harminc éves koromig a Nagysalló utcában. Az ostrom alatt hat hétig állt ott a front. Nálunk a németek voltak, a Liptó utcában az oroszok. Egy SS-nek jelentkezett magyar sváb katona a mi pincénkbe járt borotválkozni. Rendíthetetlenül vallotta, hogy övék a győzelem, mert a Führer nemsokára elkészül a csodafegyverrel, amelytől meggyullad a levegő. Csak évek múlva esett le a tanzusz, hogy az atombombáról beszélt és tényleg nem álltak messze a megvalósítástól.

Ettünk lovat, hólevet ittunk hozzá. Az egyik rommá lett szobában tyúkokat és nyulakat tartottunk a második emeleten. Aztán zabráló oroszoktól kellett félni. Be voltunk tanítva, hogyan szimuláljuk a vérhas vagy a tifusz tüneteit, ha jönneek. Ez utóbbit aztán 1948-ban tényleg megkaptam, csak egy Penicillin nevű, külföldi csodagyógyszer mentetett meg.

Az utcában remekül lehetett ródlizni. Autóforgalom lényegében nem is volt. Ha jött olykor mondjuk egy taxi, rohantunk a csodájára. Az *ószereeeeees*, az *esssornyőjavvvító* gyalog róttá útját, a drótos is, aki lyukas lábosokat foltozott. A szemetes lovas kocsival járt, nagy csengőrázás jelezte jöttét. Ott állt meg a jeges is, amikor még a hűtőszekrényt nem áram működtette. A Papp-Váry Elemérné – ma Koszta József – utca sarkán, akinek névadójától származott a Magyar Hiszekegy, amit 1945-ig minden tanóra előtt elmondtunk: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában....” a Németvölgyi úti vörös-téglás Mackós Iskolában.

Lakásunk ablakából lehetett látni az egész várost a Margit-szigettől a Gellért-hegyig. Láthattuk volna a tűzijátékot is, de akkor csak a háború produkált ilyesmit, amikor estek a Sztalingyertyák, a Vár pedig égett. Konyhánk ablakából Halottak napján viszont szépen odalátszottak a temetői lobogó gyertyafények. Mint mondtam, első harminc évemet a Németvölgyben éltem. Most már máshol lakom, de még a kerületben.

(a Hegyvidék, 2007. április 18. számában megjelent szöveg kibővítve)

Villanyossal a Farkasrétre

Amikor óvodás voltam, azaz a negyvenes évek elején, ha valaki Pestről – mondjuk a Rákóczi útról – ki akart villamosozni Farkasrétre, felszállt a 75-ösre. (Az illető járművet egyébként már régen nem hívta senki villanyosnak. Egyszerűen csak jól esett most magam számára is érzékelteni e múlt nagyon régi voltát. Bocsánat az affektálásért...)

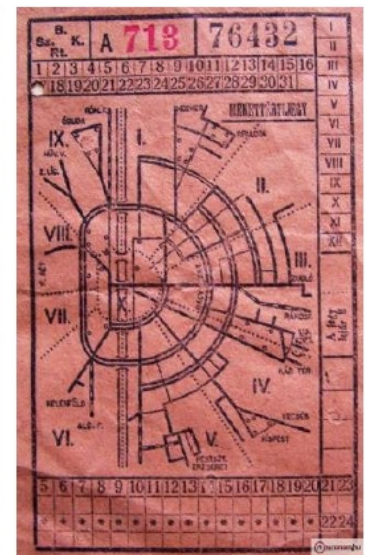
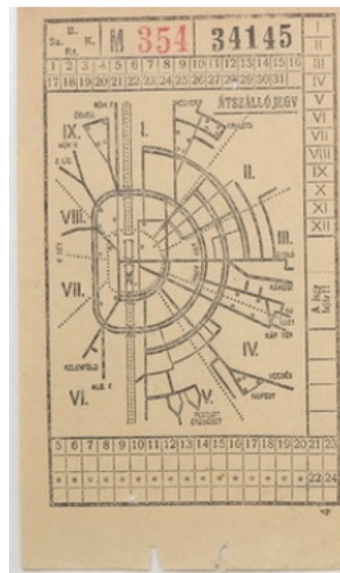

Pesti utcái felvétele
(<http://hampage.hu/kozlekedes/regi3/75osabarosster30.jpg>)

A 75-ös korszerű konstrukció volt, a villamosvezetőnek pl. nem kellett télen csikorgó fagyban is szabad levegőn dolgoznia, hatalmas nemezcizmában állva, hogy ne fagyjon el a lába. A kocsiba középen kellett felszállni.

Felszállás után jegyet váltunk a kalauznál. Átszállót, hiszen át fogunk szállni majd az 59-esre. Ám miután hazafelé is ugyanúgy fogunk jönni, inkább menettértit.

A kalauz csenget: megránt egy, a mennyezetten végigfutó szíjat, a szerelvény elindul.

S már ott is vagyunk az Erzsébet-hídnál. Persze, a réginél.

(Fortepan 27910 Schoch Frigyes)

Átörgünk a hídon, s megérkezünk a Szebeny Antal térre. [Ma: Döbrentei tér] De hogy is? Hiszen ha jobban megnézem, a két kocsis szerelvény a bal oldalon közlekedik! No, persze, hiszen még csak 1940-et írunk.

(<http://www.ilyenisvoltbudapest.hu/ilyen-is-volt/item/1930-as-vek-dobrentei-ter>)

Emlékszem, milyen nagy kampány előzte meg később az átállást: „Jobbra hajts! Balra előzz!”

(Fortepan 71739 Lissák Tivadar)

Krisztina körút, Krisztina tér, Déli vasút indulási oldal. Előtte ez az kedves kis épület: Az 59-es végállomása. Ott is áll egy kocsis menetkészben. S lám, minket meg követ ez a másik, 71-es villamos. Fogalmam sincs, hogy honnan jön és hová tart...

(<http://www.ilyenisvoltbudapest.hu/ilyen-is-volt/elso-kerulet-varkerulet/item/1930-as-evek-4#&gid=1&pid=1>)

A pályaudvar fordítókorongját megkerüljük, úgy fordulunk rá a Gömbös Gyula útra [Alkotás utca].

(Indóház - 2008 szeptember)

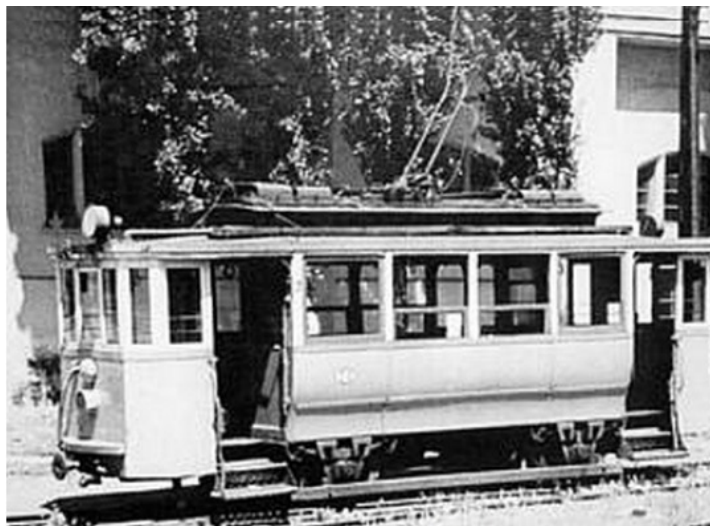
A Böszörményi út eleje már kiépült, a vége azonban csak most van épülőben. A csendőrlaktanya [rendőrákadémia] már rég óta áll, ám a XII. kerületi Előljárásnak [önkormányzat] még se híre, se hamva. Pedig ott állunk meg, ott van a végállomás a Fery Oszkár [Kiss János altábornagy] utca sarkán. Látszanak is a városi házak a háttérben.

Nemhogy az Előljáróság nem volt még meg, hanem még a kerület sem: akkor itt minden még a XI. kerülethez tartozott.

(Fortepan 42404 MZSL/ Ofner Károly)

Átszállunk egy 59-esre. Ez a kedvencem, ez az aranyos 1300-as típusú kocsí. Úgy építették, hogy fogaskerekek nélkül is fel tudjon menni a hegyre.

(villamosok.hu - Németh Zoltán Ádám)

Ebben az időben az 59-es megállói ezek voltak: Déli indulási oldal – Déli érkezési oldal (az Enyedi u. alján) – Böszörményi út – Királyhágó tér – Fery Oszkár u. – Lejtő út – Béla-kert – Farkasréti temető főbejárat.

A Csörsz utca sarkáról visszatekintve látszik hátul a csendőrlaktanya, jobbra pedig a Csapó-udvar. Mögöttünk pedig befelé tart egy másik 59-es.

(<http://www.ilyenisvoltbudapest.hu/ilyen-is-volt/tizenkettedik-kerulet-hegyvidek/item/1940-tajan#&gid=1&pid=1>)

Télből a tavaszba.

Itt kezdődik a legerősebb emelkedő. Ha kicsit is csúszósak a sínek, a vezető homokot szór menet közben a kerekek alá. Ennek ellenére olykor mégis megtörtént, hogy megcsúszott a kocsi.¹¹⁸

Ez az az inkriminált Béla-kert (korábban: Makkhetes) megálló a Németvölgyi útról nézve.

(Etter László)

„Béla-kert! Szakaszhatár!” – így a kalauz.

A vonal szakaszokra volt osztva, s lehetett 2 vagy 3 szakaszra jegyet váltani.

¹¹⁸ A Makkhetes vendéglő előtt: Az Est, 1925-05-07

A következő megálló már a végállomás. Az olykor jelentkező nagy tömeg telerésére korlárendszerrel létesítettek az indulási oldalon.

Az úttest bal oldalán a farkasréti templom arkádjai látszanak.

(Fortepan 134810 ALBUM 01)

Ez a templom, amely az ostrom után ennyire tönkre ment. Annyira, hogy lebontották, s többet nem is építették újra.

(Fortepan 52091 Kunszt János)

Pedig ennyire szép volt.

(Fortepan 174352 Kellner Ludwig)

Visszafelé egy 1000-es típusú kocsihoz van szerencsénk.

Ezt állították be nagyobb befogadó képessége miatt nagy forgalom esetén.

(Fortepan 70346 HEGYVIDÉKI GYŰTEMÉNY-- kivágás)

Belül ilyen volt: Fapados ülőhelyek, rézlappal jelölt fenntartott hely hadirokkantaknak.

A tolóajtó nyitva, kilátunk a vezetőállásra.

Itt a VÉGE

(Fortepan 43884 Ludovika)

A Nagysalló utca és lakosai

Ebben az utcában éltem három éves koromtól harminc éves koromig, amikor aztán megnősültem. Amikor megszülettem, szüleim a Bürök u. 3/b-ben [Bürök u. 9.] laktak. Ekkor átköltöztek a Jagelló út 36-ba. Amikor pedig az öcsém is megérkezett, a Nagysalló u. 4-be.

Az irredenta utcanévből mindig is sejtettem, hogy a két világháború közt jött létre. Így, amikor az utca történetének megírására gondoltam, azt is tudtam, hogy nem végtelen tengeri kígyót kaptam a szigonyvégre, arról nem is beszélve, hogy összesen 15 házszám van benne a saroktelkeket is beleszámítva, amelyekből nyolc van az utcában. Tovább csökkentette a feladatot az, hogy az utca története alapján csak addig érdekel, ameddig benne laktam. S amikor onnan elköltöztem, még nem is volt beépítve minden telek.

Az utca őstörténete a Christl (Krisztl) családdal kezdődik, akiké volt az a nagy legelő, amelyből később a Nagysalló utca teljes lejtős szakaszának minden telkét ki tudták szabni. Krisztlék e legelőn majorságot létesítettek, amely tönkremenvén a Földhitelbank kezére jutott, s 1930 táján parcellázásra került. A majorságból vendéglő lett, amelynek bal oldalánál a Németvölgyi útból felfelé kiindulva új utcát nyitottak. Az utcát a felparcellázók Náдай utcának nevezték el, és a Németvölgyi úttól kezdték el számozni. Mindez az illetékes XI. kerületi elöljáróságot megkerülve történhetett, mert 1931-ben a hatóság közbeavatkozott:¹¹⁹ A lejtő tetején a Krisztl-birtok határát elérve hajdani szőlőkből lett két gyümölcsös mezsgyéje mentén haladva az utcát még folytatták a Lejtő útig, ahol másik oldalról csaknem pontosan a Korompai utca torkollott belé. Miután pedig Budán az észak-déli utcák szabályos számozása azok Hegyalja út felé közelebb eső végétől kezdődik, ezért a számozást megfordították, nevét végül Nádayról Nagysallóra változtatták, lévén az előbbi ismeretlen név, az utóbbi viszont a Trianonban elveszített egyik város neve. A rendelkezést azonban csak jóval később tudták csak érvényre juttatni. Valamivel később nyitnak meg a Nagysalló utcával párhuzamosan egy másik utcát egy másik vendéglő mellett, ennek neve pedig az elcsatolt megyéről Liptó utca lett.

E két utcát egy rájuk merőleges új utcával metszik, amelyet az irredenta költőnőről, Papp-Váry Elemérné¹²⁰ neveztek el [Kosztá József u.]. Még mielőtt a Krisztl-legelő a bank kezére jutott volna, a Lejtő utca felé eső, már említett gyümölcsösök tulajdonost cseréltek, s már ők sem helyiek voltak: Az a telek (Hrsz. 8136), amelynek egy darabja későbbi Nagysalló utca 2. sz. lett, 1928-ban Pálfi János jómódú ortopéd cipész mesteré és nejéé volt (1922/23, 1928: VIII. Pál u. 4.). Az a telek (Hrsz. 8137) pedig, amelynek egy része lett a Nagysalló u. 4., 1928-ban Vítál Gyula őrnagy (1922/23: I, Kékgolyó u. 26.) tulajdonában volt. De vegyük sorjában a házakat:

Nagysalló u. 1. (Hrsz. 8134-1)

1928-ban Heincz Pál kultúrmérnöké (I. Bertalan u. 20.) az a telek (Hrsz. 8134), amelynek egy része lesz Dr. Weisz [!] Zoltán tulajdonaként az utca első telke (1931).

Mamám az erkélyünkön. Mögötte a Wein-villa látszik. 1948

¹¹⁹ Fővárosi Közlöny 1931. dec. 18. 1406.: az addig névtelen utca Nagysalló

¹²⁰ Papp-Váry Elemérné Sziklay Szeréna (1881-1923) írta a „Magyar Hiszekegyet”

A rajta épült házról annyit tudunk, hogy 1936. májusában már állt. Wein Zoltán dr. Operateur-nek, egyetemi magántanárnak, a Vöröskereszt-kórház fül-, orr-, torok osztályának főorvosának volt egyemeletes, elegáns villája, amelynek – sarokház lévén – a másik címe XI. Lejtő út 37. Telefonja: 1-577-00 – A telefonkönyv szerint rendelője (csak hétköznapi d. u. 3-7 felel, csütörtök kivételével) IV. Egyetem-tér 5. alatt volt, telefonja: 1-877-00.

Dr. Wein 1941-től már a Fül- Orr- Gégészeti és Fej- Nyaksebészeti Klinika igazgatója lett, vitézi rangot is kap Dr. vitéz Tátrallyay Wein Zoltán néven. Ebben az évben vagy a következőben történt, hogy a 3 vagy 4 éves kisöcsém a délutáni alvás ideje alatt az ágyában egy kis kulccsal játszott, amivel egy óramű motorral működő kis békát lehetett ugráltatni. A kulccsal sípolni próbált, de feltehetően inkább szívta mint fújta, mert a kulcs a légszövetségben kötött ki. A szüleim rémülten rohantak a fuldokló öcsémhez a professzorhoz. Hogy elérték-e, nem tudom. Akit elérték, először úgy nyilatkozott, hogy „Fel kell vágni a kicsike hasát”, ám végül vér nélkül is kijött a kulcs. Az ostrom alatt a magukat a Wein-házba befészkelte németek hat hétig tartották a frontot a Liptó utcában lévő szovjetekkel szemben.

Wein Zoltánnak professzori helyét 1945-ben át kellett adnia Bajor Gizi férjének, Germán Tibornak, aki 1951-ig, tragikus haláláig foglalta ezt el. Ami Wein villáját illeti, mások költöztek oda be. Hogy kik, nem tudom. Egy időben gyakran hallottuk, hogy egy anya kiabálta onnan, hogy „Ádám, hol vagy? Ádám, ne menj a trágyadombra!” – Mintha az *Ember tragédiáját* hallottuk volna rövidesen előadva.

Nagysalló u. 2. (Hrsz. 8136-1)

1928-ban épül fel¹²¹ a Pálfi házaspár földszintes díszes, kupolás, sárga neobarokk palota jellegű villája. Ez volt az utca első épülete. A pompás épület a maga nemében az megkésett hírmondója volt a 19. századi előkelő nyaralóknak, amelyeket gazdag iparosok építettek. Az eredeti telek Hrsz. 8136-2 másik felén Pálfiék kb. nyolc kis lakásból álló szeretethont építettek fel, egyedülálló idősök számára. A sarokház másik címe (1938/39) XI. Zólyomi út 117., [XII. Lejtő út 39.] A házat az ostrom után államosítják. A volt tulajdonosok gyerektelenek voltak, így több családot telepítettek be hozzájuk. Név szerint csak a Marmaritsékat ismertük közülük. 1948-ban lakásokat alakítanak ki a házban.¹²² Pálfi néni 1952-ben¹²³ megözvegyült. (Olykor még most is hallani vélem nyitott ablaknál a szomszédokból markáns, barátságos hangját.) 1979-ben emeletet húznak a házra, 1981-ben garázssort építenek az utcai fronton.¹²⁴ Mindezek révén létrejött az utca legcsúnyább háza.

Nagysalló u. 3. (Hrsz. 8132-1)

1928-ban, 1931-ben a telek tulajdonosa Csema Anikó és b. tsa. 1933-ban már áll rajta Egry Boldizsár egyszerű családi háza. A család gazdálkodással foglalkozott, gyümölcsös és zöldséges kertjük, állataik voltak. Mintegy a hajdani majorok megkésett utóda, szemben a megkésett

Öcsém az erkélyünkön. Mögötte a Pálfi-villa látszik. 1952
(Frivaldszkykéné Landes Erzsébet)

121HU BFL XV.17.d.329 – 8136/1; HU_BFL_XV_17_f_371_222

122HU BFL XV.17.d.329 - 8136/1

123HU BFL - XXV.151.b - 1952 – 0500

124HU BFL XV.17.d.329 - 8136/1

kastéllyal. 1941-ben a családfő meghal, a gazdaság válságba kerül. A 2 szobás, verandás, fürdőszobás, árnyas kertben lévő lakást előbb nyaralásra akarják kiadni,¹²⁵ majd eladni a tehenészettel, földbérlettel együtt.¹²⁶ Ám végül az özvegy lépett férje helyébe. Az ostrom után a jegyrendszer idején sokan jártak oda tejért. Mi inkább a Lejtő útról hoztunk kecsketejet egy idős ortodox zsidó házaspártól.

Kisebbik fiúkat, Vendelt az ötvenes években határőrnek, „zöld ávosnak” sorozták be paraszti származása miatt, s a fegyveres szolgálatban halálos baleset érte. A nagyobbik fiúk, Boldizsár a motorokhoz vonzódott,¹²⁷ az istállóban autójavítót rendezett be, ahol teherautók javítását is vállalta.¹²⁸ Családot alapított. Házuk ma már nincs meg, a műhely helyén egy emeletes ház áll.

Nagysalló u. 4. (Hrsz. 8137-1)

(Sarokház, Papp-Váry Elemérné [Kosztai József] u. 18.) 1931-ben a telek tulajdonosa Drescher Pál, 1933/34-ben még nem áll rajta épület, viszont 1936 májusában már Horányi Antal ny. m. kir. dohánybevéltő felügyelő rendelkezik telefonnal XI. Nagysalló-n. 2.[4] alatt. (1-541-48). Az illető volt a ház tulajdonosa. A két emelettel plusz manzárdal rendelkező, vörös vakolatú épület homlokzatán a „Mariska-lak”¹²⁹ felirat volt olvasható,

*Nagysalló u. 4. Mariska-lak, 1948.
(Frivaldszky Landesz Erzsébet)*

nyilván így hívták a tulajdonos feleségét. A homlokzat timpanont idéző háromszögű oromban zárul, két urnával, az ablakok alatt kendő-motívumokkal, a 19. századi nyaralók kései utódaként.

A lakások beosztása, a lépcső vezetése, az erkélyek vaskos téglaoszlopos alátámasztása nem építésztechnológiai, mindössze építőmesteri színvonalú volt. A kerítés és a kertkapu viszont igényes kovácsoltvas munka volt. Az épület ma is áll. Horányiék lakták az első emeletet. Fiúk, Dr. Horányi Antal¹³⁰ adóhivatali gyakornok¹³¹ volt. Előszeretettel használták a kertet is. A kerek piros vasasztalnál kártyázni szoktak vendégeikkel. Nem tudom, mit játszottak, csak azt a dallamot jegyeztem meg, amit az egyikük mindig akkor kezdett diadalmasan dúdolni, amikor jó lapjárása volt. Évtizedekkel később az izraeli himnuszban ismertem rá benne.

Dr. vitéz Kapuváry Kálmán aligazgató¹³² lakott előttünk a második emeleten. 1939-ben már kiadó négy szoba hallos lakást hirdetnek a házban gyönyörű kilátással.¹³³ Augusztusban költöztünk be ebbe a lakásba¹³⁴. A panoráma valóban rendkívüli volt: A Sas-hegytől a Gellért-hegyen és a Vár-hegyen át egészen a Hármashatár-hegyig. Szüleim gyerekkisasszonyt és

¹²⁵Pesti Hírlap 1941-0618, 8.

¹²⁶Pesti Hírlap 1941-06-29, 12.

¹²⁷Autó Motor 1955-05-15 / 10. szám

¹²⁸Népszabadság, 1965-12-12

¹²⁹1940. szept. telefonkönyv, Horányi Antal nevénél „Marika-lak”

¹³⁰Új Nemzedék, 1936-12-29 „dr. Korányi Antal”

¹³¹Fővárosi évkönyv az 1936. évre, 269.. 1990-ben hal meg 54 évi fővárosi szolgálat után: Népszabadság, 1990-08-18

¹³²Fővárosi évkönyv az 1939. évre, 310.

¹³³Pesti Hírlap 1939-04-09

¹³⁴Telefonkönyv, 1940. szeptember: Frivaldszky János frivaldi, min. főmérnök, a bpesti m. kir. állami hidak miniszteri megbízottja, 269-464; Telefonkönyv 1948, 1950: Frivaldszky János min. oszt. tan., a bpesti áll. hidak min. megbízottja, 458-736.

főzőmindenest keresnek mellénk.¹³⁵ A kert különféle gyümölcsfákkal volt beültetve. Egy idős szőlőtő az utcai fonton, a homokozónál néhány vastag cseresznyefa, valamint egy óriási mandulafa alighanem még a filoxéra előtti időből volt való. A kertben virággruppok, asztalok és padok is voltak. Egyik az utóbbiak közül számomra arról volt nevezetes, hogy rajta állva valakinek helyet akartam csinálni és odébb léptem. A pad viszont rövidebb volt, mintsem gondoltam. Kartörés lett a vége. Az Országos Tisztviselői Betegsegélyző Alap Trefort utcai rendelőjében tették helyre kloroformos altatás mellett. Arcomra terítettek egy kendőt, azt kezdtem hallani, hogy „pusum, pusum, pusum...” aztán elaludtam. A hat hétig gipszbe tett karral remekül lehetett verekedni.

Törött karral - a légópince lejárata előtt, öcsémrel, s az egyik lánnnyal, 1943 (Frivaldszkykéné Landes Erzsébet)

1939-ben hirdetik a két szoba hallos¹³⁶ földszinti lakást is. Boromisza Tibor (1880 - 1960) festőművész költözött ide a családjával. Mi őt a velünk egyidős kislányai, Katica és Fatime révén ismertük. Rokonszenvezhettek szüleinkkel, mert nevükben kétszer is kaptunk karácsonyra egy-egy nagyon szép, dedikált akvarell tájképet. A képeken csak azt tartottuk meglepőnek, hogy rovásírással írta őket alá. Mi azt hittük, hogy japán betűk. Talán képvásárlást reméltek, mert eléggé szegényesen éltek, de mi nem voltunk ennyire műértők.

A legfelső manzárdlakásban Dr. Vermes Zoltán lakott, nőtlen ember. 1942-ben megnősül, az egyszobás garzonlakásba „keresztény” urat vagy hölgyet keresnek.¹³⁷

Szabosy Margit nyugdíjas postáskisasszony költözik be, nem sokat láttuk, nem sokat tudtunk róla.

Vermesék Horányiék helyébe jöttek. Két gyerekük született, Mária és Zoltán.

A háborúban a kert Pálfi-ház felőli kerítésénél egy légópincét építenek. Acél ajtaja volt, gáztámadás elleni gumiszigeteléssel. Az előtérben fűrészporos árnyékszék volt, hátul vészkijárat.

Jött az ostrom, Boromiszáéknak kiégett a lakása, ezért vidékre költöztek. Ekkor kis híján az egész ház leégett. Az el nem hamvadt könyvekből kiderült műveltségük, kapcsolataik Bartók Bélával, József Attilával.

A lakásba ő utánuk Kertész Kornél¹³⁸ bárzongorista költözött feleségével. (1950-ben

Boromisza Katicával, 1942. (Frivaldszkykéné Landes Erzsébet)

¹³⁵Pesti Hírlap 1940-09-14

¹³⁶Magyarország 1939-02-19 23

¹³⁷Nemzeti Újság 1942-12-20, 7.

¹³⁸HU BFL - VII.156.a - 1949 – 0130

telefonja: 456-028) Azt hallottam azóta szakmabeliektől, hogy kitűnő művész volt, mi azonban csak nappal találkoztunk vele, álmosan, rosszkedvűen.

A földszinten volt még egy lakás a házmesternek is. Az ostrom előtt Török Jánosék látták el ezt a feladatot, utána a férj dolgozni járt, raktárnok volt.¹³⁹ Még két család váltotta egymást ottlétünk alatt a lakásban. Az egyik szörnyű eseménnyel búcsúzott el: A házsártos feleség csendes férje időnkint azzal vezette le feszültségét, hogy berúgott. Az egyik ilyen alkalommal végül megölte az asszonyt.

Az ostrom után a házat államosították. Ekkor mind a mi lakásunkba, mind a vele azonos alaprajzú első emeletibe társbérletet költöztettek. Szerencsére csak az előszoba volt közös. A mienkébe Luczky József esztergályost feleségével Jusztai nénivel, aki ápolónő volt. Ott született egy kisfiúk, Jóska. Az első emeletre Óhegyiek jöttek faluról, talán Dömsödről, két nálunk kisebb gyerekekkel, Jóskával és Anikóval.

Nagysalló u. 5. (Hrsz. 8131)

(Saroktelek, Papp-Váry Elemérné [Kosztai József] u. 12, 14, 16.) Már 1928-ban Szandtner Ödönné tulajdona volt. Szép őszibarackos kert volt, amelynek Nagysalló utcai határát faoszlopos drótkerítésbe ültetett áthatolhatatlan orgonasövény alkotta, megrakva a földből kiszedett kövekkel, amely nyilvánvalóan még a filoxéra előtti időkből való volt.¹⁴⁰ A hatvanas években társasházat építettek a telekre.¹⁴¹

Nagysalló u. 6. (Hrsz. 8164-6)

(Saroktelek, Papp-Váry Elemérné [Kosztai József] u. 25.) 1928-ban még a Krisztl családé, 1931-ben már Grosz Dezső tulajdonában van, 1932-ben még mindig csak üres telek, 1933 tavaszán már lakások kiadók benne.¹⁴² 1938-ig számozása Nagysalló u. 2/c vagy 2/b, vagy 6/b, tulajdonosa György István. A sárga vakolatú, öt lakásos bérvilla az utca talán legigényesebb épülete volt, máig változatlanul áll. Amennyire a hirdetésekből meg lehet állapítani, a Nagysalló utcához közelebbi, két emeletes részben háromszobás összkomfortos, az egyemeletes részben kétszobás komfortos lakások vannak.¹⁴³ A házba 1936-ban többgyerekes család mellé mindenestlányt,¹⁴⁴ 1938-ban házmestert¹⁴⁵ keresnek.

A házban Vajda László banktisztviselőnek volt telefonja.¹⁴⁶ Dr. Vajda Lászlót mint 1939-ben már nyugdíjas muzeológust a magyar tudományos élet is számon tartotta, szerepel a magyar entomológusok listáján.¹⁴⁷ Az egyemeletes rész földszintjén laktak. Vasárnaponként eljárt gyűjteni vidékre, kimért, lassú léptekkel jött onnan haza esténként. Meggyőződéses szociáldemokrata volt. Feleségét édesanyám még lánykorukból ismerte, integettek egymásnak az ablakból. Egyetlen fiúk, Zoltán nálam néhány évvel idősebb volt, a sárospataki református kollégiumban tanult. Nyaranta hol értékes komoly zene hangzott ki lakásukból bakelitlemezekről, hol angol szöveg, amikor Zoli hangosan tanulta a nyelvet. Neki egyébként nagy bélyeggyűjteménye is volt. Amikor egyszer átmentem, hogy megcsodáljam, megtorpantunk az Eucharisztikus Kongresszus bélyegsorozatnál. Én nem tudtam, hogy mi a kongresszus, ő meg, hogy mi az, hogy eucharisztikus. Ugyanakkor azt sem tudtuk megmagyarázni a másoknak, amit tudtunk.

A házban laktak még Tóth Béláék, a kétemeletes rész első emeletén. N. Tóth Béla 1943-ban az Építőipari Gép- és Anyagkereskedelmi Rt. igazgatósági tagja¹⁴⁸, majd 1943-ban és 1944-ben az

139HU BFL - VII.155.a - 1949 - 0081

140 www.mkne.hu/konferencia/doc/sashegy/Sas-hegy_4Historia.pdf (2018.09.08)

141HU BFL XV.17.d.329

142Pesti Hírlap 1933-04-13, 28.

143Pesti Hírlap 1936-08-23, 1937-05-30, 1938-07-10

144Friss Újság 1936-08-28

145Pesti Hírlap 1938-04-05

146 Telefonkönyv 1940 szeptember: 257-700; 1950: 256-499

147 Kovács I. Endre szerk.: Rovartani Közlemények (Folia Entomologica Hungarica 13/1-14. Budapest, 1960)

148HU BFL - VII.171.a - 1943 - 0488

Energia Termelő és Értékesítő Szövetkezet igazgatója,¹⁴⁹ az ostrom után 1948-ban magántisztviselő¹⁵⁰ volt. Éva lányukat a Sion apácákhoz járaták, pedig reformátusok voltak. Eggyel felettem járt.

Az ostrom előtt még ott lakott az egyik legfelső lakásban Hoffmann Miklós laptudósító.¹⁵¹ Dombóváriék talán az egyetlen földszinti lakásban laktak. Közelebbről egyiküket sem ismertük. Dombóvári Sándorné szül. Theisz Ilona bor, sör és égetett szeszesitalok adásvételét közvetítő ügynök volt az ostrom előtt,¹⁵² 1950-ben telefonjuk volt (456-244). Járt a tanácstagi beszámolókra. Ott „arról beszélt, hogy jobban meg kell szervezni a lakosság jégellátását a környéken. Kérte, vizsgálja meg a tanács annak lehetőségét, hogy a Földművelés-ügyi Minisztérium közeli sporttelepét a környéken lakó gyermekek is igénybe vehessék, vagy pedig építsenek számukra játszótérrel.”¹⁵³ Síkkötőgépen dolgozhattak otthon, mert 1958-ban egy ilyet eladnak.¹⁵⁴

Nagysalló u. 7. (Hrsz. 8166-3)

(Saroktelek, Papp-Váry Elemérné [Kosztai József] u. 21) 1931-ben még a Földhitelbank tulajdonában állt a telek. 1933/34-ben „Nádai u. 12.” néven Braun Ernő és neje, Pestszentlőrinc, Kossuth Lajos u. 140. lakosok nevére jegyezték egy földszintes házat, ennek megfelelő adókötelezettséggel. A ház ezzel szemben két emeletes, garázsos, legalább tizenkét lakásos voltával messze a legnagyobb ház volt az egész utcában. Amint a hirdetésekben kiderül, a legkülönbébb igények kielégítésére is gondolt az építtető. Volt egyszobás hallos fürdőszobás teakonyha¹⁵⁵, azaz: 1 szobás garzon,¹⁵⁶ de volt ötszobás is.¹⁵⁷ Nem ismertem onnan senkit.

A legkülönbébb emberek laktak abban a szürke házban: 1934-ben Lampl Hugó neves vízépítő mérnök (1883–1976), akkor műszaki főtanácsos,¹⁵⁸ 1942-ben Stallmach Gyula dr., a Watson Elektromos Könyvelőgépek kft. cégvezetője.¹⁵⁹ 1946-ban Almási Lászlót, a ház lakóját a Magyar Optikai Művek rt. műszaki tisztviselőjét az igazoló bizottság elmarasztalja az előző rendszerbeli magatartásáért, ezért ügye Budapesti Népbíróság, mint fellebbezési bíróság elé kerül.¹⁶⁰ Hován Rezsőné Pauer Vilma nyugdíjast (I. em. 2.) háborús és népellenes bűntettért börtönre ítélik.¹⁶¹ Itt lakott Hochmal

Szüleim a Braun-ház előtt, 1958.

János kereskedő és felesége, született Matus Margit, akik 1948-ban életjáradéki szerződést kötnek egy pesthidegkúti özvegyasszonnyal,¹⁶² és ki tudja, még kik. A tulajdonost is csak látásból ismertem, Braun Ernő gépészmérnököt. Az ostrom előtt neki volt a házból egyedül telefonja.¹⁶³

149HU BFL - VII.172 - 1943 – 1108; HU BFL - VII.172 - 1944 - 1226

150HU BFL - VII.166.a - 1948 - 0055

151HU BFL - VII.155.a - 1939 - 0410

152Központi értesítő 1944-06-15 767.

153Esti Budapest 1956-05-08 1.

154Magyar Nemzet, 1958-06-25

155Pesti Hírlap 1938-02-10

156Pesti Hírlap 1941-02-09

157Pesti Hírlap 1941-05-07

158HU BFL - VII.158.a - 1934 – 0088: „Nagysalló utca 14.”

159HU BFL - VII.155.a - 1942 - 0152

160HU BFL - XXV.1.b - 582 - 1946

161HU BFL - XXV.2.b - 82043 – 1949; HU BFL - VII.101.d - rab.VI - 1095

162HU BFL - VII.156.a - 1948 - 0087

163 Telefonkönyv, 1940 szeptember: 256-837; 1948 március, 1950 december: 269-052

1952-ben a Gépipari Tervező Irodánál dolgozott, s valami akkor divatos valutaügyben fogták perbe.¹⁶⁴ A házban 1950-ben volt még telefonja az általam látásból sem ismert Mándy Ferencnek is (256-244). Az egyik barátom viszont reménytelenül szerelmes volt az egyik ott lakó lányba. Aztán évtizedekkel később értesültem arról, hogy a házban 1957-1962 közt albérletben lakott egy másik, velem egyidős lány, Timár Mónika, egy akkor létrejött illegális ciszterci katolikus szerzetesközösségnek a tagja, s akit akkortájt választották meg bebörtönzött előljárója helyére.¹⁶⁵

Nagysalló u. 8. (Hrsz. 8164-5)

1931-ben az ingatlan tulajdonosa Dr. Kujáni János és neje, 1933/34-ben már földszintes (valójában egy emeletes) villát tartanak számon nevén a „Nádai u. 9.” házszámú telken. Dr. Kujáni János 1940-ben (tel. 456-438) és 1944-ben¹⁶⁶ a Hungária Jacquard szövőgyár r. t. igazgatója, egyúttal 1942-ben a Szénásy, Hoffmann és Társa Rt igazgatósági tagja.¹⁶⁷ 1950-ben is ott lakik (tel. 256-028). Két lánya volt, Márta és Melinda, nálunk jóval nagyobbak. Az emeleten ők laktak, volt egy kis kerti ház is, a földszinten meg talán két lakás volt.

A ház már 1932 elején beköltözhető volt, hosszan hirdetnek beköltözhető villalakást.¹⁶⁸

Az ostrom előtt 1938-ban Blahut Pálné özv. Imhof Erzsébet,¹⁶⁹ 1936-1940-ben Pap Salamon dr. nyugalmazott postafőigazgató lakott ott,¹⁷⁰ 1946-ban Reményi Károly dr. közellátási főfelügyelő,¹⁷¹ 1948-ban Raczkó Iván orvostanhallgató,¹⁷² akiket nem ismertem.

Jól ismertem viszont Fáyékat, velem egyidős fiúk volt. Alighanem nem sokkal az ő születése után költöztek ide. 1937-ben bejárónőt keresnek délelőttre ételmezés nélkül,¹⁷³ nyilván, mert a csecsemő lefoglalta a mamát. 1938-ban egy új gyermekjáróka, fregoli eladó,¹⁷⁴ nyilván mert kinőtte, s a pelenka-korszak is lement. 1941-ben gyermekágy, gramofon, fényképezőgép, bördöndök, stb is eladók.¹⁷⁵ Kicsi a lakás, meg talán nem is mehetett nekik valami jól. Az apa, Dr. fáji Fáy Tibor 1942-ben a Posta Takarékpénztárnál tisztviselő volt,¹⁷⁶ 1944-ben ugyanott titkár.¹⁷⁷ A fiúkkal, a sokat olvasó Tiborral nagy barátok lettünk, s a Sionba is együtt jártunk, pedig református volt. 1947-ben sajnos elköltöztek. A ház ma is változatlan.

Nagysalló u. 9. (Hrsz. 8166-2)

1931-ben Grosz Dezső tulajdona. Még az ostrom után is beépítetlen, bekerítetlen telek volt, ősi állapotú legelő. Később építik fel csak rajta a mostani házat.

Nagysalló u. 10. (Hrsz. 8164-4)

1931-ben Bartonek Ferenc és neje tulajdonában, 1933/34-ben „Nádai u. 7.” néven Barosek Ferenc és neje tulajdonában mint földszintes ház. 1933-ban déli fekvésű telekként eladásra kínálják¹⁷⁸ az északi fekvésű telket, de vevő mégis akad: Éhn Erzsébet, aki 1935-ben Ilia Ferenc terve alapján kerítést épített.¹⁷⁹ 1938-ban is Éhn Erzsébet volt a tulajdonos.¹⁸⁰ Még 1938-ban eladásra kínálnak ott egy villát: „3 szoba, hall, teljes komfort, még 23 évig adómentes, 296

164 HU BFL - XXV.4.a - 431 - 1952

165 Mónika naplója, Vigilia, 1990, 18, 256, 306. oldalakon csak az utcanév szerepel, de a 274. oldalon azt írja, hogy a lakásablakból a ködben „a Várból semmi se látszik”. Ez elárulja, hogy csak erről a házról lehet szó, mert a mienkén kívül csak ebből a házból látszott a Vár. Dr. Timár Ágnes egyébként ezt tényként megerősítette.

166 HU BFL - VII.171.a - 1944 - 1216

167 HU BFL - VII.171.a - 1942 - 0987

168 Pesti Hírlap 1932-05-08; Friss Újság 1932-09-03; Pesti Hírlap 1933-02-05

169 HU BFL - VII.156.a - 1938 - 0523

170 Telefonkönyv, 1936: 1-568-96; 1940 szeptember: 257-496

171 HU BFL - VII.190.a - 1946 - 0116

172 HU BFL - VII.156.a - 1948 - 0113

173 Friss Újság 1937-03-14

174 Pesti Hírlap 1938-12-08

175 Pesti Hírlap 1941-06-29, 1941-07-13

176 HU BFL - VII.198.a - 1942 - 1742

177 HU BFL - VII.180.a - 1944 - 0155

178 Pesti Hírlap 1933-10-01

179 Fővárosi Közlöny 1935-05-24, 949. XI., Nagysalló-utca 6. [10]

180 XI, Nagysalló u. 6. [helyesen: 10.]

négyszögöles gyümölcsösselel,¹⁸¹ tehát 1936-ban épült. Az eladó Csuka István, a vevő Buczkó Gábor,¹⁸² tehát a tulajdonos férjhez ment. Buczkó Gábor festőművész volt, 1943-ban telefonnal rendelkezett. Buczkó Géza¹⁸³, majd Buczkó György (sz. 1950) iparművész örökölte a virágos kert mélyén lévő szép kis villát.¹⁸⁴

Nagysalló u. 11. (Hrsz. 8166-1)

1931-ben Tagányi István és neje a tulajdonosa. 1933/34-ben már áll rajta a „Nádai u. 8.” házszámú egyemeletes házuk. Tagányi István tisztviselő volt, felesége Kiss Margit,¹⁸⁵ 1942-ben a Kőszénbánya-, s Téglagyár Társulat Pesten cégvezetője.¹⁸⁶ Többször keresnek házmestert, akinek a felesége főzne is nekik.¹⁸⁷ A házmesterlakás az alagsorban volt, ők a földszintet lakták. Egy gyerekük volt, a velünk egyidős Zsolti. Náluk lakott még az ostrom előtt rokonuk Nováky Gyula bácsi, kórházi főfelügyelő¹⁸⁸ és felesége, Amálka néni, kedves idős, gyerektelen házaspár.

Az emeleten 1944-ben Környei István és neje lakott. Hatodmagukkal a XII. kerület, Tornalja utca Hrsz. 8633/5, 8633/6 alatti 3 lakásos ház tulajdonosai voltak.¹⁸⁹ A lakásba az ostrom után Fierer Kelemen¹⁹⁰ banktisztviselő és családja költözött. Három nagyobb gyerekük már nem lakott velük: a legidősebb meghalt, Mária apáca volt, Erzsébet férjnél. Ottó és Lola még velük lakott, de már dolgoztak. A legkisebb, Kelemen nálam három évvel volt idősebb. Nagy tisztelettel tekintettem rá, mert csapatja volt, csúzlikkal felszerelve, értettek még ágyútöltények szétszedéséhez is, amiből éghető anyagot lehetett kinyerni. Aztán felhagyván a csapatozással a plébániai Futárgárda egy vezéralakja lett, engem is behozott közéjük. Mikor gimnazista lettem és a kémia lett a mániám, én vettem át a vezető szerepet, ő pedig ügyesen valósította meg ötleteimet.

Nagysalló u. 12. (Hrsz. 8164-3)

1931-ben Váradi Sándorné a tulajdonosa, 1933/34-ben, 1938/39-ben még csak üres telek. Valamikor a 40-es évek elején épül rajta egy földszintes ikerház.

A 12/a-ban nem ismertem senkit. 1952-ig Weiland Imréné Nitsinger Ilona lakott ott.¹⁹¹

12/b-ben Réthelyi Károly lakott, Öcsi bácsi, aki a Római Fürdő Részvénytársaság igazgatósági tagja volt, amelynek itt volt a székhelye.¹⁹² Gyógyszerész is volt,¹⁹³ valahol Csillaghegyen volt patikája. Velük lakott testvére és családja is. Fiúk, Réthelyi Miklós alattam járt egy évet a Sionba, közvetlenül az iskolák államosítása előtt. Orvos lett, professzor, akadémikus, 2010 és 2012 közt miniszter volt. 1948 után¹⁹⁴ Réthelyiek elköltöztek, helyükbe Dr. Vörös Imre (1903-1984) műegyetemi gépész professzor jött, aki megkapta elődje telefonját is.¹⁹⁵ 1949-ben lett a Budapesti Műszaki Egyetem Gépész- és Vegyészmérnöki Karának dékánja, 1950-ben az egyetem rektora. A gépelemeket oktatta: csavarokat, fogaskerekeket, hasonlókát. 1948-ban ott lakott Ringer Dezsőné özv. Pirkner Ilona,¹⁹⁶ majd 1955-ig özv. Krahuletz Gyuláné Trouba Erzsébet is.¹⁹⁷

Nagysalló u. 13. (Hrsz. 8165-3)

1931-ben még a Földhitelbank tulajdonában van, 1933/34-ben azonban már áll rajta „Nádai u. 6.” házszámon dr. Szász Lajos és neje földszintes családi háza. 1936-ban telefonja van: Miniszteri

181Magyarság 1938-03-31, 9. Nagysalló-utca 10.

182 Újság 1938-10-02

183Népszabadság 1978-07-02

184XIII. Kisplasztikai Biennálé

185HU BFL - VII.158.a - 1933 – 0108; Nagysalló utca 8.

186HU BFL - VII.180 - 1942 - 0907

187Pesti Hírlap 1934-09-13; Friss Újság 1938-04-07, 1938-06-19, 1939-06-08;

188Fővárosi évkönyv az 1939. évre; Nemzeti Újság 1944-05-06;

189HU BFL IV.1420.r - XII. kerület - Tornalja utca

190Új Ember 1965-02-28

191hagyatéki ügye HU BFL - XXV.151.b - 1952 – 0209,

192 Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője 1943-03-05. 7.; KompasGPT 1943-44, 543.

193 Telefonkönyv, 1948 március: 459-116

194HU BFL - VII.160.a - 1948 - 0440

195 Telefonkönyv, 1950 december: 459-116

196HU BFL - VII.156.a - 1948 - 0316

197hagyatéki ügye HU BFL - XXV.178.b - 1955 - 0265

tanácsos, egyetemi magántanár,¹⁹⁸ 1939-ben pénzügyminisztériumi államtitkár, a Magyar Élet Pártja képviselő jelöltje,¹⁹⁹ 1942-ben miniszter. Innentől *faköpeny* állt a kapuja előtt, benne posztoló rendőrrel.²⁰⁰ 1944-ben kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter lett, azaz édesapám főnöke. Ettől kezdve az 59-es villamos Bélakert-megállóját áthelyezték a Nagysalló utcához. Az ostrom után, a villamosforgalom újraindulásakor a megálló azonban visszakерült eredeti helyére. Szász minisztert 1946-ban kivégezték, villáját elkobozták.

A lakást 1945-ben Papp József igazgató kapta meg.²⁰¹ Két fia volt: Ervin és Endre. Papp Ervin jóval idősebb volt, 1940-ben érettségizett a budai cisztereknél. Néhány hónapig közgazdaságtant hallgat, majd belép a veszprémi papi szemináriumba. Miután nagybátyja jó ismerőse volt Márton Áron püspöknek, Kolozsvár visszatértekor ott folytatja tanulmányait. 1944-től azonban ott nem maradhatott, hazajött. Itt Kálló Ferenc esperessel, a budai Honvéd Kórház lelkészével – egyébként öccse keresztapjával – mentettek, akit csak tudtak: zsidókat, hadifoglyokat. 1945 után belép a Kiszgazda Pártba, ott választmányi tag lesz. Politikai tevékenysége miatt egyetlen magyar egyházmegye sem fogadja be, 1949-ben kilép a klérusból, szüleitől is elköltözik. 1950-ben letartóztatják, a Grösz-per mellékperében I. rendű vádlottként elítélik fasiszta terrorcselekmények tervezésének vádjával, 1951-ben kivégezik.²⁰²

Nagysalló u 13. Erkély a kert felől, 1943.
(Szabó Attila szívességéből)

Öccse, Endre nálam egy évvel fiatalabb volt, a Sionba kezdett járni. 1949 táján elköltöznék, a lakást egy szociáldemokrata politikus kapja. Bandival a kapcsolat 1956 után újult fel, amikor a plébániai ifjúsági csoport vezetői lettünk. Társaságunkat a rendőrség leleplezte és feloszlatta, habár lényegében csak kulturális és szabadidős tevékenységet végeztünk. Bandit más dolgok miatt komolyabban is meghurcolták, ám végül sikerült elvégeznie a jogi egyetemet. A rendszerváltozás után a Magyar Demokrata Fórum önkormányzati képviselője lett.

Nagysalló u. 14. (Hrsz. 8164-2)

1931-ben a telek a Földhitelbank tulajdonában van. 1933/34-ben még üres telek. 1938-ban sem áll még rajta ház. 1942-ben épült fel, mert 1943 januárban Pieri Cézár MÁV műszaki tanácsos²⁰³, majd még ugyanabban az évben főtanácsos,²⁰⁴ MÁV igazgató helyettes²⁰⁵ a lakója. Az illető fiúmei származású²⁰⁶ mérnök, 1934-ben Budapest alatt átmenő rendszerű központi személypályaudvar építését tervezte.²⁰⁷ Erdély visszacsatolása után 1941-ben a Szeretfalva és Déda között épülő vasút alagútjainak megépítése az ő nevéhez fűződik,²⁰⁸ amiért megkapja a Magyar

198 Telefonkönyv, 1936 május: XI. Nagysalló-u. 7.[13] 1-542-50

199 HU BFL - VII.182 - 1939 - 0573

200 Rendőrségi zsebkönyv 23. (1943) 23.

201 Telefonkönyv, 1946, január, 1948 március: 259-116

202 Dr. Papp Endre közlése; HU BFL XXV. 4. f. 001193/1951 ; 414/1990. Papp Ervin és társai.

203 Telefonkönyv, 1943 január

204 HU BFL - VII.155.a - 1943 - 0105 „Pieri Vilmos”

205 Építész és Mérnök Egyetev évkönyve 1943

206 Állami gimnázium értesítője, Fiume, 1905

207 Budapesti gyorsvasúti tervek 1. <http://ik435t.freeweb.hu/bpanno/text/gyvasut/gyvasut1.htm>

208 Földtani Közlöny, 1941 7-12. füzet, 281.

Érdemrend középkeresztjét.²⁰⁹ 1942-ben még a Bajza utcában lakik.²¹⁰ Az ostrom után, 1947-ben még mindig igazgató helyettes,²¹¹ de már az Andrassy úton,²¹² ill. 1950-ben a Sztálin úton²¹³ lakik. 1952-ben geológus hallgató fiát kizárják az egyetemről,²¹⁴ ő maga 1953-ban Recskre kerül.²¹⁵

A Nagysalló utcai házban 1945 májusáig Peczina Endre gimnáziumi tanár lakik.²¹⁶ A ház 1945-től a budai harmadrendi ferencesek székhelye, akik 1948-ban megalakítják az Assisi Szent Ferenc Budai Harmadrend Tagjainak Temetkezési Biztosító Egyesületét. 1949-ben 343 tagjuk volt, özv. Akar Gyuláné volt az alelnök. 1950-ben az egyesületet feloszlatták.²¹⁷

1949-ben Dr. Debrőci Tibornénak van itt telefonos lakása. Férje, Dr. Debrőczy Tibor ellenálló volt, illegális partizáncsoport tagja. 1945–1948-as években a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetének központi titkára. 1949-ben a Tolna Megyei Kórházban, majd a Szőnyi Járási Kórházban igazgató főorvos, később a Balatonfüredi Szívkórház belgyógyász főorvosa, végül igazgatója.²¹⁸

1949-ben telefonja van még Szabó György vegyiparosnak is, aki bejáró takarítónőt alkalmaz.²¹⁹

A terepadottságok miatt a házat az utcáról nem lehet látni, ezért a házat később egy tábornok kapta, aki csak akkor volt látható, amikor vitte vagy hozta egy fekete autót. A rendszerváltozás után az hírlett, hogy az illető Farkas Vladimir volt. Nem tudom, mi az igazság, mert egy másik Farkas Vladimir a Kosztolányi Dezső tér környékén lakott.

Nagysalló u. 15. (Hrsz. 8165-2)

1933/34-ben üres telek, Negró Béla és neje, szerencsi lakosok tulajdonában. Amíg ott laktam, beépítetlen maradt.

*A Nagysalló utca alján Papámmal és öcsémmel, 1949
Hátul a Németvölgyi út látszik
(Frivaldszky Landesz Erzsébet)*

Az időpontok adatait a következő forrásokból vettem: Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1928; Budapesti cím- és lakásjegyzék, ház- és telekjegyzéke 1931; Budapesti ingatlanok címtára 1934, 1937, 1942 ; Budapesti háztulajdonosok címtára 1938-1939 ; Budapesti telefonkönyvek 1906-1950

209A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 77. évfolyam (1943) 28. 12. sz. 95.

210Telefonkönyv, 1942

211Fővárosi Közlöny 1947-03-13

212Telefonkönyv 1947

213Telefonkönyv 1950

214Szabad Ifjúság 1952-03-01

215Dr. Szalay Gyula: 200 vasutas fogoly a recski kényszermunkatáborban (Eddig ismeretlen adatok a recski fogolytáborról) http://recskiszovetseg.hu/downloads/Szalay_200vasutasfogoly_1996.pdf

216HU BFL - VII.6.a - 1946 – 00338 hagyatéki ügy

217HU BFL IV.1409.k, IV.1471.b

218<http://www.ekmk.hu/lexikon/talalatok.php> (2019.11.)

219Friss Újság 1949-04-10. 8.; 1950-01-17

Első tizennyolc évem

1936-ban születtem, papám mérnök volt, az akkori Közlekedési Minisztériumban a Hídosztályon, hidak felügyeletével foglalkozott. Rangja szerint „tanácsos úr” volt, megszólítása szerint „nagyságos úr”. Abban az időben ilyen fokozatok voltak: tekintetes, nagyságos, méltóságos, kegyelmes úr.

Budán laktunk a Farkasréti Temetőhöz közel egy villalakásban. Az egész második emeletet mi béreltük, egy 140 nm-es 3 szoba-hallos lakást. Ketten voltunk gyerekek, van egy két évvel fiatalabb öcsém. A mamám a Székesfővárosi Elöljáróságnál, (most Fővárosi Tanács, akarom mondani Polgármesteri Hivatal) Szociális Osztályán dolgozott. Ez elég modern dolog volt, mert abban az időben az asszonyok nem mindig dolgoztak. Emiatt nálunk két fő személyzet volt, akik nálunk laktak. Volt egy szakácsnő és egy másik lány, aki velünk gyerekekkel foglalkozott. Bizonyos szempontból szükség is volt egy értelmiségi háztartáshoz személyzetre, mert háztartási gépek nem voltak, tehát ami főzés, mosás, takarítás adódott, az mind kézi erővel ment. Például egy ilyen parketta, amin most itt ülünk, az nem lakkozva volt, hanem viasszal fölkenve. Amit időről időre fel kellett vixelni. Ilyenkor a háztartási alkalmazott ráállt egy kefére és végig táncolt az egész lakáson, amíg fényes lett a padló. Nagymosáshoz külön mosónő jött egy héten egyszer, a Mari néni, egy nagyon helyes vallásos öreg néni. Lement a mosókonyhába, – a háznak közös mosókonyhája volt – egy óriási nagy üstben fölfőzte a ruhát lúgkövel (nátrium-hidroxid), kimosta, kiöblítette, aztán föl kellett vinni a padlásra. Ott voltak a ruhaszárító kötelek, azokon kiteregette.

Mondjuk öt éves korunkban elmentünk óvodába, persze magán óvodába, akkor csak magán óvodák voltak. Én német óvodába jártam. 7 éves koromban lettem elsős, mert októberi születésű vagyok.

Egészen más világ volt az. Szüleim néhányszor egy évben estélyt adtak, ilyenkor a két fő személyzetet egy alkalmilag felfogadott inas egészítette ki, aki fölszolgált s a vendégeket fogadta. Persze szüleim is jártak ilyen estélyekre.

'43-ban kerültem iskolába. Abban az időben a gyerekek gyalog mentek iskolába. Kb. 20 percnyi gyaloglásra volt tőlünk, reggelente szépen elkocogtam oda, senki engem autóval nem vitt. Volt akkora közbiztonság, hogy egy gyerek nyugodtan sétálhatott, – sokkal kisebb forgalmú helyeken is – és semmi baja nem történt.

Már folyt akkor a II. világháború. Persze tévé nem volt, rádiónk viszont igen, egy nagyon jó készülékünk, Orion márkájú. Mi gyerekek leginkább a katonazenét szerettük hallgatni, ellentétben a többi zenével, amit mi „nyimnyám zenének” hívtunk. Mindig addig csavargattuk a rádiót, amíg katonazene nem jött és akkor úgy éreztük, hogy ez nekünk való zene.

Eléggyé gyakran jártunk föl a Várba, úgynevezett őrségváltásokat nézni, a mostani múzeumnegyedbe, ami akkor a királyi palota volt. Ott lakott Horthy. Az oroszlanos udvarnál állt egy díszőrség, amit vasárnap zenészó mellett váltottak. Nagyon látványos volt, és külön érdekessége, hogy a Horthy gyalogos testőrségének a parancsnoka egy rokonunk volt, egy szép szál, magas ember, Artúr bácsi. Amikor ők felvonultak ebben a fehér meg sárga díszegyenruhában, alabárdokkal, nagyon impozáns volt. Egyébként ő nagyon modern gondolkodású volt, a Horthy Istvánné köréhez tartozott, akik minden áron azt igyekeztek elérni, hogy kiugorjon Magyarország a háborúból. Később ő megpróbálta kiszabadítani az ifjabb Horthy Miklóst, akit elvittek a gestapósok, ami persze nem sikerült. Ezekről én persze mind utólag szereztem tudomást.

Amikor nyáron, 1943 nyarán elmentünk nyaralni, – mert hát minden nyáron elmentünk valahová, – akkor Kárpátaljára mentünk. Amikor visszakerült Magyarországhoz, annak a hídjai is a papám a felügyelete alá kerültek. Láttam Munkácson csomó embert, furcsa nagy kalapokat viseltek és a hajuk a két fülük mellett egészen a vállukig lógott. Azt mondták, hogy ezek a zsidók.

Aztán '44 nyarán a Balatonnál nyaraltunk, ott a boltokban sárga csillagos eladók voltak. Ezekről is azt mondták, hogy zsidók. Eléggé hosszúra csinálták szüleim ezt a nyarat, – mert akkor már Budapestet bombázták, – hogy minél többet legyünk távol Budapesttől.

A bombázások megint egy egészen különleges dolog volt. Budapesten bizonyos sűrűséggel szirénák voltak elhelyezve. Különböző jelzéseik voltak. Az első figyelmeztetés volt, amikor csak figyelni kellett. A következő, egészen más hangú jelzésre pedig mindenkinek rohannia kellett az óvóhelyre, éjszaka, nappal; akármikor, amikor az ember meghallotta. Nálunk már készenlétben voltak az óvóhelyi csomagok, amit a mamám összekészítve tartott, takarók voltak, elsősegélycsomag, élelem. Azt hiszem, a legfontosabb értékeink, okirataink is ott voltak ebben a csomagban. Akkor már mindenki tudta, hogy mi a teendője, szó nélkül rohantunk le, pontosabban minket karban vittek mert kisgyermekek voltunk.

Ide a papám nem nagyon követett minket, mert ő katonaviselt ember volt, az I. világháborút végigharcolta és azért fölmérte, hogy azok az óvóhelyek, amik ott voltak, hát nem sokkal nagyobb biztonságot jelentettek a házhoz képest és egyébként is jobban hozzá volt szokva a háborúhoz. Elég sokat mesélt egyébként nekem az I. Világháborúról. Először az orosz fronton kezdte mint fiatal katona, ott rögtön a háború elején kapott egy sebesülést, mert mint fiatal hadnagy egy szál gyalogsági ásóval a kezében vezette hadba a szakaszát, amiért később egy nagy ezüst vitézségi érmet is kapott. Aztán az olasz frontra került, ott is harcolt egy ideig. Tehát már szokva volt a bombázáshoz és egyáltalán háborús eseményekhez.

Amióta légitámadások érték Budapestet, azóta kötelező volt az elsötétítés. Minden ablakra sötétké papírból kellett ragasztani egy betétet, úgyhogy ha az ember villant gyújtott, a legkisebb fény sem szűrődhetett ki. Súlyosan megbüntették, legrosszabb esetben úgy, hogy belöttek az ablakon, mert úgy értelmezték, hogy az illető az ellenségnek akar jelet adni, hogy itt a város. A közforgalmú járművek is teljesen lesötétítve közlekedtek. Annyira, hogy a villamosokon a számot is kis pontokkal jelölték, hogy éppen csak ki lehessen olvasni. A közvilágítás nem működött, az autókön volt ugyan lámpa, de kizárólag lefelé terelt fénnel, hogy éppen csak az autó elé világítson, de amikor a légiriadó volt akkor az autóknak nem is volt szabad közlekedni.

Tehát azon a nyáron a Balatonon nyaraltunk pünkösdtől egészen október végéig. Láttuk, ahogy felvonultak a repülők Budapestet bombázni. Akkor az amerikaiak már Olaszország északi részét elfoglalták és onnan szálltak föl, és a Balaton mentén repültek Budapestig. Valami nyomasztó volt, ahogy az egész levegő dübörgött, amikor vonultak, föl Budapestre. Több száz repülő, mint egy varjúraj, a fél eget belepték. Rendezett sorban vonultak ezek a Liberátor nevű bombázók. Olykor egy-egy ilyen repülőt lelöttek, és hallottam, hogy a Balatonból kifogtak egy-egy ejtőernyőst, akit foglyul ejtettek. Aztán sztaniol lapok is estek az égből, amiről nem tudtuk, hogy ez micsoda. Csak jóval jóval később tudtuk meg, hogy ennek az volt a célja, hogy a rádiólokátoros beméréseket összezavarják, akadályozzák a légvédelmi megfigyelő rendszert.

Ott, Balatonnál, ahol laktunk, ott is volt persze személyzet, már csak egy fő. Abban az időben nagyon sok lengyel menekült volt Magyarországon. Jelentkezett is egy lengyel lány; a szüleim ugyan tudták róla, hogy zsidó, de fölfogadták, mert így lehetőség volt arra, hogy mégis valahogy átvészelve ezt az időszakot. De aztán nem sikerült neki, mert egyik nap aztán csak eltűnt. Valahol kint járhatott valamit bevásárolni vagy elintézni, egy járőr elcsíphette, és többet nem láttuk.

Balatonszárszón kezdtem a második osztályt járni, általánost, akkor még eleminek hívták. És mert év vesztés voltam, megpróbáltuk, hogy egyszerre végezzem a másodikat és a harmadikat. A négy osztályos elemi iskola ott osztatlan tanteremben volt. Egy oszlopban az elsősök, aztán a második, harmadikosok, negyedikesek. Volt egy tanító bácsi, aki azt a beosztást követte, hogy egyszer az egyik osztállyal foglalkozott, azokat feleltette, addig a többieknek írásbeli feladatot adott. Először az elsősöket, aztán a másodikokat, aztán a harmadikosokat, végül a negyedikeseket, aztán kezdte előlről. Szigorú volt, eléggé nagy fegyelmet tartott, gyakran alkalmazott büntetése volt a körmös. Ha valaki valami rosszat csinált, akkor ki kellett nyújtania a

kezét, öt ujját felfelé fordítva összefognia és akkor a nádpálcával rávágott egyet-kettőt. Én ugyan ilyet nem kaptam, de nem volt egy kellemes büntetés.

Október 15-én halljuk ott a Balatonon a rádióban, hogy Horthy bemondja, hogy fegyverszünetet fogunk kötni és mindenki szüntesse be a harci tevékenységet. Óriási öröm volt, mert bár mindannyian lojálisak voltunk a rendszerhez, de mondjuk a háborúért nem különösen lelkesedett senki. Annál nagyobb csalódás volt, amikor pár órával később jelentkeztek a Szálasiék és mondták, hogy az elhangzott bejelentés teljesen tárgytalan és minden úgy megy tovább mint volt. A papám mesélte, hogy őket is ott a minisztériumban összehívták pár nappal később amikor Szálasiék átvették a hatalmat, megjelent előttük, újra feleskette az egész minisztériumot, tartott egy rövid beszédet aminek az volt az utolsó mondata, hogy „Aki nem engedelmeskedik, az meghal!”

A papámékhoz tartoztak a budapesti Duna hidak is. Annak idején átéltem, amikor ezeket a hidakat felrobbantották. A Margit-híd felrobbanása úgy történt, hogy a papám nem is tudott róla, az véletlenül robbant föl. Azt tudta, hogy alá vannak aknázva, de ott valamelyik katona valami hülyeséget csinált és úgy robbant föl forgalom alatt az a híd.

'44 október végén már annyira közeledett a front Budapesthez, hogy teljesen nyilvánvaló volt, hogy meg fogják szállni. Ezzel meg is szűnt Budapest bombázása, a szüleim jobbnak tartották azt, hogy a front felettünk való átvonulását inkább a megszokott környezetünkben érzük meg, mint egy idegen helyen. Valahogy így a lakásunkban maradt értékeinket is jobban figyelemmel tudtuk kísérni. Édesapám amúgy is végig Budapesten volt, mivel ott dolgozott.

Följöttünk tehát Budapestre, és ott is eléggé kiéleződött a helyzet. [...]

A papám is föl szólították a minisztériumban arra, hogy van egy lehetőség, mert biztos, hogy el fogják foglalni Budapestet. A mamám ment is volna, de a papám kijelentette, hogy ő semmi szín alatt nem fog menni. Már az autót is a rendelkezésünkre bocsátották, de a papám nagyon határozottan mondta, hogy nem. Így maradtunk itthon. Hogy miért nem ment a papám? Leginkább a hazájához való hűsége miatt. Ugyanezért nem mentem én sem el 56-ban nyugatra. Egyszerűen el sem tudtam volna ott magamat képzelni. Egyébként nagyon jól tette, ha ezt számításból tette volna, akkor is nagyon jól tette volna, mert nagyon rosszul jártak azok akik nyugatra mentek és úgy jöttek vissza.

Azt még talán hozzá kéne tenni, hogy a papám semmiféle abban az időben nagyon divatos politikai megmozdulásban nem volt hajlandó részt venni. Őt például komoly rangbeli előléptetéssel próbálták rávenni arra, hogy még nem is a nyilas pártba, hanem annál sokkal enyhébb jobboldali pártba lépjen, de mondta, hogy ő annyit akar elérni, amit a tehetsége révén elér és nem a pártbeli összeköttetései révén. A keresztapám, aki korábban a papámnak a kollégája volt, később ő előlépett a híd osztály vezetőjévé, majd később államtitkár lett. Ő meg az ő csoportja tervezte a Petőfi hidat. Ez pontosan úgy nézett ki, mint a mostani, ez annak az újjáépített változata.

Az első világháborús kitüntetése miatt a papám jogosult lett volna a vitézi testületbe való felvételre, de annak volt egy problémája, a vezetéknévünk. Vagy magyarosítani kellett volna valamilyen magyaros hangzású névre, vagy bizonyítani kellett volna, hogy nemesi név. Mi tudtuk, hogy az, de nem tudtuk bebizonyítani, ezért a papám inkább nem lett vitéz, mert nem akarta elhagyni a nevét.

Tehát visszajöttünk Budapestre. Egyre jobban lehetett hallani, hogy valami dörög. Kérdeztük mi az, erre a mamám azt mondta, hogy gyerekek, ez mennydörgés. Annyira jó megfigyelők nem voltunk, hogy ezt egybevevessük azzal, hogy teljesen derült az ég, ezért ez a válasz megnyugtató. Később már elmondták, hogy jön a háború, s ezek bizony ágyúlövések. A Karácsonyt még megtartottuk a lakásban, de pont Szentestén bezárult az ostromgyűrű Budapest körül. A következő nap már úgy vonultunk le az óvóhelyre, hogy pár héten keresztül ott laktunk.

Leköltöztünk végleg az óvóhelyre, persze a papám, ha csak nem volt nagyon súlyos a helyzet, mindig fent aludt a lakásunkban. Viszonylag nagyon kis helyre nagyon sok ember volt beszáfolva, éjszaka, ha lefeküdtünk, az egész területet beborítottuk. Teljesen különböző emberek, és nem szoktuk meg, hogy olyan sűrűségben együtt legyünk.

Vízszolgáltatás akkor már nem volt, semmi közműszolgáltatás sem. Olvasztott hólevet ittunk. Az óvóhelyen akinek volt, az petróleum-lámpával világított, akinek nem, az mécseseket, vagy gyertyát próbált barkácsolni és azzal világított, de nagyon sokszor volt az is, hogy sötétben ültünk. Volt egy olyan intézmény, ami ott a mi óvóhelyünkön alakult ki: hogyha volt egy belövés, becsapódott valahová egy lövedék, ami nem minket talált el, akkor ittak a belövésre. Előkerült egy üveg pálinka, körbetöltöttek mindenkinek, koccintottak és ittak a belövésre. Definiálatlan dolog volt; talán leginkább a feszültség oldására szolgált. Mindig ünnepnek számított, amikor értesültünk róla, hogy egy lovat elejtettek valahol, vagy találtak egyet megdögölve, mert akkor azonnal kivonult mindenki és elkezdte darabolni, és vitte haza a fagyott lóhúst, és otthon aztán olvasztott hólében megfőztük.

Akkor persze már nem voltak háztartási alkalmazottjaink, mindenki hazament a saját családjához. Ellenben volt nálunk egy házaspár, sógorság révén voltunk édesapám ágán rokonok. Egy zsidó házaspár. Ők hamis papírokkal bujkáltak, így nem is hordták a csillagot. Édesapám meghalt bátyjának a papírjaival voltak nálunk. Ez nem volt egy teljesen veszélytelen dolog, ugyanis időnként razziák voltak. Emlékszem, egyszer megjelent egy csoport német katona az óvóhelyen, tulajdonképpen talán élelmiszert akartak szerezni. Úgy kotorásztak, mintha otthon lettek volna és az alá a szék alá is benyúltak, ahol a Pista bácsi ült és ott éppen egy nagy lábosban krumpli volt. Ő el akarta előlük húzni, mire fölfigyeltek rá., A német elkiáltotta magát „*Aber du bist ein Jude!*” hogy „Te zsidó vagy!”. Akkor elkezdtek őt rángatni. Mutatta hamis papírjait, de én megéreztem, hogy itt valami nincs rendjén, valami baj van. Átcsúsztam amellett a német mellett, aki elállta a kijáratot és rohantam föl a papámért a lakásba, hogy „Gyere, mert rángatják a németek a Pista bácsit!”. Amikor leérkezett, elkezdett hangosan tiltakozni. A németek addigra már azt kezdték mondogatni, hogy nevünk zsidó név „*Das ist aber eine Jüdische Name!*” Mire a papám azt válaszolta, hogy erről szó sincsen, ez magyar nemesi név, jöjjenek fel a lakásba, ott megmutatja a falon a nemesi címerünket ezzel a névvel. Ebbe ők bele is mentek. A papámnak az volt a fő taktikája, hogy rá nézzenek, ne a Pista bácsira. Állandóan azt mondogatta, hogy: „Én egy zsidó vagyok? Én egy zsidó vagyok? Nézzen rám! Én egy zsidó vagyok?” És ő is mutatta a saját papírját, ugyanazzal a vezetéknévvel, hogy ő az én testvérem. Fel is mentek a lakásba, meg is mutatta a nemesi címet meg elővett egy flaska pálinkát és elkezdte nekik töltögetni. Addig itták a pálinkát, amíg ezt az egész kérdést elfeledték és elmentek. Most hát azért erre az izgalomra a Pista bácsiék már tovább nem akartak ott maradni, mert ki tudja, hátha esetleg jön egy másik ilyen razziázó különítmény és őket esetleg már nem sikerül meggyőzni. Fogták magukat és egy másik helyet választottak, ahol aztán átvészelték ezt az időszakot.

Ott, ahol mi laktunk, ott 6 hétig állt a front. A mi utcánkban voltak a németek és a velünk párhuzamos utcában az oroszok és a fejünk fölött lőttek. Január 2-án bejött egy SS katona, aki történetesen magyar volt, egy bácskai sváb fiú, aki önként jelentkezett az SS-be, mert toboroztak itt is, a Magyarországi németek között is, és ő így akart karriert csinálni. Ővele én is tudtam beszélni, mert magyarul beszélt. (Az én német tudásom nem érte el azt a szintet, hogy én németekkel tudtam volna beszélni, persze az idősebb generáció az perfekt beszélt németül, szüleim is és a Pista bácsiék is.) Később nemegyszer előfordult az, hogy reggelente nálunk borotválkozott ez az SS katona. Persze ilyenkor nekivetkőzött, én meg az ő derékszíját felcsatoltam magamra, meg a sapkáját föl tettem és büszke voltam, hogy milyen katonás vagyok. Olyanokat mesélt, hogy tulajdonképpen nem fog sokáig tartani a háború, mert a Führernek van egy csodafegyvere, és amint azt beveti, az ő javukra el fog dőlni a háború. Elmondta, hogy az a csodafegyver az úgy működik, hogy attól a levegő is meggyullad. Most utólag én ebben az atombombát vélem felismerni. A szüleim ezt akkor bizony hülyeségnek tartották.

Egy maréknyi német katona, talán 16-an, védte rengeteg orosz szemből 6 hétig a frontot. Mi ezt a 6 hetet nem vártuk végig, valahol a közepén kihasználtunk egy szélcsendes időszakot és beljebb mentünk a városba egy nagybátyámékhoz (anyai ágon), ahol egy nagyobb ház volt,

nagyobb óvóhely, több ember, ami egyfajta védeltséget jelentett. Nagy hó volt, egy gyermekszánra raktuk föl a legfontosabb holminkat, szüleim húzták a szánkót, mi meg csetlettünk-botlottunk a hóban. Mentünk el a megfagyott katonák, lovak mellett.

Tehát átköltöztünk az anyai nagybátyámékhoz, egyébként onnan is voltak a rokonságban zsidótörvények alá tartozó személyek. Ott úgy oldották meg a dolgot, hogy a nagybátyám, aki építészmérnök volt, – azt a házat is ő építette, amiben ők laktak – utólag kiképezett benne egy fürkét amit senki nem tudott fölfedezni. Egy titkos ajtóval volt lezárva, egy szekrény volt előtte. Ha valami veszély volt, akkor egy adott jelre az érdekelt személyek bementek ebbe a titkos fürkébe. Ez egyúttal a titkos éléskamra is volt, tehát ott akár mennyi ideig ki tudták volna ott húzni.

Nagyon emlékszem a Vár ostromára, amikor a Várban lévő németeket támadták az oroszok. Bombázták, lötték, olyan volt, mint amit most a háborús filmekben lehet látni. Éjszaka úgynevezett Sztálin-gyertyák estek le, ejtőernyőn lógó, égő, nagyon erős fényt adó valamik, így világították meg a területet. Aztán voltak más ejtőernyők is, nagy piros műselyem ejtőernyővel dobták le a németek részére az utánpótlást. Élelmet, lőszert, gyógyszert, szivar alakú nagy fémtestekben. Aztán később, a háború után, óriási nagy keletje lett ezeknek a vörös selymeknek, mert akkor nem működött semmilyen gyár. Szóval kincseket ért ez a jó minőségű textil. Szétszabták és ruhákat csináltak belőle, női- meg gyermekruhát.

Amikor bejöttek az első oroszok és a papámmal találkoztak, az első kérdés az volt, hogy: óra van? És már vitték is a papámnak a karóráját. Minden órát elvittek, zsebórát, karórát, vekkerórát, mindent. Az volt a legnagyobb érték az oroszok számára. Más dolgok is voltak. Egyszer csak felfigyeltem, hogy egy zokogó fiatal nőt kísérnek oda be, és próbálták vigasztalni, körülötte mindenféle dolgokat suttoztak. Kitalálhatod, hogy mi történt vele. A mamám ezért azt a szokást vette föl, – aki egyébként nagyon szép volt, – hogy elkezdett rettenetesen öltözni, bekötötte a fejét – sose viselt előtte kendőt – a frizuráját összekócolta, rondán kihúzogatta a kendő alól a haját, és szénnel árkokat festett az arcára. Akkor még csak 38 éves volt de igyekezett magából 60 évest csinálni, próbálta annyira elmaszkírozni magát, amennyire csak lehetett. A németektől ilyen szempontból nem kellett tartani, ezen a téren tisztességesek voltak, ellentétben az oroszokkal. Az oroszok komolyan fosztogattak is. Ott azon az óvóhelyen nem, mert történetesen pont a kertszomszédban ütötte fel a sátorfáját a budapesti szovjet katonai parancsnokság, Bajor Gizi színésznő villájában, ami most az Országos Színészeti Múzeum. Ezért ott nem mertek fosztogatni, hivatalosan nem is volt szabad. Sőt egyszer megcsinálták azt is, hogy fölvonultak egy hatalmas kondérral, főztek valami furcsa levest és aztán azt osztogatták nekünk. Ez egy egyszeri alkalom volt, inkább propaganda jellege volt. Legkülönbözőbb emberek voltak ott együtt az óvóhelyen, talán a legkülönlegesebb az egy idős házaspár volt, ahol a férj valahol konzul lehetett fiatalabb korában, mert konzul úrnak szólíttatta magát és egy óriási nagy papagájjal vonultak le az óvóhelyre, amelyik állandóan rikácsolt.

Aztán elérkezett az idő, hogy hazamehettünk. A lakásunkat kirabolva találtuk, a legfontosabb értékeinket elvitték, az egyik szoba az teljesen használhatatlan volt, mert belövést kapott. Egyetlen szobába húzódtunk össze, a mamám a lakószoba közepén állított föl egy sparherd-et. Azzal fűtött is, amíg volt mivel. Egyébként a szüleim igyekeztek már korábban készleteket felhalmozni, mert sejtették, hogy szükség lesz fűtőanyagra, élelmiszerre, ilyesmire. Egyébként ott is kellett tartani az oroszok garázdálkodásaitól. A szüleim megcsináltatták egy mesteremberrel, hogy az ajtót vasrudakkal belülről el lehessen reteszelni, vaspántokkal, hogy ne lehessen benyomni az ajtót. Arra az esetre, ha mégis benyomják, volt egy előre betanult forgatókönyvünk, amit nem kellett szerencsére egyszer sem használni. A mamám minket lefektetett volna az ágyra mintha betegek lennénk, és állandóan ott volt az ágyunk alatt egy bili, amibe paradicsomlé volt töltve, és azt játszottuk volna el, hogy betegek vagyunk és véres székletünk van. Amellett rézmozsarak is voltak odakészítve, hogy az ablakban csörömpöljenek ezekkel, hogy jelezzenek ezzel a feltételezett katonai rendészeknek, vagy ki tudja kiknek.

Később elkezdett valahogy feltápáskodni az élet. Mondták, hogy képzeljétek, a hús az száz pengőbe kerül, (egy évvel azelőtt 1 pengő volt egy kiló). Ez volt az első hír az inflációról, ami aztán csak ment egyre fölfelé. Olyan mértékig, hogy aztán jöttek a millió pengők, a billpengő, tulajdonképpen már trilliónál tartottak, aztán azt átváltották „adópengőre”, ami nem volt más mint a nullák levágása, de ugyanolyan értéktelen pénz volt, mint a többi. Élelmiszerjegy volt már az ostrom előtt is, a legfontosabb ipari termékeket és élelmiszereket csak jegyre lehetett kapni: kenyeret, lisztet, zsírt, húst, cipőt, cipőbőrt, textíliát. A jegyeket az előjáráságon (ma polgármesteri hivatal), lehetett igényelni, az ember bement, bizonyította, hogy itteni lakos, igazolta, hogy hány tagú a család. Az ostrom után volt egy olyan jegy, aminek a neve az volt, hogy „kenyér vagy egytál”. Erre egy kockára, persze pénzért, lehetett kapni vagy egy kiló kenyeret vagy egy tál ételt. Volt egy állami tejbolt, amit, mivel használaton kívül volt, egy magánszemély átalakította kifőzdévé, az volt kiírva rá, hogy „Kajatető”. Abban az időben Magyarország legelőkelőbb a galyatetői szálloda volt, amit talán '43-ban nyitottak meg. Mi az elsők között nyaraltunk ott, a Mátrában. Volt ebben a névben egy kis pesti fahumor.

'45 tavaszán, úgy májusban kezdődött el újra a tanítás, és június végéig volt a tanév. Másodikos voltam újra. Amikor nyelvtanból óhajtó mondatokat kellett írni, ilyen dolgokat írtam: „Bárcsak lenne már villany! Bárcsak járna már a villamos!”

A papám az elsők között jelentkezett '45 után a minisztériumban a munkát fölvenni, és ennek megfelelően munkába is állították. Minden budapesti Duna-hídnak volt kiszolgáló személyzete, az úgynevezett hídmesterek, akik a hidak takarításával, őrzésével, javításával foglalkoztak. Ezek a hídmesterek nagyon kiálltak a papám mellett, mert abban az időben mindenkinek igazolnia kellett magát, hogy ő a nyilas időben mit csinált. Még most is a birtokomban van egy papír, amit az összes hídmunkás aláírt, amiben köszönetet mondanak neki. Ezek között a hídmesterek között voltak kommunisták is, a papám tudta, hogy ezek azok, de falazott nekik, hogy nehogy ezeket baj érje, mármint '45 előtt. Az egyik ilyen hídmunkás gyermeke az egyik nyáron velünk nyaralt a Balatonon, a Cili. Aztán később, 1945 nyarán mi nyaraltunk náluk Pesterzsébeten.

Az volt a feladata a papámnak, hogy a Dél-Dunántúlon a hidakat állítsa helyre, persze fahidakat, hogy a közlekedés meginduljon. Kapott egy autót erre a célra, hogy járja a területét. Elég gyakran került olyan helyzetbe, hogy hiába voltak orosz nyelvű papírjai, volt úgy, hogy az oroszok utánalóttek, belelőttek az autójába, szóval eléggé veszélyes helyzetekben volt, aztán később már kevésbé.

Gyakran voltak hídatadások: Amikor elkészült egy fahíd, akkor azt ünnepséggel adták át. Arra mi is meg voltunk hívva. Ez abból a szempontból volt jó, hogy ott finom dolgokat lehetett enni. Mert mi a városban csak azt ettük azt ami volt, krumplit, babot, – akkor már lóhús sem volt, – olykor egy kis tej, meg amit a mamám még ősszel eltett, paradicsomot, meg effélét, szóval nem volt egy nagy evészet. Ott meg mindenféle finomságot lehetett enni. Nagyon gyakran járt vidéken, mindig kihasználta az alkalmat, hogy ott vásárolja el azt a pénzt, amit fizetesként kapott. Volt, hogy vitt le ruhát cserélni, mert vidéken a ruha volt az érték, Budapesten az élelmiszer. Nem egyszer volt az, hogy hozott föl a személyautóban csirkéket, élő csirkéket, meg nagy bádogkannában tejet, ami mire hazaért, már megaludt, de mindegy, mert attól az még tej volt, és túrót, vaját csinált belőle a mamám. A csirkéket abban a szobában tartottuk, amelyik a belövést kapta, az lett a tyúkszoba. Aztán amikor le kellett vágni a csirkéket, akkor a mamám, mivel abban az időben semmiféle jégszekrény, hűtőszekrény nem volt és nem akarta, hogy ránk romoljon az étel, a csirke befőtteket csinált belőlük. A csirkét megfőzte vízben és amit éppen nem fogyasztottunk el, azt kidunsztolta, ahogy a befőtteket kell. Persze régen volt jégszekrényünk, igazi jéggel. Mindig jött a jeges egy héten egyszer vagy kétszer, elkiabálta magát, hogy JEGES! Akkor le kellett menni és lehetett venni egy vödörrel, táblás jeget, azt kellett beletenni a jégszekrénybe. De hát abban az időben már ilyen szolgáltatás nem volt.

1945 május elsején Zalaapátiban volt hídavatás. Abban az időben a papám még olyat is megcsinálhatott, hogy tábori mise volt a hídavatáskor, ő volt az ünnepi szónok, május elseje, persze szó sem volt semmi politikai dologról.

Amellett, hogy létezett élelmiszerjegy, még sorban állás is volt, mert nem volt annyi élelmiszer mint élelmiszerjegy. Olykor nem is tudtuk beváltani a jegyet, még ha pénz lett is volna, élelmiszer nem volt. Reggel szétoszlott a család, egyikünk az egyik boltban állt sorba, a másikunk a másikonál. Eleve várni kellett, hogy a „kocsi” mikor jön, a teherautó, ami az élelmiszert hozza. Akik a sorban elől álltak, azok kaptak, a többinek már nem jutott. Volt ilyen, hogy mondta a mamám, hogy a tejjegyre most sajtot váltsunk ki. Ez azt jelentette, hogy 15 deka sajtot kapott a család egy hétre. De mire hazaért a sajt, mivel gyerekek voltunk, hát azért az már nem volt akkora, mint amikor az a boltban volt. A mamám nagyon csóválta a fejét, hogy 15 deka az nem ennyi, de megértette, hogy időnként ilyesmi előfordul.

Mivel játszik közvetlenül a háború után egy fiúgyerek? Természetesen lőszerez. Voltak, akik ráfáztak, voltak akik nem. Mi azért eléggé tudtuk, hogy mihez szabad nyúlni és mihez nem. Például a kézigránáthoz nem. Nagyon sokan fizettek rá arra, hogy kézigránáthoz nyúltak. Elkezdtek piszkálni és fölrobbant a kezükben. Mi tudtuk, hogy viszont, más lőszerekhez viszont szabad hozzányúlni, pisztoly, puska, gépágyú, légvédelmi ágyú töltényhez igen. Egyetlen helyre nem szabad nyúlni, a gyutacshoz. Csináltunk olyat, hogy a járdaszegélyhez hozzátámasztottuk a 60 centi hosszú ágyútöltényt, és elkezdtük ütni téglával azon a helyen ahol a lövedék be volt fogva a hüvelybe, egészen addig, amíg az kilazult, aztán kiszórtuk belőle a robbanóanyagot, és utána ezzel játszottunk. Volt hagyományos puskaapor is, fekete kis csillámok a töltényben, de már a nagyobb hüvelyekben már más anyagok is voltak. Volt olyan, amit úgy hívtunk, hogy robbanó makaróni, mert olyan alakja volt, sárga, hosszú, mint a makaróni; aztán volt olyan, ami szintén hasonló, csak rövidebb és hatlyukú, azt hatlyukú makaróninak hívtuk. Aztán volt az ekrazit, azt csak úgy lehetett találni, az olyan volt mint a szappan. Ez volt a legerősebb robbanóanyag.

A legjobban szerettük a jelzőrakétákat. Azok olyanok, mint amivel most a tűzijátékot csinálják. Különböző jelzéseket adtak, voltak piros, zöld, kék színűek, egy hüvelyben olykor több is. Ezzel azt lehetett csinálni, hogy először az ember az alját egy szöggel kilyukasztotta, persze nem a gyutacsnál, hanem oldalt, egy kis puskaapor kifolyt belőle, a járdaszegélyhez két téglával oldalról odatámasztotta, és egy hosszú puskaaporcsíkot vezetett el, a végén meggyújtotta és elszaladt. Ez aztán kilőtte a rakétát. Ugyan a mamám nem szerette, de a papám mondta, hogy ez nem veszélyes. Egy nagy ötliteres uborkás üvegben tartottuk az erkélyen a robbanó anyagot.

Megint éledt újjá a világ. Például a leszakadt budapesti Duna-hidakba próbáltak fa kiegészítéseket tenni. Nagyon emlékszem, hogy hogy nézett ki a Szabadság-híd, (akkor azt Ferenc József-hídnak hívták), hogy hogyan volt az leszakadva és hogyan volt a roncsokra ráépítve egy faszerkezet, amin keresztül tudtak közlekedni. Talán ezt a hidat tudták először helyreállítani és utána a – talán – Margit-hidat. Sokszor kellett papámnak szovjet katonai emberekkel tárgyalni.

'46 nyarán a Balatonnál voltunk, mert mamámat a mostani Onkológia helyén – az akkor Siesta Szanatórium volt – megoperálták. Az egész nyár folyamán, amikor kijártunk a vasútállomásra, láttuk, ahogy a kalauzok jártak, a táskájuk megtömve a gyakorlatilag semmit nem érő pénzekkel. Olyan mértékű volt a pénzromlás, hogyha a papám megkapta a minisztériumban fizetést, akkor azt azonnal el kellett vásárolni, mindegy, hogy mire, csak elvásárolni, mert az holnap már nem ért annyit. Ott voltunk augusztus elsején, amikor a forintot bevezették. Azért volt emlékezetes ez a nap, mert aznap az egész vasútállomás végig volt szórva azokkal az aznapra már értéktelenné vált pénzekkel, csak úgy söpörték, lapátolták. Talán úgy heccből is, az emberek egyszerűen eldobálták.

Utána kezdődött egy olyan időszak, ami fellendülés volt, elindult az ország újjáépítése. A mérnökökre óriási nagy szükség volt, a papámra is. Kezdett nekünk egyre jobban menni, persze egyáltalán nem értük el a háború előtti régi életszínvonalat. Választások... a szüleim a Kiszegzákra szavaztak '45-ben decemberében és óriási nagy eredmény, hogy azok győztek. A következő

választások idején, '47-ben már a Pfeiffer-pártra szavaztak a szüleim, ez jobboldali párt volt, úgy érezték, hogy ezek képviselik legjobban a nemzeti értékeket. Mondjuk én a mai ésszel nem erre a pártra szavaztam volna, mondjuk a Barankovicsra vagy a Slachta-pártra.

Akkor még teljesen maszek világ volt. Voltak kivitelező, meg tervező cégek. Még egy darabig ment ez a dolog, magáncégek volt a tervezők és kivitelezők, akik versenytárgyalásokon nyertek el különböző munkákat. Az állami építkezéseket mindig meghirdették. Például: itt van egy híd, ki mennyiért vállalja el. Azóta sem hallottam ezt a kifejezést: az árveréssel szemben volt az árlejtés. Ez olyan nyilvános tárgyalás volt, ahol volt egy kikiáltási ár és ki tudott alámondani a másiknak. A papám nagyon sokszor ment ilyen árlejtésre, ő vezette ezeket.

Tehát úgy tűnt egy darabig, hogy elég jól megy a dolog, de aztán ... '48 nyarán államosították az egyházi iskolákat, '48-ban kezdődött a Mindszenty-per. Elkezdtek egy olyan kampányt indítani a minisztériumban, hogy aláírások Mindszenty ellen. A papám megtagadta. Nem vették jó néven. Megtudták azt, hogy a papám a Manrézába jár lelkigyakorlatra. Ezt sem vették jó néven. '49-ben augusztus 20-án kikiáltották a Népköztársaságot, megváltoztatták az államcímert, az úgynevezett „pogácsára”.

Én '47-'48-ban voltam 5. osztályos általános iskolás, azaz első gimnazista. A ciszterekhez jártam. Cserkész lettem. Egy évig voltam cserkész, mert aztán államosították az iskolákat és a cserkészetet is föloszlatták. Még egy évig volt a plébániánk területén egy másik ilyen ifjúsági szervezet, a Futárgárda, ennek én még a tagja lettem a cserkészlet után, de aztán ezt is föloszlatták. Utána kezdett egyre keményedni az élet.

Egyik éjszaka a papám nem jött haza, mamám rettenetesen meg volt ijedve, joggal. Másnap hajnalban került haza és amit én még soha nem láttam: a papám sírt. Csak jóval később tudtam meg, hogy megverték. Elfogta az ÁVO, bevitték, egész éjszaka verték. Időről időre behívták utána és kikérdezték, hogy mit mondott ez, mit mondott az, mit mondott amaz a kollégája. Amikor tudta, hogy be fogják hívni, akkor fölkeresett két embert. Az egyik a lelkiatyja volt, egy ferences szerzetes, a másik egy nagyon jó barátja, aki ügyvéd volt, és megbeszélték, hogy mit fog kinek a szájába adni. Olyan dolgokat, amiből biztos, hogy az illetőnek semmi baja nem származik.

Nem sokkal később a papámat kirúgták a munkahelyéről, valószínűleg nem tetszettek nekik ezek a dolgok, amiket mondott. Onnantól kezdve megszabadultunk ettől a nyomasztó tehetől. Akkor vették fel őt az UVATERV-hez. Utána már nagyon rossz anyagi körülmények között éltünk, abban az időben az értelmiségieket abszolút nem becsülték meg. Volt egy ilyen rangsor: első helyen a munkás, második helyen a paraszt, harmadik helyen az értelmiségi, utána jött az egyéb: tisztviselő, kisiparos, ilyesmi, és a végén volt a legalja: az osztályellenség, tehát a régi uralkodó osztály tagjai, a kulákok, a volt csendőrök, arisztokraták. Ez megjelent az úgynevezett káderlapokon is. Ott mindenkiről vezettek egy ilyen titkos iratanyagot, a káderlapokat, amiről persze nem tudott senki semmit, hogy mi szerepel a káderlapján. Amikor az ember jelentkezett egyetemi felvételre, vagy egy munkahelyre mindig lekérték a káderlapját is. Ezek az ötvenes évek nagyon nyomottak voltak. Mindenki félt mindenkitől '49-től kezdve. Én például úgy jártam középiskolába 51-55-ig, úgy jártam végig a négy évet, hogy azt sem tudtam, hogy az osztálytársaim hogyan gondolkodnak. Volt a DISZ titkár, az nyomta a szöveget, és aki máshogyan gondolkodott, az hallgatott. Utólag tudtam meg, hogy osztálytársam volt az a fiú, aki most a püspöki kar családreferense világi oldalról, annak ellenére, hogy ő nekem padszomszédom volt. Egy padban ültünk. Szintén osztálytársam volt, aki később az Új Embernek volt sokáig főszerkesztője. Voltak bizonyos témák, egyfajta öncenzúra, amiről az ember nem beszélt. Sem vallási, sem politikai dolgokról senkivel nem lehetett beszélni. Kivéve, ha valakit nagyon-nagyon jól ismert, régebb óta.

Aztán probléma volt a pályaválasztással is. Csak azt tudtam, hogy az, ami szeretnék lenni az nem lehetek. Hogy azzal a káderrel, ami az enyém, bizonyos pályákra biztos nem vesznek föl. Legszívesebben irodalomtörténész lettem volna, vagy ilyesmi. Abban az időben verseket írtam, műfordításokat csináltam, Horatius-verseket műfordítottam latinból. Ugyanakkor engem más is érdekelt, például kémiával nagyon szívesen foglalkoztam, gimnáziumban én voltam a kémiai

szakkör elnöke. Amikor érettségiztem, két dologból voltam osztályelső: fizikából és latinból. Jelentkeztem vegyésznek az ELTE-re, megkaptam a maximális pontszámot, de a káderlapom nem volt jó, ezért egy olyan választ kaptam, hogy:

„A felvételi vizsgán megfelelt, de helyhiány miatt felvételben nem részesült; ha akar, jelentkezhet a Miskolci Egyetem Gépészmérnöki Karára.”

Ha valami nem akartam lenni, az mérnökség volt. Azt annyira barbár dolognak éreztem, annyira antihumánusnak, hogy nem. De az is világos volt előttem, hogy az ELTE-re csak úgy tudok menni, ha olyan mértékig megalkuszom a lelkiismeretemmel, hogy elkezdek valami olyan szöveget nyomni, amitől saját magamat utálnám meg. Kénytelen voltam olyan kompromisszumot tenni, hogy inkább az érdeklődésemet megerősítenem, mint a lelkiismeretemet.

Így jelentkeztem Miskolcra gépészmérnöknek, ahová föl is vettek. Az évfolyam legjobbjai közé tartoztam, de nem tudtam megkedvelni.

(F. János: Hogy láttam a XX. századot? – Beszélgetés a Magyarország mikrotörténelméről, a második világháború körüli időszak kapcsán. Lejegyezte: Móricz Péter, BME-informatika szak, 2004)

FELSŐ-KRISZTINAVÁROS

Egy ministráns története

Amikor megkereszteltek, 1936. Szent Erzsébet napján, mint Felső-Krisztina legfrissebb tagját, a templom maga is új volt. Nem volt előtte forgalmas autóbusz-csomópont, még tér sem. A modern kis templom előtt torkolt be a Németvölgy medrébe a Bűrök utcát kijelölő, és a mai Tamási Áron utca árkát már magába fogadó vízmosás – a máig is árok nevet viselő Szendi árok közvetítésével – majd egyesülve tartottak a Jagelló út árkaként a mai Gesztenyés kert helyén lévő Németvölgyi temető mellett a Duna felé. Szelényi István plébános szükségesnek is tartotta mindig megjegyezni a nálunk tartott karácsonyi János-napokon, hogy nagyon fontos meginni a Szent János áldomást, nehogy az ember hazafelé tartva beleessék a nagy hóban a meglehetősen gyér közvilágítás mellett valamelyik Csörsz-árkába.

Plébániakörnyék 1940 k. (Fortepan 173193)

Édesapám meg ő gyerekkori játszótársak voltak még Jászapátiban, ahol az egyikük, az ügyvéd fia csak azt nézte, ki tud ügyesen távol ugrani, füles-labdát dobni, nem pedig hogy a másikuk a szegény sokgyerekes csizmadia csemetéje-e. Nagymamám is együtt uzsonnáztatta meg mindig a kifáradt gyerek-csapatot. Most több, mint húsz év után újra találkoztak, mondhatni véletlenül. De mégse mondjuk, mert ez a találkozás édesapám történetét gondviselészerűen meghatározta.

Őt egyszerűen ide helyezték, első plébánosnak, édesapám pedig annak a mérnök-

kollégájának húgát vette el, aki a plébánia épületét kivitelezte. Természetes volt tehát, hogy itt béreltek lakást, előbb a Bűrök utcában, majd a Jagelló úton, végül a Nagysalló utcában, ebben a jellegzetes, a két világháború közt hirtelen létrejött, középosztály kedvelte villanegyedben.

A csapatosan elnevezett sok új utca az Orbán-hegy alatt virágneveket kapott, a Sas-hegy oldalában lévők madárneveket. Szívesen keserítették magukat a névadók a trianoni határokon kívül maradt helységnevekkel is, amit szépen kiegyensúlyozott a lengyel állam létrejöttén érzett öröm, két utcanévvel is. Pilsudski tábornok ráadásul nemcsak utcát kapott (ma Stromfeld Aurél út), de bronz-domborműves márványtáblát is az utca elején.

Itt volt a 75-ös villamos végállomása, amely az Erzsébet-hídon áthaladva összekötötte a Déli-pályaudvart a Keletivel, a vadonatúj XII. kerületi Elöljáróságot pedig a Városházával. Itt volt tisztviselő édesanyám is, naponta ezzel az akkoriban igen modernnek számító kétkocsis villamossal utazott.

Édesapám viszont a Lánchídhöz tartott a minisztériumba. Ő a 2-es autóbust vette igénybe, a környéken akkor egyetlen ilyen fajtájú járművet, amelynek *külső* végállomása még a Németvölgyi úton volt, a városi házaknál, a Makk Hetes vendéglőnél. Ebbe a vendéglőbe jártak a férfiak a vasárnapi 10 órás plébános nagymisé után egy kis pogácsa és sör melletti politizálásra. Pista bácsi egész életére megmaradt szerény embernek. Mindig az Arsi Plébánost tekintette mintaképének, akit kevés tudománya nem akadályozott meg

Pilsudski-emléktábla 1941
(Fortepan 141089 - kivágás)

abban, hogy szentté legyen. Engem meg kövérségemben azzal az Aquinói Szent Tamással vigasztalt, aki előtt ki kellett vágni az asztalt.

Édesapámék azonban nemcsak a vendéglőben találkoztak. Pista barátja kérésére elvállalta a CREDO egyesületi tagságot, amelynek aztán elnöke is lett. Egy középosztálybeli ember természetesen jár misére, az ember természetesen megteszi, amit a barátja kér, – s aztán később kiderül, hogy mindez Isten kegyelme. A CREDO az elkötelezett katolikus világi férfiak egyesülete volt. Az én első közösségi tevékenységem egyelőre arra szorítkozott, hogy a mise után elkísértem édesapámat a Makk Hetesbe, ahol nekem is dukált egy málnaszörp. És természetesen, maga a mise, ahol gyakran képesített el a karnagy, *Jurassa Endre* széles mozdulataival, lobogó ingével és hajával, miközben harsogott a zene és a kórus. Bandi bácsinak nagy tekintélye volt kórusa előtt saját kompozíciói miatt is. Volt, aki ezt mondogatta: „Bach, Beethoven, Jurassa...” Aztán Nagyhéten a főbejárattól balra elhelyezett Szentsír, amit két fegyveres katona őrzött mozdulatlan vigyázállásban. Szóval, csupa olyan élmény, ami a templom hátsó régióihoz kötődött. Amit egy zsúfolt templomban hátul álló kisfiú láthatott.

A családunknál szolgáló két lány vasárnap délutánonként a *Zita Körbe* járt. Ezt nem a legutolsó magyar királynéről nevezték el, nem is az akkor rendkívül népszerű két színésznő valamelyikéről, hanem arról a Szent Zitáról, aki maga is cselédlány volt. A falusi, Budapesten idegenül mozgó lányok számára ez nagy jótétemény volt, szerettek is ide járni.

Második elemista voltam, öcsém két évvel fiatalabb, amikor átzúdult rajtunk Budapest ostroma. S mert a Nagysalló utcában hat hétig állt a front, átmenekültünk egy tűzszünetben nagybátyám Pagony utcai házának óvóhelyére. Itt ugyan biztonságban voltunk, még az oroszok bejövetele után is, mert a szomszéd Bajor Gizi-villában ütötték fel a parancsnokságot, mégis visszavágytunk saját otthonunkba, pedig itt nagyobb veszélyben forogtunk, hogy ránk törik a rudakkal is megerősített ajtót a zabráló katonák. Erre az esetre édesanyám forgatókönyvet gyakoroltatott be velünk: Ő kendőt kapott és bekormozta az arcát, mi ágyba bújunk, az éjjelibe némi paradicsomlé került: A ruszlik fantáziájára bíztuk, hogy vérhast, tifuszt vagy kolerát diagnosztizálnak-e a síró gyerekeknél. Az ostrom után az élet lassan éledt. Még hónapok múlva is olyan óhajto mondatokat írtunk nyelvtan házi feladatként, hogy „Bárcsak lenne már gáz!”, „Bárcsak járna már a villamos!” A pusztulás azonban bizonyos megújulással is járt. A plébániának eddig ugyanis nem volt sem cserkészcsapata, sem más ifjúsági szervezete. Most létrejött a *Futárgárda*, hivatalosan azzal az indoklással, hogy az egyházközségi képviselő testületet gyorsan össze lehessen hívni segítségével abban a közlekedés- és telefon nélküli világban. Szabályos cserkész-jellegű, kifejezetten vallásos fiú-szervezet volt, élén a „vezér-futárral”. Vigan énekeltünk, amikor sorokban menetelve kirándultunk: „*Nincs jobb gárda a mi Futárgárdánknál, gárdánknál, Mert ottan a Gulyás Pista dirigál, dirigál.*”

Gulyás István komoly katolikus fiatalember volt, az Agárdi úton lakott édesanyjával és élethivatásának tekintette az ifjúsággal való foglalkozást. Lelki vezetőnk pedig *Sághy Ferenc* káplán, abból az akkor népszerű, „*A magam útját járom*” c. amerikai filmből is ismert típusból, aki reverendáját feltűrve együtt rúgja a labdát a fiúkkal. Ő Nyergesújfaluról származott, 1947 nyarán ott sátraztunk mi is két hétig egy patakparton, miközben édesanyja főzte nekünk az ebédet, amit kézi kocsival hoztunk ki magunknak a táborba. Volt ott tábortűz, hegymászás, sok játék, ima és éjjeli őrség két órás váltásokban. Mindez csak egy-két évig tartott. Az egyházi iskolákat államosították, az ilyenfajta szervezeteket feloszlatták. Édesanyám mondogatta, hogy talán nekünk is majd éjszaka lehet csak templomba járnunk, lehet, hogy ránk is nehéz idők jönnek.

Édesapámnak sok lelki segítséget jelentett, hogy elkezdett járni a plébániái férfiakkal a Manrézába, a jezsuita lelkigyakorlatokra. Én egy futárgárdista barátom példája nyomán kezdtem vele együtt reggelente áldozni járni. Onnan ő az Orbánhegyi úti szerzetes iskolatestvérek iskolájához vette az útját, én a ciszterciekhez a Szent Imre herceg [ma: Villányi] útra.

A Futárgárda feloszlata után helyébe a Ministráns-gárda lépett, aminek a struktúráját később a nagy szervező, *Löffler János* alakította ki. Az akkori káplán, *Fundelius Vilmos* irányította. A

misézés latinul folyt, a népet a ministráns képviselte, ő válaszolt a papnak, természetesen latinul, amit az ember természetesen maga sem nagyon értett, még ha egyébként tanulta is ezt a nyelvet az iskolában. Meg kellett tanulni, hogy mikor mit kell válaszolni, mikor kell csengetni (abban az időben jóval többet kellett, mint most), mikor kell átvinni a misekönyvet egyik oldalról a másikra, tartójával együtt, hogyan kell az oltár előtt viselkedni. *Kiss Feri* bácsira, a sekrestyésre már csak az utolsó simítás maradt. Tanulni valók voltak még az asszisztenciás, hárompapos miséken az *akolitus*, a *turifer*, a *ceremonárius* teendői. Meg a nagyheti szertartások, amelyek akkor még reggel voltak, latinul és többórások: egyfajta, boldogan vállalt szent aszkézist jelentettek. Minden vágyam az volt, hogy egyszer ceremonárius lehessenek, de csak turiferségig jutottam, pedig volt olyan nagy ministráns is, aki ha sok volt a gyónó és paphiány volt – ugyan szabálytalanul – felvehette az alszerpapi ruhát is.

Az ég egyre jobban beborult az egyház felett. A szerzetesrendeket betiltották. A jezsuitákra éppen akkor törtek rá az ávosok, amikor édesapám ott volt lelkigyakorlaton. A Felsőkrisztina területén csak egy kolostor történetéről tudok, az Orsolyákéről, akik a Béla-kerti (ma Vas Gereben utcai) villamosmegállónál a Németvölgyi úton egy első emeleti lakást béreltek a háború óta. Itt nyitottak óvodát kislányoknak, akik közül nem egyet öt éves korában már első áldozásra vittek Szent X. Piusz pápa akkor nagyon is aktuális figyelmeztetését komolyan véve. Az Orsolyák előre értesültek a fenyegető veszélyről, nem várták meg a teherautókat. A főnöknő és a mindig vidám *Donáta* nővér több napig nálunk talált menedékre, később ez utóbbi az amerikai nagykövetségen lett szakácsnő.

Ekkorra én már gimnazista lettem, s nagy megtiszteltetésnek tekintettem, hogy meghívtak a plébánia területén élő fiatalok – zömmel egyetemisták – magán házaknál tartott összejöveteleire. Szentírást olvastunk közösen – ami akkor nem volt szokásos dolog – és próbáltuk magyarázni, szó volt filozófiáról is. Az egész alapnangját az a modern világi katolikus felfogás adta meg, amely szerint lehet, hogy a templomokat bezárják, a hittant betiltják, de azt senki meg nem tilthatja, hogy a munkánkkal tegyünk tanúságot hitünkéről. Köztük ismertem meg a mérnök-matematikus *Holnapy Dezsőt* is. Szüleim azonban nemsokára lebeszéltek ezekről az összejövetelekről. Édesapám ugyanis, aki munkahelyén az egyházzellenes követelésekkel körözött ívek aláírását mindig megtagadta, egyik nap eltűnt, csak reggelre jött haza, ami soha nem fordult

*Lakásszentelésen ministrálunk öcsémmel, 1948.
Balról: Karsai Béla képlán, Kis Ferenc sekrestyés, Szélényi István plébános,
Dr. Szabó Imre krisztinavárosi esperes, Papám, a szakácsnő
(Frivaldszky né Landesz Erzsébet)*

elő vele. Meg az sem, hogy sírt. De nem mondta meg, hogy mi történt. Csak évekkel később tudtam meg, hogy a Villányi úti ávón megverték.

Az ötvenhatos forradalom utáni időszak mindenek ellenére a plébánia életének egyik virágkora lett. Főleg *Tóth János* plébánossága miatt. Ő nemcsak nagyon értett a plébánia híveinek zömét adó értelmiségiek nyelvén, prédikációit teletűzdelve irodalmi, művészeti utalásokkal, de ő hozta a plébániára *Szörényi Andor* és *Gál Ferenc* hittudományi akadémiai professzorokat is. Az előbbi a szentírástudományra nyitotta ki a szemünket, a másikuk a hit legnehezebb kérdéseit a legvilágosabb módon, a legegyszerűbb nyelven tárgyalta. Mi, fiatalok, ittuk mindkettőjük szentbeszédeinek szavait. 1959-ben jött a plébániára káplánnak a dinamikus *Hernádi Ágoston* atya. A fiatalokat összehívta a plébániára, kirándulásokat kezdett szervezni. Aztán komoly figyelmeztetést kapott, amit nekünk is továbbadott. Mi úgy láttuk, hogy bár ő nem lehet velünk, de a társaság nem oszlik fel, majd az idősebbek el irányítgatják. *Papp Endre* barátommal voltunk ketten a legidősebbek. Vallásos, kulturális témákról tartottunk olykor előadásokat, gyakran volt táncest valamelyik nagyobb Zsámbéki utcai lakásban vagy a Németvölgyi úton *Takács Lászlóéknál*, vagy készítettünk hangjátékokat az akkor hallatlanul modernnek számító Dürrenmatt meg mások színműveiből. Takácséknak egy akkor korszerű eszközük, egy ötkilós, orsós táskamagnójuk is volt.

Hiába igyekeztünk elkerülni minden veszélyes – azaz politikai – témát, minden szót úgy mérlegre téve, hogy akár feltételezett idegen fülek is hallhassák, hiába voltunk óvatosak, 1960 tavaszán már a BM III/III ügyosztálya látókörébe kerültünk. Mint sok-sok évvel később a Történeti Hivatalban megtudtam, a *Felkészülők* nevet kaptuk, s szép szorgalmasan gyűjtögettek rólunk különféle információkat. Aztán 1964 májusában elkezdődnek a beidézéses és kihallgatások Bp. II. Gyorskocsi u. 31. sz. fszt. 26 szobában. A társaság 15 tagja fordult meg itt. A korábbi óvatosság helyénvalónak bizonyult, hangoztattuk, hogy vallásszabadság van, viszonylag könnyen meg is úsztuk, persze többet nem mertünk összejönni. De végül is ez volt a BM célja.

Néhány évre rá Gál professzor úr hétköznapi reggel 6 órás miséjén megismerkedtem egy Bűrök utcai lánnyal, akivel 1967 áprilisában összeházasodtunk. Ott volt az egész egykori társaság. *Kis Feri* bácsi, a sekrestyés, aki 30 év alatt semmit sem öregedett, meghatva említette, hogy annak idején ő törölte le a fejéről a keresztvizet. Az esküvő gyönyörű volt, de egyben búcsúzás is a Felső-Krisztinától. Közös életünk színtere már másutt folytatódott.

(Frivaldszky János: Vágyam volt, hogy ceremonárius lehessenek, de csak turiferségig jutottam. In: Szerdahelyi Csongor szerk.: Felső-Krisztinavárosi Keresztelő Szent János Plébánia 1940-2000, Felsőkrisztina, 2000. 65-69.; Részközlés: Frivaldszky János: Szelényi István, CREDO, Jurassa Endre, Makk Hetes Felsőkrisztina, 2000, Böjtölő, 7.)

A háború után – templom és környéke

Abban az időben több pap is misézett a templomban. Iskolai hitoktatók, káplánok. Ez utóbbiak 2-3 évnél sosem voltak tovább egy helyen, csupán a plébános. No meg a sekrestyés és a kántor. Magukról a hívekről nem is beszélve.

A káplánok a dinamizmust vitték a plébánia életébe, legfőképp ők foglalkoztak a fiatalokkal. A plébános a közösség lelki egységének és a különböző kezdeményezések egyensúlyának őre volt. Az első sekrestyés, *Kiss Ferenc* 36 évig, az első kántor, *Jurassa Endre* 46 évig volt a plébánián, mindketten a plébánia karakterét meghatározó személyként.

Ötven év után az egykori idők tanúi közül sem sokan élnek a plébánia területén. Ezek közül egyik kivétel BORNEMISZA ISTVÁN (1930) ny. mérnök:

„1946-ban már rendezett viszonyok voltak, jártunk az *ehákába*, azaz az egyházközség ifjúsági körébe, a templom mögé épített kultúrterembe pingpongozni, olykor táncolni. Fiúk-lányok egyformán szívesen voltunk ott. Jártak oda felnőttek is, sakkozni, tarokkozni. A plébános, *Szelényi István* egy követelményt támasztott, hogy 'ne csüördögölözzünk', mert ez a templomba is áthallatszana. A fiatalokkal korábban (1945-46) *dr. Könözszy Lajos* járt kirándulni, majd később (1950-52) egy másik káplán, *Raáb Kornél* foglalkozott velük.”

DREXLER ALAJOS (1933), ny. lektor, most Óbudán él: „*Könözszy Lajos* erős szemüveget viselt, prédikációi igen filozofikusak voltak. Ezeknek a miséknek megvolt a jellegzetes közönsége. Rám *Sághy Ferenc* káplán (1946–48) volt nagy hatással, aki sokat foglalkozott az ifjúsággal, közvetlen volt hozzánk, vasárnap délután bábelőadásokat rendezett a gyerekeknek a kultúrteremben. Maga készítette a bábokat, volt úgy, hogy egész szobája tele volt posztónyeselekkel. Gyakran ministráltam neki vasárnap délelőttönként a Németvölgyi iskolában a polgárista lányoknak tartott misén.”

KESZTHELYI ISTVÁN (1934) ny. gépészmérnök, a KDNP tagja és volt önkormányzati képviselője, ma a pestszentlőrinci plébánia önkéntese - annak idején *Sághy Ferenc*hez járt gyónni, de közelebbi kapcsolata inkább *dr. Huszár Dezső* káplánnal (1947-48) volt. „Ő 1948-ban kapucinus lett Máriabesnyőn. Mielőtt bevonult volna a rendbe, nekem ajándékozta lejárt vasúti arcképes igazolványát és egy füzetet különféle feljegyzésekkel, kezdve 1936-os bécsi cserkészéletén, folytatva 1939-es lányiskolai, majd 1946-os egyéb beszédek szövegeivel. Mindez ma is megvan.

RIETH JÓZSEF (1931) ny. üzemmérnök, ma a városmajori plébánián iskolai hitoktató, 1945-től a tanítóképzőbe járt: „Ebben az időben már egyre jobban hangsúlyozták, hogy a vallási meséknek a természettudományos műveltség előbb-utóbb véget vet. Tetszett nekem ez a gondolat, s egyre mélyebben hatoltam be a természettudományos tárgyakba. Csakhogy ez bennem éppen az ellenkező hatást érte el, egyre mélyült hitem Istenben. Ministrálásra az eszperantisták vettek rá. Amikor a szigorú tanítóképzős hittanár, *Vajda János* ezt felfedezte, a tanítóképzős miséken is ministrálni kezdtem. Aztán a plébános, *Szelényi István* is szívesen hívott el temetésekre ministrálni, zarándoklatokra, még tervei is voltak velem a Mária-kongregációval kapcsolatban. Igyekezett bennem az imádságos lelkületet kifejleszteni.”

SZABÓ GYÖRGY (1930) ny. oki. mérnök, aki ma is a plébánia területén lakik, sok dologra emlékszik: „*Szelényi István* plébános jó szándékú, romlatlan vidéki ember volt. Mikor 1945-ben

egyszer beteghez hívták, éppen a virágoskertet ásta. Pár perc türelmet kért, hogy elhúzza a harangon a deket, mielőtt elindult.

RIETH JÓZSEF: *Fundéliusz Vilmos* káplán (1948- 50) kisugárzó dinamizmusával, nagyszerű beszédeivel volt rám nagy hatással. A jövő lehetőségeit feszegette még a szigorú latin mise idején újításaival. Bár akkor még tilos volt, a mise alatt a kórusról felolvastatta a Szunyogh-Misszáléból a magyar fordítást. *Kiss Feri* bácsi nemcsak kopogással, de a szószék ajtajának nyitogatásával is jelezte a plébános úrnak az idő múlását, de *Jurassa Bandi bácsi* is beavatottja volt ennek: időről időre rálépve egy pillanatra az orgona pedáljára. A ministránsok közt *Drexler Andzsi* volt számomra példamutató komolyságával, ahogy az oltár előtt mozgott. Később is sokakat lelkesített egyéniségével. Aztán egy ciszter kispap, *Badál Álmos* példája, valamint *Kabar Sándor* papnövendék személye megérlelte bennem a hivatást.” Hivatást, azaz a papi hivatást. „1949-ben a tanítóképző elvégzése után bevonultam az esztergomi szemináriumba. Amikor vakáción otthon voltam, bár engedély nélkül, hárompapos, asszisztenciás misén alszerpap lehettem” A komoly magas fiúnak ezután többen dicsérettel köszöntek, mert hisz „láttam, hogy misézni tetszett”.

„Esztergomban minden előzetes latin tudás nélkül csöppentem bele olyan stúdiumokba, ahol a tanítás és minden tantárgy nyelve latin volt. Másfél év után ott kellett hagynom a szemináriumot. Nehéz volt hivatásomat megtalálnom, most már világiként. Az esti misék után tartottunk más ministránsokkal, így pl. *Apró Pál*-lal esti imát a templomban. Egy csoport fiatal és néhány idős néni volt ott. A végén a '*Csendes alkony száll a földre*' kezdetű énekkel fejeztük be. Ezt a sváb eredetű éneket én, mint sváb szerettem, a nénik pedig érzelmes – sokak szerint, érzelmős – volta miatt. Jurassa Endre karnagy viszont éppen emiatt nagyon haragudott rá.”

Jurassa karnagy saját kompozíciói közül is a *Terra tremuit* (A föld megrendült) címűt becsülte a legtöbbre, amely az orgona harsogásával kívánta lefesteni Jézus feltámadásának körülményeit. O minden volt, csak nem lágy és érzelmős.

SZABÓ GYÖRGY a templomi énekkar tagja volt sok évtizeden keresztül. Szép basszushangján ő énekelte a passióban Jézus szerepét. *Löffler János* volt az evangélista. Jurassa karnagy vezetése mellett dolgoztak, Szabó György a jobb keze volt. Vele regisztráltatta az orgonát művei előadása előtt. „Hetente volt próba, de jártunk együtt kirándulni is. A fénykorban 20-25 tagja volt az énekkarnak. Volt úgy, hogy *Simándy József* is – aki ide járt rendszeresen misére – szólót énekelte ezeken. A repertoárban szerepelt Mozart Missa Brevis, egy Beliczai mise, Halmos h-moll miséje, Perosi miséje, Jurassa karnagy 3 miséje, közte egy Szent István mise.”

Ha amúgy is ott volt a kóruson, a misék alatt Szabó György rendszeresen átvállalta a harangozást. S mert jó ritmusérzéke volt, a körmenetek alatt olykor mindkét harangot egyszerre húzta. „Feri bácsit kívántam megkímélni attól, hogy megmássza a lépcsőket. Egyszer éppen harangoztam úrfelmutatáskor, szokás szerint. A kötél elszakadt, én az egyik ülés alá estem. A harang félreverődött. Feri bácsi, aggódva szaladt fel a kórusra: „Tyutyukám, mi történt?” így szólított egységesen minden gyereket. Kiss Feri bácsi nagyon szerette a gyerekeket, neki is több gyereke volt. Az ismerős családokból a fiúkat mind hívta ministrálni.”

Kiss Ferenc sekrestyés az eltelt évtizedek alatt sem külsejét, sem kedélyét tekintve jóformán semmit sem változott. Az oltárszolgálat körül soha fennakadás nem volt, s úgy, hogy ő maga mindig csak csendes, mintegy a háttérben volt jelen. A fiúkat is így aktivizálta, hagyta, hogy ők szervezzék meg a ministrálást. Papok, hívek, ministránsok egyaránt szerették.

Abban az időben lányok nem ministrálhattak, így RIETH JÓZSEFNÉ (CSURY ZSUZSA) ny. könyvtáros sem: „Az ostromot ott vészeltük át a templommal szemben lévő lakásunkban. A háború után csapatokba verődve kószáltunk mi is, mint a fiúk. Legtöbbször a templom körül vagy a mai piac helyén lévő grundon játszottunk.

Öten alkottunk egy szilárd magot: a három Zsuzsa – Dézsi, Kereszti és én – Egri Aranka és Székér Kati, a többi környékbeli lányokat is be-bevonva.

Sághy Ferenc atya terelgetett minket, hittanra tanított és a plébániai könyvtár rendezésébe is bevont. Az esti imán és a ministránsok ruháinak összehajtogatásában csoportosan vettünk részt,

noha volt olyan tisztelendő úr is, aki mindig elzavart minket, mondván 'lányoknak semmi keresnivalója a sekrestyében.' Szerencsére Szelényi plébános és Kiss Feri bácsi megkönyörült rajtunk és a rendetlen fiúk után elrakodhattunk.

Később Gergely és Fundéliusz atya is – akit különösen szerettünk – foglalkoztak velünk. 1949. szeptember 9-én szívgárdistává avattak. Jelvényem ma is megvan. Azt a feladatot kaptuk, hogy apostolkodjunk az iskolában.

1949 és '52 között több rendezvényt szerveztünk: saját készítésű játékokat árultunk és az összegyűlt pénzt átadtunk a plébános úrnak, aki a ma is meglévő Szent Erzsébet szobrot vette belőle. Műsoros irodalmi, táncos, zenés műsorokat is adtunk a templom mögötti kultúrteremben és a belépőjegyek árából kakaót és kalácsot vettünk az elsőáldozók megvendégelésére.

1952-ig nagyon aktívan – mai ésszel vakmerően – vettünk részt a plébánia programjaiban. Hittanra az atyák lakásaira jártunk.”

*

A karnagy és a sekrestyés mellett szóba kerülnek a plébánia érdekében önkéntesen tevékenykedő világiak is, akiknek sem választott, sem kinevezett tisztségük nem volt, mégis a plébániáért dolgoztak. Személyes adottságaikat bocsátották a közösség egésze és egyes tagjai rendelkezésére. Ezek közé tartozott *Szentesi Ferenc* (1927), fiatal tanár, aki az egyház- községi könyvtárat kezelte. Aztán a tanácstermet, ahol a könyvtár volt, szükségből más célra kellett használni, ezzel a könyvtár megszűnt.

Mindenek előtt pedig *Gulyás Istvánt* említették, a plébánia speciális fiú-ifjúsági szervezetének, a Futárgárdának az alapítóját.

KESZTHELYI ISTVÁN gyermekkorában a Szolyva utcában lakott, 1949-ben innen az ávósok kilakoltatták őket, ettől kezdve a Királyhágó tér – Orbánhegyi út sarkán élt, megnősüléséig.

„Rendszeresen ministráltam, cserkészvezető is voltam. Amikor 1948 nyarán feloszlatták a cserkészetet, akkor értesültem a Futárgárda létéről, ide léptem be. Ez cserkészetszerű ifjúsági szervezet volt. A plébánia belső postáját intézte. Szervezeti struktúrával rendelkezett, rendfokozatai voltak. A felsőbb rendfokozatba való lépést bizonyos számú ponttal lehetett elérni. Egy pontot lehetett kapni a gyűlésen való megjelenésért, több pontot bizonyos elvégzett feladatokért. A 'pontok' 1-10 névértékű, hajszálpontosan azonos méretűre vágott papírlapok voltak, a plébánia pecsétjével ellátva. Külön 'pont-táros' kezelte őket. Magam is gyártottam ilyeneket a plébánia tanácstermében.

Az alapító és az egész lelke Gulyás István volt, aki az Agárdi utcában lakott özvegy édesanyjával egy kis szuterén lakásban. Szinte megszállottja volt az ifjúságért végzett munkának.”

RÓBERT GYÖRGY (1935) tanár, oboaművész volt a Futárgárda első embere, ún. vezérfutára. „Gulyás Pista tett meg ennek engem. A Futárgárdának volt írott szervezeti szabályzata, egyenruhánk is volt: kék Bocskai-sapka elől jelvénnel: két fehér szárnyal; cserkész-szabású fehér ing, a rendfokozatok fehér karszalagon kék, ill. piros sujtásokból. Az enyém arany alapon arany kereszt volt. Négy nyáron volt tábor:

-1946-ban Budakalászon, ez kis létszámú tábor volt, én ez után kapcsolódtam be.

-1947-ben Nyergesújfalun. Ide teherautóval hozták ki a holmit, amíg a többi táborba vonattal jutottunk el. Gulyás néni főzött egy vendéglő konyháján, kézi kocsival vittük ki a táborba az ételt.

-1948-ban Kemendolláron, *Gergely József* plébános-helyettes (1948-50) szülőfalujában, az Y alakú falu közepén, egy elhagyott homokfejtőben. A táborkereszt a magas part tetején állt. Itt is Gulyás néni főzött;

-1949-ben pedig Péliföldszentkereszten. Ez volt a hatyúdal. Majdnem egy hónapig tartott, kicsit túl sokáig. Rossz volt az idő is, a többség behúzódott a kolostorba. Itt már magunk főztünk, amivel sokat kínlódtunk. Tekintve, hogy a következő év szentév volt, s reméltük, hogy Rómába zarándokolhatunk, ezért az akkor még széles körben ismert, s amellett az olasszal rokon latint igyekeztük gyakorolni. Az, hogy 'kérek egy pohár vizet' így hangzott: '*da mihi poculum aquae*'. A napiparancsot is latinul kellett megírnom.

Most utólag csodálkozom, hogy bár az egészségügyi feltételek miatt ma egy ilyen tábor a hatóság azonnal bezáratna, mégsem volt soha senki beteg. 1948-ban volt az első gyerekbénulás járvány. Pista előbb megtanácskozta ismerős orvosokkal a dolgot, csak úgy indultunk el.

A Futárgárdán belül volt egy szűkebb kör Pista körül, az *apostolok*, 4-5 fiú, akikkel külön foglalkozott. Amikor nála voltunk, diktált. Köztünk volt pl. Lakner László is, aki most Franciaországban festőművész.”

KESZTHELYI ISTVÁN is benne volt ebben a szűkebb körben:

„Ott szorongtunk a kis szobában, jegyzeteltük, amit mondott. Ki a térdén, ki a szekrény hátán írt. Az emberi természet 4 típusáról volt szó, erre példákkal a történelmi személyek, királyok, főpapok köréből. Sok-sok oldalt írtunk erről. Ezek a találkozások 3-4 hetente lehettek, mintegy 1 1/2-2 órát tarthattak. Tisztalelkű, önzetlen társaság volt, kölcsönös jóakarattal egymás iránt.

Megbízunk egymásban. Imával kezdtük és végeztük. A hatodik parancs szerinti tisztaság iránti elkötelezettség alapkövetelmény volt. Pista önmagáról soha nem beszélt, nem is tudom, mi volt a végzettsége, mit dolgozott. Azt tudtuk, hogy nem akar megnősülni. Beszélgettem vele gyakran kettesben is. E személyes beszélgetésekben lefestette a jövőt, az istentelenség korát, hogy az ördög uralma, az egyház zaklatása várható, emiatt kell egy mag, amely ezt az időszakot túléli.

Több ezer kötetes könyvtára volt, pedánsan egyforma papírba csomagolva, nagyság szerint elhelyezve, számozva, katalógus-cédulázva. Amennyire megítélhettem, teológiai, pszichológiai művek lehettek.”

FIERER KELEMEN (1933) negyvenes években a Nagysalló utcában lakott, jelenleg egy utcával odébb termeszti a legkülönlegesebb kaktuszokat óriási üvegházakban. Ő is ott volt Nyergesújfalun, Kemendolláron és Péliföldszentkereszten a futárgárdista táborokban. „Nyergesújfalun (1947 júliusában) a falut Lábatlan felé elhagyva egy, a Dunába folyó patak mellett volt a tábor, egy szekérút is vezetett oda. Velünk volt Sághy káplán is. Helyi népdalokat tanított nekünk.

Kemendolláron nagy műsoros tábortüzeket tartottunk, öt faluból jöttek oda. Zsirért nekem kellett átjárnom Pókaszepetkre, 12 km-re gyalog; szívesen tettem. Az utolsó napon, augusztus 15én, Nagyboldogasszony napján szép idő volt. Pista már reggel elbontatta a tábor. Nem értettük, miért. Aztán váratlanul olyan jégeső jött, hogy fedél alá kellett húzódnunk. A sátrakat a jég foszlányokra szaggatta volna, a domboldalon lezúduló víz pedig elmosta volna az egész tábor. Máig sem tudom, sejtett-e valamit, s ha igen, honnan.

Maga a gárda, meg a rendfokozatok, meg a pontok, számomra mellékesek voltak, mert közvetlen kapcsolatban álltam Pistával, sokat beszélgetett velem egyedül is. 'Apostol' kiképzést kaptam tőle.”

Máig is megvan nála az a kisalakú 40 lapos un. pepita füzet az 1946-47. évből, amibe a tőle hallott dolgokat leírta. Ilyen fejezetek vannak benne: Az ember célja, a keresztény tökéletesség elérésének a módja. Szó van benne a két zászlóról, a négy karaktertípusról. Jól észrevehető a jezsuita lelkiség hatása, Loyolai Szent Ignác lelkigyakorlataié. Egyfajta Istennek szentelt életet élt a világban. A plébánia kezdeti hírszolgálati igényére válaszolva keze alatt lelkes fiúközösség jött létre.

RÓBERT GYÖRGY pontosan emlékszik a gárda megszűnésére is: „1948-ban a cserkészlet beolvasztása után még úgy látszott, hogy ez a szervezeti forma életképesebb lesz, átvettünk több ciszter és más cserkészt, de 1949 őszén már minden szervezkedés tilos lett. Pista szülői értekezletet hívott össze, kimondtuk a feloszlást. 1949-53-ban jártam a tanítóképzőbe, Pista időről időre érdeklődött, hogy hogyan bírom az egyre agresszívebb ateista nevelést.” Keszthelyi István 1951-ig állt vele kapcsolatban, ezután iskolai és más jellegű elfoglaltságai miatt elmaradt.

Benn a bárány (Fortepan 123555) Felsőkrisztina, 1954

Künn a farkas (Fortepan 16751) Felsőkrisztina, 1954

Jól látszott, hogy Gulyás István hivatása a 10-16 éves fiúkorosztályhoz szól. A vele azonos korúak számára ez nem volt mindig érthető. Rieth Józsefet az 1950-es évek első felében egyszer elhívta magához, megmutatta a cédulás jegyzetgyűjteményét, vallási, pszichológiai, szociológiai stb. témákkal. Megkérdezte, akarna-e vele együtt dolgozni. Neki azonban egyfelől a megközelítése inkább természettudományos volt, másfelől éppen nemrég tapasztalta meg a konspirációs, rejtőző, figyelő, menekülő életforma hétköznapiokban nem-élhető voltát, így nemet mondott. Szabó György Gulyás Istvánt lelkes, de zárkózott embernek ismerte. „Nagyon zavart, hogy saját magáról nem szívesen beszélt, ilyenkor inkább mosolygott. Édesanyjával élt, apja korán meghalt. Eredetileg talán gyárban dolgozott. 1950-51 táján egyszer meghívott magához, hogy kapcsolódjak be a fiatalokkal való foglalkozásba. Nem lett belőle semmi, mert az ott hallottakat, amit ott a fiúknak mondott, egyfelől túl kenetteljesnek ítélt, másfelől meg túl katonásnak. Aztán a Németvölgyi iskolában tartott gyakorlati foglalkozást.”

Azt az adottságát, hogy értett a fiúk nyelvén, valamint műszaki ismereteit ezen a módon hasznosította abban az időben, amikor a fiatalsággal egyéb módon foglalkozni főbenjáró politikai véték volt. Bornemisza István fiait a hatvanas évek elején tanította technikára a Németvölgyi iskolában. Nagyon szerették, sokat vitte őket kirándulni. Szabó György egyszer találkozott vele, szomorúan mosolygott. Ez időben szakállat viselt. Egy másik alkalommal látta, hogy sántítva ment az utcán, rosszul nézett ki.

A többi három, egykori pedagógus kollégájától tudjuk róla. Az egyik az akkori igazgató, a második a helyettese, a harmadik a jelenlegi igazgatóhelyettes:

Gulyás István eredetileg műszerész volt a MOM gyárban, később rábízták a tanműhely vezetését. Közben pedagógusi végzettséget szerzett. Az ötvenes évek végétől tanított technikát a Németvölgyi úti iskolában. Mindenki tudta róla, hogy templomba jár, de mert feladatát jól végezte, ezt senki nem firtatta. Tantárgyát komolyan vette, a jegy mögött tartalom volt. A gyerekek közt differenciált, a képességek szerint adott feladatokat. Műhelyében soha nem volt baleset. A gyerekek közül a közösségi beállítottságúak szerették leginkább. Sokan később értékelték meg, milyen fontos volt, hogy megtanította őket precízen, rendszeresen dolgozni. Pedáns, kötelességtudó, igényes, kiszámítható ember volt. Ugyanakkor nem volt vaskalapos sem. Kollégái figyelmeztetéseit – hogy nem fejezte be időben az utolsó órát vagy hogy helyenként talán túl precíz – mindig megfogadta. Mindhárman jó emlékekkel gondoltak vissza rá.

A hetvenes évek elején egy mátrai téli kiránduláson rosszul lett, kivették a lépét. Két évre rá a katedrán érte rosszul, három napra rá meghalt a János Kórházban.

*

Valamelyest Gulyás Istvánéhoz hasonló szerepe volt a Felső-Krisztinaváros életében Löffler Jánosnak. Amit ő alkotott, a ministránsgárda, – ott a futárgárda – úgy jött létre, hogy a plébánia valamely igénye – t. i. itt a ministráns szolgálat, ott a hírszolgálat rendszeres ellátása – egy világi személyes elkötelezettsége, szervezési adottságai és a fiatalokra gyakorolt vonzó személyisége révén találkozott a hívek egy csoportja – a fiúk – személyes igényeivel. Löffler János (1934)

Löffler János

gépészmérnök volt, a MÁV-nál beruházási létesítményi főmérnök. Kedvtelésből a vasúti menetrend szerkesztésével is foglalkozott. Egyházáért elkötelezett ember volt, szervező zseni. A rendszerváltozás után már súlyos betegen ő gyűjtötte össze és vitte számítógépre – mint egykori ciszterci diák – a sok ezernyi egykori diáktárs címét és adatait. 1996-ban halt meg.

RIETH JÓZSEF: „Ami a ministrálást illeti, 1945-50 előtt igen ritka volt, hogy a mise ministráns nélkül maradt. Szelényi plébános és Kiss Feri bácsi igyekezett biztosítani rábeszélő képességével az oltár szolgálatát. Felnőttek is ministráltak. A ministránsokkal való jó ellátottságban egyébként még az is szerepet játszhatott, hogy a háború előtti és közvetlen utáni időkben fizettek is a ministrálásért. Később már inkább csak gyászmiséken, temetéseken vagy ünnepélyes miséken, esküvőkön.”

Az ötvenes évekre azonban az lett a jellemző, hogy inkább kellemetlensége lett valakinek az iskolában, ha valaki ministrálni látta.

LÖFLER JÁNOSNÉ (MASSÁNY ILDIKÓ) férjét a forradalom alatt, 1956 október 29-én ismerte meg. „Valaki engem, meg a húgomat ajánlotta neki, hogy mi vállalnánk röpcédula-sokszorosítást. Akkor már András öcsénk, aki ministráns volt, egy fél éve ismerte őt. Kiss Feri bácsi, a sekrestyés, akivel egy házban lakott, kérte meg Jánost 1956 tavaszán, hogy foglalkozzék a ministránsokkal. János addig ugyan a Rókus templomba járt, de most eleget tett Feri bácsi kérésének. Őszre teljes erővel működött is a csapat. A forradalom alatt a fiúk a Karitásztámogatását is végezték. A Déli pályaudvarról kocsival húzták a szentet a Margaréta utcai konyhára, ahol a szegényeknek főzték az ebédet. Az élelmiszer-nyersanyagot is ők fuvarozták.

Nem tudom, ki tud róla, hogy János, *Rupnik Károly* tanítóval, aki korábban cserkészvezető volt, meg Kiss Feri bácsival és egy káplán részvételével 1956. november 1-én megalakították az egyházközségi cserkészcsapatot. Ez csak 3-4 napig létezett, az oroszok bevonulásáig.”

TAKÁCS LÁSZLÓ (1939) mérnök, jelenleg is felső-krisztinai egyházközségi képviselőtestületi tag a legtájékozottabb a ministránsgárda egykori életéről:

„A gárdát Löffler János és Behinszky Béla atya (1954-58) vezette. Szerdánként volt a gyakorlás. Először megdöbbsenem, amikor a faliújságon megláttam a nevemet, mert egyszer nem mentem el.” Ettől kezdve nem maradt el, sőt Takács László 1956 tavaszára Löffler jobb keze lett, később a gárda első embere, rektora. 1963-64-ben mondott le, amikor egyetemi elfoglaltságai miatt már nem tudta volna ellátni.

„A gárda felépítésének mintáját a cserkészlet szolgáltatta. Három família – élén a priorral – alkotott egy kollégiumot – élén a dékánnal. Három kollégium – Szt. István, Szt. László, Szt. Gellért – magát a gárdát. Az első három dékán *Kelényi Ferenc*, *Tihanyi Gábor* és *Pattantyús István* voltak. Havonta volt dékáni megbeszélés, ez a gárda önkormányzatának intézménye volt.

A ministrálás önként vállalt kötelesség volt, ha valaki nem tudott eljönni, szülői igazolást kellett hoznia, különben rossz pontot kapott. A hétköznapi misebeosztást annak tekintetbe vételével készítették el, hogy ki járt iskolába délelőtt, ki délután abban az időben, amikor még délután is volt tanítás. A vasárnapi misékre forgó volt: A reggeli 3, a délelőtti 3 és a délutáni 2 misét mindig másik kollégium ill. família látta el. Az a kollégium, amelyiké a reggeli 3 mise volt, az ment kirándulni. Minden tanévben pontverseny volt az év végéig, a vakációban külön pontverseny. Az egyik nyáron mindenki kapott egy kis könyvecskét is, hogy ő a Felső- Krisztina ministránsa. Ha nyaralni volt és ott ministrált, a miséző pap oda írta be.

Abban az időben a gárda a ministrálásán kívül a hitoktatás és a cserkészlet funkcióját is ellátta. A familiák önállóak voltak, az egyes gyerekek családjainál is voltak összejövetel, 6-7 gyerek

könnyen elfért egy lakásban. A familiákban fejlődött ki a vezetés utánpótlása. Minden kollégiumnak volt egy felnőtt pártfogója, egy papa, ez részt vett a kirándulásokon, a dékánikon is.

Ha valakit felavattak, választott magának egy latin nevet úgy, hogy két azonos nevű nem lehetett. Az első áldozási kor elérése nem volt feltétel. A ministránsok a beöltöztetés miséken jelvényt viseltek, amelyen rajta volt az is, hogy milyen feladat elvégzésére jogosító vizsgát tett le. A ministránsé a két kancsó, az akolitúsé a gyertya, a turiferé a füstölő, a ceremonaré a könyv.

Mind a vezetési funkcióban, mind a ministránsfokozatban életkorral haladtak előre, de a kettő nem függött egymástól.

Később egy negyedik kollégium is alakult, *Kuzniarski János* vezetésével, a Szt. Tarziciusz, a kicsiké, akik a felvételre készültek. Avatás után ennek tagjai bekerültek a többi kollégium egyikébe.

1980-ban, amikor már fiaim ministráltak, más rendszer volt. Familiák nem voltak, minden szeptemberben a tavasszal elsőáldozóknak új kollégium indult – feltéve, ha volt a vezetésére alkalmas fiú vagy lány, ha nem volt, összevontak évfolyamokat. Itt már kollégiumonként két-két dékán volt.”

MASSÁNY ANDRÁS (1947) üzemmérnök, most a Szt. Imre plébánia területén él: „A ministránsgárda szervezete teljesen kb. 1959-re alakult ki, szabályzatát későbbi sógorom, Löffler János alakította ki. A fiúk vizsgákkal érhatték el a különféle fokozatokat. A vizsgakérdéseket János dolgozta ki: liturgiaismeret, latin szövegtudás, gyakorlat köréből. Volt, hogy 70-100 tag is volt. Nem volt mise ministráns nélkül. Akkor még több pap volt, koncelebrálás nem létezett, mellékoltároknál is miséztek, de itt is volt ministráns. A főoltárnál négy is. Bizonyos számú ministrálást mindenkinek vállalnia kellett, nem az ő általa választott időpontban. Ezen kívül lehetett még jópontokért önként is ministrálni. Nem megfelelő magatartás, mulasztás, csúnya beszéd esetén összeült a fegyelmi becsületbíróság papi részvétellel, és megfelelő számú rosszpon-ítéleteket hozott. Ennek nagy elrettentő ereje volt. Az év végén a pontversenyben legjobbak értékes könyvjutalmakat kaptak plébánosi írásos dicsérettel. A ministráláson kívül rendszeresen fociztunk, időnként kirándulni mentünk, számháborúzni, nyaralni a Balatonhoz egy ismerős család villájába, tartottunk Mikulás-ünnepséget is.

Talán 1963-ban, amikor Tóth János plébános éppen elment, s már Behinszky atya sem volt a plébánián, a papságból valaki a rendszer ismeretének híján belenyúlt a Gárda életébe. Ez Jánosnak nagyon rosszul esett, ettől kezdve visszavonult.”

Nem véletlenül volt ez a struktúrája a gárdának. A világi önkéntesnek és papi vezetésnek eddigi összhangja ezzel az akcióval eléggé megsérült, a gárda önkormányzata, a ministránsok felelősségtudata látta mindennek végül is a kárát. Az új plébános mindebből mit sem vett észre, szívesen támogatta a ministránsgárdát, amely még ebben a formájában is nagyon értékes eleme volt az egyházközségnek.

VAJNA LÁSZLÓ (1952) villamosmérnök, az egyházközség cserkészcsapatának parancsnoka 1963- 64-ben került a ministránsgárdába. Akkor már a familiák nem léteztek, a szervezeti átalakítás már lezajlott. „Csak egyféle tisztségviselő volt, a dékán. Minden dékánnak fejből kellett a fiúk adatait tudnia. A Gárdáról írott névsor ugyanis nem létezhetett. Lelkesen ministráltunk. Vasárnaponként olykor kétszer is voltam misén, ha éppen nem arra voltam beosztva, amelyekre a szüleimmel jártam. Ezen kívül még hétköznap is, eleinte kétszer, később egyszer.”

A ministránsgárda struktúrájának az 1963-64-es plébános-váltás idejére eső részleges lebontása a papság és gárda közti átmeneti bizalmi válság következménye volt. A diktatúra puhulása idején – a hatvanas évek végén – viszont lehetővé vált a templomi hitoktatás, s ennek követelményei szerint célszerűvé vált egy olyan új szervezet, ahol iskolai évfolyamok szerint alakultak a kollégiumok. Időközben a plébániának lett cserkészcsapata is, így ministrálás, hitoktatás és cserkészlet – még ha akár azonos tagokkal is – végleg különböző szervezeti formákban folytatta életét.

*

Már a 2001 évi nagybőjti számunkban írtunk egyházközségünk háború utáni saját ifjúsági szervezetéről, az 1946-ban alapított és 1949-ben államilag felosztatott Futárgárdáról. Most annak nyomán, hogy e gárda egyik tisztje, Fierer Kelemen három dokumentumot talált a szervezet első időiből, a kialakult kép újabb vonásokkal egészül ki.

Az első *Bizonyítvány* azt tanúsítja, hogy Fierer Kelemen „a felsőkrisztinavárosi Keresztelő Szent János egyházközségi Jézus Szíve Futárgárdában 1946. május 7-én I. sz. gárdatiszti vizsgán, a kijelölt bizottság előtt jó eredménnyel levizsgázott. Ezek alapján a fentnevezett jogosult a futárgárda tiszti karszalagjának viselésére és kinevezhető gárdatiszti vagy annál magasabb tisztségre”. Az iratot egy nem kiolvasható nevű elnök, Gulyás István mint vezető írta alá, valamint a vizsgabizottság két tagja, s a plébánia bélyegzőjével látták el. Az elnevezés azt mutatja, hogy az egyébként leginkább a cserkészetre emlékeztető szervezet másik mintaképe a jezsuita kezdeményezésű Szívjárda volt.

A második Igazolvány annak igazolásul szolgál, hogy az említett „a jelöltvizsgát 87%-os ... eredménnyel megállotta és a vizsga jelzésének viselésére a mai naptól jogosult.” Az 1947. júl. 16-i keltű iraton már a Gárda saját körbélyegzője látható, „Felső-krisztinavárosi Egyházközségi Futárgárda 1946” körirattal közepén egy egyenlő szárú kereszttel. A háromtagú vizsgabizottság elnöke *Sterbinszky József*, aki a Lejtő út és a Koszta József utca sarkán lévő villájában lakott feleségével, – akinek a Böszörményi úton volt női ruhaszalonya, – valamint 10 és 14 éves fiaival, akik révén kerülhetett mint szülő a bizottságba. Hogy a már korábban tiszti vizsgát tett fiúnak újból jelöltvizsgát kellett tennie, ez arra utalhat, hogy az alapszabály megváltozhatott. Erre utal a gárda új – egyszerűbb – elnevezése, de a saját bélyegző használata is.

A harmadik Bizonyítvány újból tiszti vizsga letételéről szól – nyilván most már az új követelmények alapján – 65%-os eredménnyel, 1947. okt. 21-én. „Fentnevezett a mai naptól kezdve jogosult a tiszti vizsga jelzését viselni és kedvezményeiben részesülni.” A vizsgabizottság elnöke Sághy Ferenc káplán, négy további tagja élén Gulyás István.

(id. Frivaldszky János: A templom és környéke a háború utáni években. Felsőkrisztina, 2001, 2. 6-7 old., 3. 6-7., 5. 6-7.; id. Frivaldszky János: Ismét a Futárgárdáról. Felsőkrisztina, 2002, Bőjtelő, 8. old.)

Édes vagy romlott

Az egyik legszebb Mária-énekünk, a *Boldogasszony, Anyánk*, „romlott” hazánkért kér közbenjárást Magyarország pátrónájától. Régen máriás volt országunk himnusza, amint máriás volt a lobogója és még a tallérja is. A jelző az ország *zivataros századaira* utal, arra, hogy a történelem folyamán hányszor és hányszor pusztultunk el.

A 19. század már nemzetben kezdett gondolkodni, nem annyira országban. A magyar nemzet új lobogót választott, új himnuszra is lett szüksége. Amellett a lakosság egy része addigra már nem kívánt közbenjárókat, hiszen *Jézusa kezében kész a kegyelem, Egyenest oda fog folyamodni*.

Kölcsey Himnusza tekinthető az ősi országhimnusz olyan változatának is, amelyben *a magyar* ugyan szintén egy imát mond, de nem az *országért*, hanem *a magyarért* – most már nem a Közbenjáróhoz, hanem közvetlenül Istenhez - az egész költemény pedig nem más, mint a *romlott* jelző kifejtése: „vár állott, most kőhalom, ...bújt az üldözött...” A költemény ezt a romlást *bűneink* következményének ismeri el, a külső romlást a belső romlás következményének.

A *romlott* a 20. századra már erkölcsi értelemben is használatos lett. A két világháború közt a katolikusok ilyen értelemben vették ezt a szót ebben az énekben, s ugyanazzal a bűnbánattal énekelték/énekeltük, amellyel pl. a Regnum Marianum templom épült, engesztelésül a kommünért, amiért „mi, a magyarok” vagyunk felelősek. Ugyanebben a szellemben íródott az „Isten, hazánkért térdelünk elődbe, Rút bűneinket jósággal főd be...” kezdetű ének is a magyar szentekről.

Az ostrom után a helyzet viszont gyökeresen megváltozott. Épp a kommunisták kezdtek beszélni egy „bűnös országról”, utolsó náci csatlósról, nem egy befogadó „mi, a magyarok”-ról, hanem egy kirekesztő „ők, a magyarok”-ról, valamint arról, hogy a *magyarokat* kollektív büntetésben kell részesíteni. A „romlott hazánk” így Rákosiék vádjainak beismeréseként is felfogható volt. Az Új Emberben ezért – talán 1947-ben – egy vita zajlott le, amelynek eredményeként változtatta meg a szöveget a püspöki kar.

(Válasz Végh Alpár Sándornak a Magyar Nemzet 2010. október 30-iki számában feltett körkérdésére)
<http://www.frivaldszky.hu/hazankrol> 12/21/2010

Nebukadnecár búcsúja

Az 1960-as évek első felében a felsőkrisztinai plébánia fiataljainak társasága egyebek közt kulturális témákkal foglalkozott, mit sem sejtve, hogy a Pártállam beépített emberei már nagy erővel figyelik minden lépéseiket.²²⁰ Akkortájt közölte a Nagyvilág folyóirat a legmodernebb nyugati szerzők műveit, amelyeket faltam, s fontosnak tartottam, hogy a társaság ifjabb tagjai is megismerjék őket. A második Takács fiúnak, Zoltánnak volt még magnója is, így azt javasolta, hogy készítsünk hangjátékokat a Friedrich Dürrenmatt-színművekből, s játsszuk le a társaság többi tagja előtt.

A javaslatot tett követte: Összejöttünk Takácséknál, akik vállalkoztunk a felolvasásra, ő elővette féltett műszaki csodáját, az ötkilós Mambó-magnót, körülültük, megköszörültük a torkunkat és elkezdtük. Persze, előbb Zoltán bekapcsolta a készüléket, mert ő volt a rendező. Felolvasni még csak tudtunk, még érzelmileg árnyalni is a szöveget, ám a zaj-effektekkel már volt némi gondunk. Dürrenmatt *Angyal szállt le Babilonba* c. darabjában pl. szerepel valami lakoma is. Ezt úgy oldottuk meg, hogy hoztam egy kiló saját készítésű franciasalátát, s a kívánt jelenetnél nagy csámcsogás közepette megettük. Egy szakember persze az ilyesminél elhúzza a száját, de mi remekül szórakoztunk. A tragikomikus darabot komédiának fogtuk fel a nyugati civilizáció cehhére, voltunk annyira fiatalok és közép-európaiak a vasfüggöny mögött, hogy megtehessük.

Nebukadnecar szerepe nekem jutott. Úgy véltem, hogy a darab végén tartozom némi kommentárral az irodalom iránt kevésbé érdeklődők, valamint a jóval fiatalabbak, a gimnazisták felé, ezért vettem azt a bátorságot, s az előadást megtoldottam egy epilógussal, feltolakodva a nagy svájci író mellé.

A felvétel elkészült a Takács-villában, Németvölgyi út 75. sz. alatt, előadásra került ugyanott valamilyen összejövétel alkalmából. A mű és az előadók a kellő tapsot megkapták, majd az azt követő *rock and roll* a tisztes feledés porával hintette be a produkciót.

A hangjáték és az Epilógus még ma is ezt az álmot aludná, ha az öcsém, Sándor nem talált volna Apánk hagyatékában – talán egy könyvben? – egy címzetlen, megfakult borítékot, benne egy levél-formán összehajtott A4-es lapot, mind a négy oldalán teleírva Apánk jól olvasható ceruzairásával. Elhozta hozzám, hogy fejtsem meg, mi ez a szöveg. Csodálkozva ismertem rá az Epilógusra, amit Apánk a tudtomon kívül a kéziratokról lemásolt, majd eltett magának. A kézirat nem az öröklétnek készült: Megírtam, felolvastam, kidobtam, elfelejtettem. Apám viszont a másolatot valami okból megőrizte magának. Hogy miért, ezt már nem tudom tőle megkérdezni. Most csak annyit tehetek, hogy az említett boríték tartalmát megcímzem a jövőnek, azaz világosabban kifejezve: jpg-ben beszkenelve beillesztem a következő oldalakra.

²²⁰Mi voltunk a „Felkészülők”: „Tóth Lajos”, „Magyari”, „Turai”, „Fogarasi”, „Fogász”, „Szőke” fedőnevű ügynökök adtak rólunk önkéntes, vagy inkább kényszerű jelentéseiket. (ABTL O-12311/1, 2, 3, 4. és 5. valamint a V-14932)

(Nebukadnecár a függöny elé lép, le-
veszi alarcát és elmondja az Epilogust.)
Függöny! Köszönöm! Nem társot jó-
vót kíván, nem társot akarok meg-
köszönni; jól tudom, minden Társ
a drámaíró, Friedrich Dürren-
matt urunk szól. Búcsúzni jöttem
önöktől, megemlékezni igazi arco-
mat. Tíz perc és már messze vagyok
tám a király ruhája, külföldi ma-
gamból az elevenen halott babiloni
király helyett. Búcsúzik a király-
ságtól, melyek mint egy csodálatos
mű szereplőjét boldogította, de egy-
testemben személtette meg, mint
Nebukadnecár király nyomonkövetője
Kínzott és egyben sajnáltam őt,
mert tudtam, hogy saját maga az ok
minden boldogtalanságának, fő-
sokkal jobban tudtam, mint ő. So-
mevenc magamat, tudom, hogy ha
boldogtalan lennék, ugyanazért
lennék mint ő, boldogtalan. Most
elbúcsúzik magamtól, végleg le-

választom magamról ezt a szerep-
ime, ez az alarc, ez Nebukadnecsar kí-
rály.

Babilonban két mezejetes ember élt. Az
egyet Rikki volt, a holdas, a másik Ne-
bukadnecsar, a király. Rikki, a holdas
gazdag volt és bölcs, okos volt és igény-
telen, tudta mindennel a hasznát, és
merte mindenkirek a nyelvet. Ezért
hozzaörszölte a birodalom mindenké-
re, nála volt minden lehetőség, min-
den foglalkozást és tevékeniséget, bol-
dogabb volt bárkinél. Nebukadnecsar, a
király, szegény volt és ostoba, izgathat-
tós volt és érzékeny, csak féltékeny és válsá-
gokat ismert és nem volt foglalkozá-
sra semmire. Ezért mindent meg-
szerezni vágyott, ami nem volt az övé,
de minden elfogyt tőle, ami az övé volt,
sohasem volt semmije. Ő volt a biro-
dalom legboldogtalanabb embere, Nebu-
kadnecsar, a király, legkevésbé a biro-
dalom több parancsára közigazgatott, akiket mindig
azért voltak boldogtalanok, mert csak
egyét hajozottak: önmagukat élvezni
és önző boldogságát. Élettükét becses-
telt mindannyian és élvezte az
nem akartak élvezni, hogy meg-

nyerjék azt.

Egy napom egy angyal szállt le Babilon-
ba, hogy ajándékot hozzon Tótemnek a
gazdagok parányiért, Nebukadnecor
királynak, hogy boldoggá tegye boldog
talanságában, aki még minden Tótem-
től kapott ajándékot elhárított. Vá-
ratlanul tudtán volt az angyal, amikor ott
tűnt, hogy Neki, a boldog a parányi
paránya, amikor Nebukadnecor volt az
a király. És nemcsak intelmében és képe-
ségeiben volt parány a király, de lelke-
ben is, mert mikor magánál a saját
paránya volt, retamatt Tótem aján-
dékára, elszegítette magát, elcsúszta
Nimrodért, hogy göngyösként zsálya
legyen, odaadta Tótemnek Nekiért,
minden kincs, hatalom, teltség,
ügyesség, boldogság és jószándék be-
támaszt, Nekiért, a legzsebé-
nyebbet és legigényesebbet.

Közben azonban föliselt az egész
birodalom erejétől, Tótem nemmi
hagyományos szövegét aján-
dékáért; mindenki magánál akar-
ta venni, de ő csak kiiktatásé-
cája, a legnyomultabb után va-
gyott, Anasarnastabla után, aki

memi tette, mert nem akarta maga-
ra vállalni, őt a király, aki csak a
gőg villangját akarta. Totem kezét
mindent foglalt el, minden, ami
közvetlen és látványos. Mert mint király,
egyén magabiztos volt. Thun-
be szelmeit Nebukadnecar, a pa-
ranyólt parányja, de nem mint tra-
gus, öngő és káosz ember. Nem kapta
meg a birodalomban semmi, egyetlen
öngő, káosz és tragus ember sem, aki
kapta meg a gazdag boldus. Elűzte őt
Babilon a bünye és ostobasága miatt, és
a sírútagba és magára maradt ismét ére-
sminiaintert, és a halálra gonoszra
halálra Totem igazságát. Így való-
s, öngő király,
Nebukadnecar, a király. Levetették a jé-
megt. Ez Nebukadnecar. Talán még
utólag vetették a sírútagba Thun-
be, Totem ajándékát, amit chüzték. Ha-
jutt magára Babilont, gyerték, ma-
radjon magára Urapiotum, Simmil
Nebukadnecar szemére mémiája. Ma-
radj te is magadra Nebukadnecar,
te szegény, ostoba király!

SASHEGY

Fiúk lányiskolában

1945 tavaszán két fekete ruhás apáca kopogtatott be hozzánk – vagy csengetett: nem tudom, volt-e már akkor villany. Elmondták szüleimnek, hogy A Sashegyen lévő zárdájukból jöttek, ahol lánynevelő intézetük van, de a körülmények miatt nincs elég növendékük, ezért a négy elemi osztályba felvesznek fiúkat is. A Nôtre Dame de Sion jó nevű intézmény volt, szüleim örültek, hogy szerzetesi iskolába írathatnak, még ha egy kicsit messzebb is volt mint a Németvölgyi úti „Mackós” iskola, ahol az első osztályt jártam. Úgy májusban, amikor már az élet ezt lehetővé tette, kezdődhetett el talán a tanítás, és július közepéig tartott a tanév.

Fiúk felvételével sem sikerült elég növendéket toborozni, pedig még még a temetőn túlról, a Tornaalja utcából is jártak be gyerekek, mert a második és harmadik osztályt össze kellett vonni. Az ilyen tanítási mód számomra azonban nem volt már idegen, mert előző ősszel, amikor a második osztályt Balatonszárszón elkezdtem, csak a református iskolában találtak nekem helyet, ahol a négy elemi osztályt egy teremben tanította egyetlen tanító bácsi. Még örültünk is akkor ennek a lehetőségnek, hogy így a második és harmadik osztályt így egyszerre végezhetem, s az őszi születéséből eredő hátrányomat, év-vesztes voltomat lenne esélyem ledolgozni. Csak közbejött a front, s visszajöttünk Budapestre.

A Sionban a terem egyik padoszlopában a második osztály ült, a másikban a harmadik. Elöl a lányok, hátul a fiúk. Ebben a tanévben három ikerpár osztálytársam is volt: a Haraszi fiúk és a Piri és Beke lányok. Ekkor volt osztálytársam Ferdinandy György, aki felettem járt.

A Sionban – ellentétben más iskolákkal – az apácák a gyerekeket keresztnéven szólították, így sokak vezetéknévét nem is tudtuk. Őket mi *ma mère*-nek szólítottuk. Az oktatás nyelve korábban francia volt, ebből számunkra csupán néhány kifejezés maradt. A magatartás elleni vétségeket például azzal büntették, hogy a minden reggeli kezdetnél mindenkinek meglévő hét jóágpontból egyet elvettek. Másnap reggel jelentettük, hogy mennyi maradt. Ezek a pontok elméletiek voltak, s kinek-kinek a becsületére volt bízva, hogy a maradék pontok számát a valóságnak megfelelően mondja be. „*Ma mère s'il vous plaît, je reglement six*”, ha egy pontot vettek el. A *deux*-nél kevesebbet nem lehetett bmondani, az annyira rossz volt. Időnkint volt egy ünnepély, a *grandászamlé* (*grande ansamble*) ahol a szerzett pontok alapján a legjobbak kitüntetést kaptak. A lányoknál ennek első fokozata az öv, a második a nyakban szalagon hordott kereszt, a harmadik a válltól derékig keresztben hordott kordon, amiből volt kicsi és nagy, keskeny, ill. széles szalagból. A fiúknál mindezek fiús változata volt a karszalag, az érem és a vállszalag. A *mamèrek* eredetileg ugyan fiúnevelésre nem voltak felkészülve, ám, hogy így mégis így adódott, lelkiismeretesen igyekeztek igényeinek megfelelni.

Még a két nemmel szemben támasztott fegyelmi követelmények sem voltak egyformák. Ez abban fejeződött ki pl., hogy a tízpercekben a lányoknak fegyelmezetten sétálniuk kellett, ami persze egy fiútól úgymond nem volt elvárható, ezért nekünk szabad volt rohangálnunk is. Mi több, papírból hajtogatott csattogatókat is készíthettünk, a szürke ruhás dolgozó nővérek, a *seur*-ök még papírtrombitákat is adtak, hogy zajonghassunk. Ez utóbbiak nem voltak mások, mint kötéshez

Nôtre Dame de Sion
(Fortepan 129181 Heinzely)

használt fonalak orsói. A nővérek minden munkát megragadtak, hogy meg tudjanak élni: még kőport is bányásztak a Sas-hegyből, amit mosogató-porként értékesítettek. Ami a fiúk számára alacsonyabbra szabott követelményeket illeti, az bennem úgy csapódott le, hogy a természet koronája – a nő.

*Év végi zsúr a Sionban 1. 1947.
b hátul a Mamám, b: az egyik Beke, j: Jármái Erzszi az osztályelső*

*Év végi zsúr a Sionban 2. 1947.
b hátul Kis Feri bácsi sekrestyés; b: az egyik Piri, a kezénél Fáy Tibi, középén én.*

Szüleim, meg más szülők is megtettek minden telhetőt az apácák támogatására. Rendeltek pulóver és mackónadrág kötést, vettem tőlük különórákat: németet, angolt, zongorát. Így is keményen nélkülöztek: Egyszer még alamizsna-kéréshez is folyamodniuk kellett: A kapott élelmiszereket egy feldíszített tárlaton mutatták be. Ezen a kiállításon láttam életemben először csicsókát is, amiről korábban még csak nem is hallottam. A napi tüzelőt egy-egy hasáb fa formájában mi hoztuk be a vaskályha számára. A fizikai mozgást sok esetben téglahordás jelentette a tornaórán a háborúban erősen megsérült épület javítására. A kőművesmunkát szintén a nővérek végezték. Az egyik lépcső lukas volt, ezen gyerekek nem volt szabad közlekednie. A zárdának az ostrom előtt volt egy szép, nagy neogót kápolnája, amit az épületegyüttes helyén még a 19. század közepén Clark Adam által épített Weber-Saxlehner kastélyból mentettek át 1930-ban, az intézet építésekor, de a háborúban telitalálat érte, én már csak a romjait láthattam. A másodikban Mère Ilona tanított, egy kis termetű magyar apáca, sok-sok szeretettel a kicsik iránt. A hittant azonban Mère Margarida, a sekrestyés nővér. Ő lett a *mamèrünk* harmadikban. Ő meghatározó személy volt életemben. Kiszemelt ministránsnak, hogy végre egy igazi fiú ministrálhasson a vasárnapi miséken, ne ő, aki bár szerzetes volt, nő léte csak a padból mondhatta a ministráns liturgikus szövegét, mise alatt a szentélybe nem léphetett. Átlagosnál gyengébb szövegmegőrző memóriám az érthetetlen latin szöveget nehezen, de rögzítette, de boldog voltam, hogy a ministrálásra lehetőséget kaptam. Az, hogy érthetetlen szöveget kellett bemagolnom, cseppet sem zavart, a liturgia misztikuma jól összefért Isten felfoghatatlanságával. 1945. november 22-én Cecilia napon, a főnöknő, a Nôtre Mère névnapján ministráltam először, a reggel 7 órás misén. Mamám aggódva engedett el a reggeli, közvilágítás nélküli sötétben, amikor azokban az időkben a közbiztonság igen gyenge lábakon állt. Mindaddig hahóztott utánam, amíg hallótávolságon belül voltam. A mise után az éhező nővérek kakaós-kalácsos reggelivel traktáltak a portásszobában. Tudvalévő, hogy akkor áldozás előtt még éjfélől teljes böjtöt kellett tartani, még a vizet is beleértve. A miséket a kápolna beomlása után a nagyteremben tartották. Ott voltam elsőáldozó is 1945. június 29-én. Mère Margaridában – bár szigorúbb karakter volt – szintén nagy anyai szeretet volt. Egyszer jelentkeztem az órán, hogy nem vagyok jól. Egyfajta diagnosztizálatlan szédülés jött rám, amelyben akkortájt többször volt részem: elkezdtek *vékonyodni az ujjaim*. Kézen fogott, az osztályt rábízta egy *vigyázóra*, s vitt ki a szabad levegőre, amíg rendbe nem jöttem. Akárcsak az a bizonyos *jó pásztor*, aki otthagyja egyért a kilencvenkilencet.

Mint mondtam, ő tanította a hittant. Persze csak a katolikusoknak, mert a többieknek saját hittanjuk volt. A Kiskatekizmuson és a Kis Képes Biblián túl sok mindenről mesélt: misszionáriusokról, akik a legrémesebb helyekre is elmennek: őserdőkbe vagy a leprások közé. Egyszer meg azt találta mondani, hogy milyen jó, ugye, hogy a mi őseink az igaz vallást követték s nem áldoztak fehér lovat, nem voltak bálványimádók. Én nagy lelkesen mesélem ugyanezt otthon, mikor mamám egyszer csak leállít:

„Hát a te őseid bizony mégiscsak fehér lovat áldoztak.” Akkor kezdett csak tudatosulni, hogy végül is a Siont két konvertita zsidó kereskedő alapította, a szentté avatott Ratisbonne-testvérek, mint drága nevelőintézetet gazdag francia zsidók számára, akik lányaikat partiképesse kívánták francia fiatalemberek számára tenni azzal, hogy európai kultúrában nevelkedtek. Ebben az asszimilációs törekvésben látszott lehetőség a zsidóság számára a kereszténység megismertetésére. Ez volt a helyzet a 20. századi Magyarországon is egészen az ostromig, amikor a növendékek egy része Auschwitzban maradt. A Sion azonos volt a máshonnan ismert Cionnal, a nővérek jó része is zsidó származású keresztény volt, sőt, iskolatársaim is. Az az érdekes helyzet állt elő, hogy *árja* létemre ott tanultam meg a zsidóságot mintegy belülről megélni.

Az egyik évben a Svéd Vöröskereszt adott nekünk naponta meleg ebédet. A sós tejleves, a nyúlós zabpehely, meg a marhahúsleves ízesítése szokatlan volt, de ha az ember éhes, megeszik mindent. A kenyér legalább, amit hozzá kaptunk, magyar volt. Minden délben lestük a kék-sárga svéd teherautót, amely az ebédet hozta. A tanév végén eljött a svéd követ, hogy megköszönhessük neki a segílyt. Elénekeltek neki a svéd himnuszt, amit előtte szépen megtanultunk: „*Du gamla, Du fria, Du fjällhöga nord, Du tysta, Du glädjrika sköna!*”

Miután bélyeggyűjtőként gyakran próbálkoztam egzotikus bélyegfeliratok megértésével, nem volt nehéz megértenem a *du, fria, nord, sköna* szavakat. A *gamla* viszont konokul *galma* formában ragadt meg máig is az emlékezetemben, a *tysta* meg természetesen azt jelentette, hogy *tiszta*, ami végülis nagyon északi himnuszba illő egy szó. Ami meg a bélyegfeliratokat illeti, az *one penny* a német alapján számomra azt a bizonytalan állítást hordozta, hogy talán azt a levelet ingyen lehet feladni.

A negyedik osztályt elvégezve nem járhattam tovább lányiskolába, beírtak a budai ciszterci gimnázium 1. osztályába, azaz 5. általánosba. Nem sokkal később kaptam a hírt, hogy Mère Ilona meghalt. Évekkel később találtam meg sírját a Farkasréti temetőben, közel a családi sírokhoz.

A többi nővért 1948-ban az iskolák államosításakor, még a nagy szerzetesüldözés előtt egy vonattal kiengedték Franciaországba. 1975-ben a budai Szent Imre templomban egyszer véletlenül jelen voltam egy sionos misén. Akkor kaptam meg Mère Margarida címét, akivel 1996-ban

Félelőcsky János
Félévi értesítő

Az anyakönyv sorszáma: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Magaviselet	Beosztás
Szorgalom	Beosztás
Hit- és erkölcsi	Beosztás
Beszéd- és értelemgyakorlatok	Beosztás
Olvadás	Beosztás
Írás	Beosztás
Foglalkozás	Beosztás
Nyelvi ismeretek	Beosztás
Földrajz	Beosztás
A magyar nemzet története	Beosztás
Állampolgári kötelességek és jogok	Beosztás
Számolás és mérés	Beosztás
Természeti, gazdasági és egészségi ismeretek	Beosztás
Rajz	Beosztás
Kézimunka	Beosztás
Enek	Beosztás
Testnevelés	Beosztás
Angol nyelv	Beosztás

Jegyzet:

Elmulasztott munkanapok és ismételtételek száma: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Kelt: *Budapest, 1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Látta: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Félelőcsky János
Bizonyítvány

Az anyakönyv sorszáma: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Magaviselet	Beosztás
Szorgalom	Beosztás
Hit- és erkölcsi	Beosztás
Beszéd- és értelemgyakorlatok	Beosztás
Olvadás	Beosztás
Írás	Beosztás
Foglalkozás	Beosztás
Nyelvi ismeretek	Beosztás
Földrajz	Beosztás
A magyar nemzet története	Beosztás
Állampolgári kötelességek és jogok	Beosztás
Számolás és mérés	Beosztás
Természeti, gazdasági és egészségi ismeretek	Beosztás
Rajz	Beosztás
Kézimunka	Beosztás
Enek	Beosztás
Testnevelés	Beosztás
Angol nyelv	Beosztás

Jegyzet:

Elmulasztott munkanapok és ismételtételek száma: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Kelt: *Budapest, 1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

Látta: *1946. évi 46. iskolai évi első felében elért eredményről.*

A svéd követség autója a Hegyalja úton, közel a Sionhoz, 1949.
Talán éppen onnan jönnek?
(Fortepan 4506)

bekövetkezett haláláig leveleztem, ha nem is gyakori levélváltással. 1948-ban egy évet töltött Párizsban. Itt besegített egy rendtársának a tanításban. Majd Costa Ricába helyezték. Megtanult spanyolul, amiben latin nyelvismerete nagyon segítette. Előbb elemi iskolában, majd fokozatosan egyre magasabb, gimnáziumi osztályokban tanított vallástant, franciát, földrajzot, végül rajzot is középiskolában San Joséban, a fővárosban. A rajz oktatásához iparművészeti és szépművészeti előképzettsége volt, növendékei kiállításokon is szerepeltek. 20 év tanítás után vidékre helyezték, ahol szociális munkát végzett egy élelmezési központban. Első levelében még mérnökurazott, aztán kérésemre újra János lettem, mint annak idején. Leveleit Sor Gabrielaként írta alá, összhangban az azóta bevezetett reformmal, tekintve, hogy polgári neve Klár Gabriella volt, bár kedvemért olykor használta a Margaridát is. Utolsó, rövid levelét már reszkető kézzel írta.

*Sion-találkozó 2015. -
Ferdinandy Györggyel*

Az apácák távozása után az utcát, ahol a rendház és iskola volt, átnevezték Miasszonyunk útjáról Meredek utcára. Az épület az Oleg Kosevojról elnevezett szovjet ösztöndíjasok kollégiuma lett, akik az ötvenes években hangos utcai felvonulásaikkal tették magukat ellenszenvessé. Egy alkalommal felsőkrisztinai körmenetbe meneteltek így bele. A plébános a monstranciával futva menekült a templomba. 1954-ben ez az intézmény megszűnt. Ugyanabban az

*Sion-találkozó 2015. -
Sr. Milesinszky Éva de Sion*

évben alapították az épületben a tizenkét osztályos Arany János Általános Iskolát és Általános Gimnáziumot, amely egy ideig bentlakásos volt. A rendszerváltozás után az Arany János Gimnázium felkarolta a sionos hagyományokat. 2001-től kezdve minden májusban találkozást biztosítanak a régi növendékeknek, amelyen az igazgató, s a tanárok közül is többen részt vesznek. A találkozó francia nyelvű misével kezdődik ugyanabban a teremben, ahol annak idején is miséztek, ahol először ministráltam s elsőáldozó is voltam. Meghatódottan ministráltam évtizedekkel később ugyanott ezeken a miséken. A találkozókat Milcsinszky Éva sionos nővér szervezte. Korábban a rend római központjában intézte a gazdasági ügyeket, most Ausztriában ő a rendfőnök. Annak idején pedig osztálytársak voltunk, holott egyikünk sem emlékszik a másikra. Abban az életkorban, amikor osztálytársak voltunk, a fiúk és lányok nem nagyon vonzódnak egymáshoz. Sőt...

Séta a Sas-hegyre

Annak idején, vizsgaidőszakban, ha már több órán át préseltem agyamba a tananyagot, elmentem sétálni, hogy kiszellőztessem az agyamat. Szabály volt: bármire lehet gondolni, a tananyagot kivéve.

Sétálni például a Sas-hegyre.

Kilépve a Nagysalló u. 4. vaskapuján, elidulok jobbra, be a Korompai utcába.

Jobbra van a sportpálya. Hajdan Varga bácsi bolgárkertészete, aki egy hatalmas diófa alatt földbevált házikóban lakott. Zöldséget termelt eleinte, később virágot. Vevői voltunk.

Mellette Fiererék telke van.

A Hegyalja úti sarkon balra Czinege honvédelmi miniszter háza.

Ott, ahol erről a képről lefestették. Éberségből.

(Fortepan 3732)

Az útkereszteződés után, tovább a Korompai utcában azt a telket látni bekerítva, ahol egy gyerek az ostrom után kézigránáttal játszott, és felrobbant vele. Szerencsére életben maradt.

Ott hátul, tetszik látni, a Sas-hegy alacsonyabbik púpja.

(Fortepan 91575)

Újabb útkereszteződés: A Miasszonyunk útja. Az volt, amikor az előbb bejárt útvonalon a Sionba igyekeztünk. Erre, itt jobbra, hátrafelé.

Azóta az út neve: Meredek utca. Az, hogy nem meredek, az egy másik dolog.

Majd ezen megyünk tovább, de éppen ellenkező irányba, előre, elkerülve minden nosztalgiát.

(Fortepan 91574)

Előbb azonban a vízmű mellett felmegyek a Sas-hegy tetejére. A nyári vizsgaidőszakban.

Itt a hegy kisebbik halma. A lábánál a sportpálya világos szürke teteje. Mögötte a Márton-hegy.

Leghátul a Széchenyi-hegy a volt zárdával és a tévétoronnyal.

(Fortepan 129220)

A Meredek utcáról visszanézek a Korompai utcára, ahol feljöttem. Talán az alsó nagyobb fehér házban lakott Fodor Kati sionos osztálytársam és öccse, Donát.

(Fortepan 3775)

Lejjebb, a Korompai utcában laktak egy iker-házban a Jakovác-fiók, szintén iskolatársaim: Jenő, Vili és Frici, valamint a Piri ikerk: Anikó és Marika, osztálytársaim. Délvidéki menekültek voltak.

(Fortepan 3773)

Talán innen fentebből, a Fátra térről jobban látszik a földszintes ház sötét teteje.

Szemben vele, az utca másik oldalán egy házcsoport van.

(Fortepan 134802)

A másik irányba nézve, balra a útkanyar a temető főbeáratáig megy. A régi templom már, az új még nem áll.

Jobb szélén, a másik kanyarnál a Lajtó út házai.

Följebb, ferdén, a Tornaalja utca.

(Fortepan 134799 kivágás)

Leérek a Lejtő út és Németvölgyi út elágazásához.

A régi fészület ott állt már 1873-ban is.

A bal szélén én vagyok, hat éves koromban.

A Liptó utcán megyek tovább. Hiába van villamos megállója, csak szilárdított földút.

A Koszta József utcán érek haza. Ez még ki sincs építve. Autóval is csak ezen a szakaszon járható. Tovább, a Zólyomi lápcsőig még gyalog is alig.

(Frivaldszkyné Landes Ezsébet felvétele, 1942k)

VÉGE

SVÁBHEGY

Svábhegy, a magyar Parnasszus

„A Parnassus. ... Eötvös! Emich!
Bérczi! Kemény! Frivaldszky! Szigligeti!
Ki felel a felkiáltó jelekre?”
(Jókai Mór: *Hajdan, most és valaha*)

A XIX. század első fele a nemzeti öntudatra ébredés kora, egyúttal a természettudományok fellendüléséé is. A tudományok szakosodnak, a tudósok egyre kevésbé polihisztorok. Ez a magyar történelem *reformkora*. Nemcsak politikai, de művelődéstörténeti értelemben is. közélet és a tudomány latin nyelvét mindinkább a magyarral helyettesítik, és a magyarból hiányzó, addig idegen nyelven használt szavak helyett új szavakat alkotnak. Egyre erőteljesebb az igény a magyar nyelv ápolására és alkalmazására. Poéták és szépírók tudatos nyelvművelő tevékenysége révén a magyar nyelv előtt is megnyílik a Parnasszusra vezető modern szépirodalom ösvénye. Ez tehát a nyelvújítás kora, Berzsenyié, Kazinczyé, Kölcseyé, Vörösmartyé és társaiké. 1825-ban Széchenyi István megalapítja a Magyar Tudós Társaságot, a Magyar Tudományos Akadémia elődjét, elsősorban a nyelv ápolására, de a természettudományok fejlesztésére is. Széchenyi tevékenysége műszaki-gazdasági értelemben is *reformtevékenység*, benne a Lánchíddal, a gőzhajózással, a folyamszabályozással. A Magyar Tudós Társaságot követve sorra alakulnak a különféle tudományos egyletek, kibontakozik a magyar nyelvű tudományos irodalom, sőt az ismeretterjesztés is. A *nemzeti* és a *tudományos* törekvés összekapcsolása jelentkezik azokban a törekvésekben is, amelyek Magyarország flórájának, faunájának és ásványi kincseinek leírását, leltározását tűzik ki célul. Mert mi sem kézenfekvőbb, mint a magyar Parnasszusra vezető út mentén előforduló állat- és növényfajokat magyar nyelven megnevezni és leírni. Nemcsak a Magyar Tudós Társaság magánalapítású, de a későbbi közgyűjtemények is. Maga a XIX. század is múzeum alapítással indul. Széchenyi Ferenc gróf 1802-ben 17 ezer kötetet számláló könyvtárát és érmegyűjteményét a nemzetnek ajándékozza, amivel létrejön a Nemzeti Múzeum, amely a később megszülető magyar múzeumok anyja és mintaképe lesz.

Frivaldszky Imre (1799–1870) magyar természettudós ehhez a reformnemzedékhez tartozik. A pesti egyetem orvosi karán doktorált. 1822-ben a Magyar Nemzeti Múzeumhoz került és itt dolgozott 1851-ig, nyugalomba vonultáig. Mint leíró zoológus első volt hazánkban; külföldön is nagy elismertségnek örvendett, számos tudományos társaság választotta tagjául. Főleg rovarokat és csigákat gyűjtött, bejárta értük az egész országot. A Balkánra és Kisázsiaiba négy expedíciót szervezett. A Magyar Tudományos Akadémia 1833-ban levelező, 1838-ban rendes tagjának választotta.

Frivaldszky gyűjtőútjain fedezi fel magának a budai Svábhegyet, amely akkor még túlnyomórészt beépítetlen, mezőgazdasági terület. Megmaradt gyűjtőnaplói tanúskodnak arról, milyen sokat járt a „Dunán túlra” gyűjteni. Vélhetőleg a Víziváros déli részén működő komppal jött át Pestről, mert rendszeresen érinti a Blox- és az Adlersberget, ahogy abban az időben a főként rác és német lakosságú Budán a Gellért- és a Sas-hegy magányos sziklatömbjeit nevezték. 1838. november 3-án a Svábhegyen Krausz Károlytól vesz 14 holdas ingatlant (468/469 hrsz.), rajta lévő kis házzal, 7050 forintért nyaralás céljára. Már 1842-ben említik városi lakása és „svábhegyi mulatóháza” madárgyűjteményeit. Frivaldszky az egyik, aki a Svábhegyet a városi lakosok között divatba hozza. Amikor báró *Eötvös József* (1813–1871) 1840-ben a fővárosba jön, Budán, Frivaldszkyéknál vesz lakást, hihetőleg Toldy javaslatára. Eötvös 1842-ben feleségül veszi Rosty Ágnest. Ekkor is Frivaldszkyék lakója, Rosty Ilonával, felesége húgával együtt. Eötvös ebben az időben (1838–1841) írja nagy regényét, a *Karthaúsit*. Rosty Ilonát 1845-ben *Trefort Ágost* veszi feleségül. Ekkor a két házaspár saját iker-nyaralót épít. Eötvös József feleségével 1845 tavaszán még utoljára Frivaldszkyéknál nyaral. 1847-ben írja meg a *Magyarország 1514-ben* című regényét. 1848-ban miniszter lesz, de ősszel már Münchenbe menekül. Eötvös nyaralója mintakép lett. Az ikerházas elrendezést olyan nyaralók is követték, ahol ezt semmi családi körülmény nem indokolta:

*Eötvös József nyaralója
(Vásárnapi Újság, 1864)*

*Heidrich Ferenc Tündérlaka,
Tündér út 17/Diana u 15b
(Pesti Hírlap 1929-06-22)*

*Orbánhegyi nyaraló (Tamás u?) 1941
(Szabó Attila)*

Frivaldszky Imre más telektulajdonosokkal együtt 1846-ban a budai tanácshoz fordul a svábhegyi kocsit jó karba helyezése érdekében, s ő maga is hajlandó ehhez 100 forinttal hozzájárulni. Az útjavítást főként azért szorgalmazza, mert a telken villát szándékozik építeni. A svábhegyi villa, vagy inkább kastély 1847-re készül el. A budai nyaralóövezetben, amely a mai Városmajor utca és Csaba utca kereszteződésétől indult és Virányosig, Zugligetig, valamint a Budakeszi út mentéig tartott, ebben az időben csupa klasszicista nyaraló épült, Hild József tervei szerint, vagy az ő stílusában. A Frivaldszky által elgondolt épület azonban teljesen más, addig ismeretlen eszményt követ, a romantikát. A kastélyról először Ybl Miklóssal (1814–1891) készített rajzot, az abban az időben épülő főtí temploma stílusában. Ybl azonban arisztokraták építészé. Általa inspiráltan az épületet ezért Brein Ferenc pesti építésszel építteti meg, akinek ez lesz élete főműve. A kisebb és nagyobb kubusok toronnyal összefogott, sarokbástyával, teraszokkal tagolt festői csoportosítása harmonikus benyomást keltett. A középkori lovagkastélyokra emlékeztető épület az egyetlen gótizáló-romantikus kastély volt a főváros területén, Magyarországon pedig a romantika első művei közé tartozott.

A Svábhegyen nyáron tartózkodik a család, – a családfő inkább szabadsága idején – télen csak a házat gondozó majoros lakik a hegyen, a telek egy melléképületében. A Frivaldszky-villa egykori lakói később nosztalgiával emlékeznek az ott töltött nyarakra: „A nyaralónak, lelki pihenőnek szánt ‘lovagvárszerű’ villa egyedüli rendeltetése, hogy elűzze a köznapi élet sok aprólékos gondját, pótolja a városi lakás térszűkét, hogy valami mással, eredetibbel váltsa fel a berendezésnek szinte előírásos, unalmas formáit. Frivaldszky tehát vidám-ötletesen, furcsa merevségükben is kényelmes, gótstíliú bútorokkal szerelteti fel a külsejében is gótstíliú épületet. A kívül lovagvárszerű épület valóságos múzeum. Lassankint idevándorolnak a Szervita-téri házban telente preparált madarak. Van is aztán itten mindenféle sas, bagoly és víziszárnyas. Tűzok, vöcsök, vakvarjú s egy sereg, Frivaldszky törökországi utazásaiból magával hozott, exotikus madár.”

A másik Frivaldszky-unoka, Bérczy Géza így írja le: „Ki ne ismerte volna a Frivaldszky villát? Bástyáival, tornyával, erkélyeivel, csúcsíves ablakaival úgy emelkedett ki az erdők sötét háttéréből mint egy mesebeli kastély. Körülötte tágas park terült el, előtte Pest Buda remek panorámája, mögötte sűrű erdő, hol árvalányhaj nőtt és mókusok ugrándoztak. [...] A nagypapa lenn van a kertben s a munkásokat commandírozza. Most nincs arra ideje, hogy sokat foglalkozzék velünk, de azért mégis megmutogatja kedvencz gyümölcsfáit. – Látjátok azt az almafát, fiacskáim, úgy-e, hogy a legkisebb valamennyi között. Mégis az termi a legfinomabb almát. Nézzétek csak, mennyi barack van azon az egy ágon. Az lesz ám jó tízórai, ha majd megéri. De addig csak ilyen adhatok. – Ezzel egy egy barackot nyom fejünkre s nevetve útnak ereszt.” Hogy nem ok nélkül volt büszke gyümölcsre az abból is kiderül, hogy az 1853. évi mezőgazdasági kiállításon dicséret oklevelet kap almáiért.

Az abszolutizmus éveiben a magánélet jelentette a kibontakozás lehetőségét. Otthona nyitott volt a korabeli tudományos és társadalmi élet jeles alakjai előtt. Legelőször is báró Kemény Zsigmond (1814–1875), a kiváló, de szórakozottságáról híres író előtt. Kemény Zsigmond 1848-

ban a Pesti Hírlap egyik szerkesztője volt, s az 1850-es évek második felében Pesten írta nagy regényeit, az *Özvegy és leánya*-t, a *Zord idő*-t és a *Rajongók*-at. 1855-től szerkesztette a Pesti Naplót. Később Frivaldszky vejének, Bérczy Károlynak keresztkomája lett.

Gyakran volt látogatójuk Brassai Sámuel (1797–1897) az erdélyi polihisztor botanikus, újságíró, zenekritikus, esztéta és gondolkodó, aki 1850–1859 közt Pesten élt.

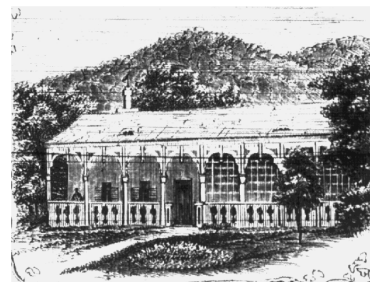
Megfordult náluk Adelburg Ágost lovag (1830–1873), hegedűművész és esztéta, de Reguly Antal (1819–1858) nyelvész is. Reguly nagy oroszországi útja után, amelyen finnugor nyelvrokonainkat kutatta, 1848 óta lakott Pesten és az Egyetemi Könyvtár „első őreként” tevékenykedett. A családnak barátja volt Nagy Iván (1824–1898), aki 1855-től volt a pesti Egyetemi Könyvtár igazgatója, és 1857–1865 közt írja híres családtörténeti lexikonát. E máig nevezetes műbe természetesen Frivaldszkyék is szolgáltatottak családjukra vonatkozó adatokat.

A Frivaldszky-villán nemzeti zászló lobog, jelentős társaság fordul meg benne. A hegy látogatói eleinte színészek, mint Lendvay és Egressy, később Eötvös példáját követve más írók is nyaralóhelyül választják, mint Brassai és Kemény Zsigmond is.

Rajtuk kívül még Szigligeti Ede (1814–1878) színész és színműíró, aki 1834 óta él Pesten, valamint Sükei Károly (1824–1854) márciusi ifjú, aki 1850–1853 közt lakott Pesten, s itt írta *Hulló csillagok* c. verseskötetét. Csengery Antal (1822–1880) történész is itt nyaralt, aki 1845–1848 közt a Pesti Hírlap szerkesztője volt, itt a hegyen írta a *Magyar államférfiak és szónokok* c. életrajzi művét. 1867-ben ő lesz az egyik kidolgozója az osztrák-magyar kiegyezésnek. Itt fenn szerkesztette Szilágyi Sándor is *Emléklapjai*-t.

Itt nyaralt *Emich Gusztáv* (1843–1911) nyomdász is. Az ő birtokán lévő egyik kiemelkedést nevezték el Széchenyi-heggynek. Azt, hogy a Svábhegyre kulturált utat építsenek, amit – mint láttuk – többen is szorgalmaztak a városnál, végül is Emich tudta elérni. Emich a korabeli tudományos életben is jelentős szerepet játszott. Azon túl, hogy nyomdája rendszeresen szerződött az Akadémiával és a kor jelentős munkái közül nem egyet ő nyomtatott – így a *Jellemző adatok*-at is – meg kell említenünk azt, hogy Emich csinos lepkegyűjteményt tudhatott magáénak. Olyannyira jelentőset, hogy miután Frivaldszky gyűjteményét megvette a Magyar Nemzeti Múzeum, az ő gyűjteményére valószínűleg már nem volt pénz. [...] Az Emich-féle gyűjtemény ma Londonban van. Emich Gusztáv volt az, aki az első magyar nyelvű lepkehatározót írta és nyomtatta, eredeti színes litografált táblákkal. Bevezetőjében megemlékezik Frivaldszkyról: „Nem mulaszthatom el, e helyen is őszinte köszönetemet nyilvánítani tek. Friwaldszky Imre m. akad. R. tag urnak, ki szívélyes tanácsával és gazdag tapasztalata adataival támogatott.”

Jókai Mór (1825–1904) először 1848-ban nyaral Frivaldszkyéknál a Svábhegyen. Náluk találkozhatott Eötvös Józseffel, aki akkor már az első felelős magyar kormány vallás és közoktatási minisztere volt, őszi Münchenbe menekültéig. Ez év augusztusában köt Jókai házasságot a nála tíz évvel idősebb Laborfalvi Róza színésznővel. Emiatt sokan elidegenedtek tőle, köztük legjobb barátja, Petőfi is. Jókai 1850-ben tér vissza Pestre a Szabadságharc és több hónapos bujdosás után. A barátaitól elszigetelődött író 1853-ban villát épít a Svábhegyen amit némi daccal „*Parnasszus*”-nak nevez el. Jókai itt válik regényíróvá: 1852ben jelenik meg első regénye, amely történelmi témájú, mint Eötvösé, az *Erdély aranykora*, amit még kettő követ erről a török korról, majd 1854-ben írja az *Egy magyar nábob*-ot, az első regényét saját koráról. Jókainak legtöbb regénye a Svábhegyen született. Jókai novellát ír Frivaldszky egyik 1849. október elején történt éjszakai lepkevadászataról is. Ebben kifigurázza Haynau titkosrendőreit, akik az éjszakánként Buda különböző hegyein felbukkanó, ott ide-oda világító és zászlónak nézett lepkehálóval hadonászó férfi személyében egy feltételezett összeesküvés vezéralakját vélték tetten érni.

Jókai nyaraló
(Hazánk és a külföld. 1867-06-20)

Jókai közöl egy név nélkül megjelent írást a Svábhegyről a Vasárnapi Újság 1855-09-09 számában. Felsorolja benne a nyaralók tulajdonosait. A használt kifejezésekből lehet némileg következtetni az épületek jellegére. Megemlíti benne egyebek közt „*Szigligeti* csinos mezei lakát, [Lóránt út 7b]” szerepel benne „*Ürményi* József kamarás majorja [Felhő u 3], kinek egészen különvált birtoka, kisebb remete-, vadász- és úri lakokkal egyikét képezi a legkedvesebb, csendesebb tanyáknak; [...] *Jókai* hajléka, [Költő u 17] [...] *Tasner* tudós társasági tag háza [Tamás u 39]” továbbá „báró *Eötvös*, tudós társasági alelnök két szárnyra osztott palotaszzerű nyári laka [Eötvös út 14], hol nagy művein dolgozni szokott, a legmagasabb pontról látva el a világ felett ott is úgy, mint műveiben; vele egy sorban látszik *Emich* Gusztáv, könyvkiadó tusculanuma [Menyét u 11], egy szép széles erdő védelmében.” Végül „egy roppant lovagkastély tűnik szemeink elé, melynek igazán nagyszerű körvonalai, mint hajdankori vár, emelkednek ki a mellette levő nyári lakok közül; ez dr. *Friwaldszky* tudós társasági tag birtoka [Béla király út 20-22]; ott az egyik toronyban írja Bérczy Károly, a tudós honfi veje, a politikai újdonságokat; a körül fekvő lakásokban Csengery, dr. Kovács Endre, Brassay és több tudós hazánkiai imádják a természetet.”

Ezeket a villákat azért választottam ki, mert Jókainál egy helyen együtt szerepelnek:

Jókai *Üstökös* nevű élczlapja számára ugyanis Jankó János az 1859-ben karikatúrákban rajzolja meg Eötvös, Jókai, Szigligeti, Ürményi, Emich, Taschner és Frivaldszky együtt borozgató majorosait, a rajzok alá azonban tréfából a *gazdáik* nevét írja, amint a hegyen rövidség okáért a majorosokat a gazdáik nevén hívták.

Ez a Szigligeti!

Ez a Taschner!

Ez a Frivaldszky!

Ez az Ürményi!

Ez a báró Eötvös!

Ez a Jókai!

Ez az Emich!

Ürményi József (1807–1880) 1841–1846 közt, 1848 után a Tisza-szabályozás biztosa. Tasner Antal (1808– 1861) ügyvéd, Széchenyi titkára volt, főleg az állattenyésztő társasággal és a lóversenyek szervezésével foglalkozott. Amennyiben a majorosok *valóban* szoktak együtt borozni, nemcsak a vicclapban, érdemes számba venni, hogy Frivaldszky és Tasner 2 km-re lakott a hegyen egymástól.

A ház kiváló vendégeit nem kis mértékben a házigazda négy eladó lánya is vonzotta. Közülük elsőként *Matild* (Pest, 1826 – Pécs, 1912) megy férjhez, s lesz 1848-ban putnoki Putnoky Móric gömöri főszolgabíró felesége. A többi Frivaldszky-leánynak is, ahogy kell, sorban bekötik a fejét. A második, *Anna* (Pest, 1829 – Jobbágyi, 1912), erősen romanticizmusra hajló, kék szemű, szelíd, Beethovent és Chopint játszó leány. Őt – egyetlen szerelmét, Nináját – Bérczy Károly, a költő és novellista, 1846-ban Svábhegyen nyaraltában ismeri meg. 1847-ben jegyzik el egymást. A harmadik Frivaldszky-leány, *Szerafin* (Pest, 1832–1879) vattai Battha György szolgabírónak lesz neje 1853ban, de férje 1857-ben bekövetkezett halála után visszaköltözik szüleihez. A legutoljára, 1860-as évek elején megy férjhez *Paulina*-Johanna-Katalin (Pest, 1835–1890 után) fái Fáy Béla Pest-városi jegyzőhöz, Fáy András unokaöccséhez. Gyerekeik, Fáy Gyula és Ilona 1904-ben kamarási, illetve alapítványi hölgyi címet pályáznak meg – eredményesen.

Frivaldszky Imre számára cserekapcsolatai biztos anyagi háttérrel teremtenek. Ezek jövedelméből 1851-ben további 17 hold erdőt vásárol a Svábhegyen, gyümölcsöst telepít. Az egész terület igazi édenkert, valóságos „virány”. Feltehetően igénybe veszi az Entz-féle faiskolát a telepítéshez. A budai Farkas-völgyben is van szőleje. 1857-ben elad belőle 1000 négyszögölt. A Farkas-völgyben játszódik Jókai *Szerelem bolondjai* című, később írt regénye. Az ottani kisvendéglőnek működéséig ez volt a neve. 1852-ben nyolcadmagával, a Magyarországra időközben visszatért Eötvös József kezdeményezésére bizottságot alakítanak, a Diana úton építendő római katolikus templom érdekében. Hatósági engedéllyel gyűjtést szerveznek, ezért Frivaldszky, bár nem különösebben vallásos, az egyházközség alapítói közt szerepel. A templomnak védőszentjéül a többségben levő hazafias érzületű fundátorok Szent László magyar királyt választják.

A Svábhegy egyre látogatottabb lesz. Szőlőtelepítés céljára irtják az erdőket. Több a kocsma és a hegyre is fölcsap a hangoskodó emberek lármája. Jókai a korábban kedvelt nyaralóhely átalakulása kapcsán ezt írja: „Utoljára megutáltam az egész Svábhegyet, elmenekültem Balatonfüredre.” A Frivaldszky család ezt már 1868-ban megtette: az addigra túlságosan látogatottá és forgalmas környékűvé vált svábhegyi villát eladják, és Jobbágyiba költöznek. Itt is csak nyaranta laknak, a család még Imre halála után is fenntartja a pesti lakást. Madárgyűjteményét a Svábhegyről elköltöztvén a debreceni református kollégiumnak adja. A kollégium ezt „aláírás útján” azaz gyűjtéssel szerezte meg 1868-ban. A gyűjtemény 355 darabból állt, egy, oldalt is üvegezett, neogót vitrinnel együtt. A legféltettebb ritkaságot, a nyilván Xantustól kapott „egy legszebb faj kolibri (delicze)” madarat pedig a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

(Bálint Zsolt – id. Frivaldszky János: A Magyar Parnasszuson. Frivaldszky Imre [1799–1870] a természet kutatója. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest 2009, 7., 35-36., 48-54., 59. kibővítve)

Költő a Hajnaloson

Madách Imre barátja, Bérczy Károly, az *Anyégin* fordítójaként ismert költő, novellista és újságíró életművének felmérése akkor vált lehetővé, amikor kéziratait – benne 56 publikálatlan verssel – örökösei 1970-ben a salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeumnak átadták. A hagyatékot Kulcsár Ildikó leltározta fel, ennek alapján helyezte el Kerényi Ferenc Bérczyt kortársai között, Madácsy Piroska ennek alapján írhatott róla monográfiát.

Bérczy diákkora óta volt barátja Madáchnak, együtt kezdtek el – meglehetősen modoros stílusban – verselni. A megyéjébe visszavonuló drámaíró valahányszor Pesten járt, Bérczyék vendége volt. Bérczy olvasta fel Madách akadémiai székfoglalóját, ő mondta később emlékbeszédét is.

Megjelent versei alapján Bérczyt a 20. század elején egyszerűen „szentimentális költőnek” könyvelték el, akinek gondolatai ugyan vannak, ám érzelmei, rímei erőltetettek, kifejezései pedig keresettek.²²¹ Igaz, a kortárs Arany László sokkal méltányosabb volt az elhunythoz: „Írói tehetsége különben sem tartozott azok közé, melyeknek termékei önkényt, a természet áldása által buzognak elé, mint a bő vizű forrás habjai. Azok sorába tartozott, akiknek kitartó, szorgalmas, rendszeres munka által kell az eredményt fölszínre hozniok, mint az artezi kút vizét, de aztán ennek fölfakadó forrása nem kevésbé üde, erősítő. Bő és jótékony lehet, mint amazoké.”²²²

Azt azonban Paulovics István is észlelte, hogy a jóval később megjelent *Anyégin*nek már „oly könnyű a verselése, abban a bonyolult versformában, kevés kivétellel, oly tökéletesek a rímei, hogy rajtuk parányi nyoma sincs a keresettségnek, a mely pedig eredeti verseinek egyik árnyoldala.”²²³ Az irodalmi közvélemény később sem tagadja, hogy e fordításnak „olvasója majd száz év után, Áprily Lajos pompás, új átültetésének versenye ellenére is, bőven akad. A „magyar *Anyégin*” Kosztolányival szólva „igazi csodája az átköltésnek”, s helye ott van Arany *Hamlet* és Vikár Béla *Kalevala* fordítása mellett. Költői szépségét ma sem vonhatjuk kétségbe”.²²⁴ Ám Bérczyről, a *költőről* alkotott képet mindez már nem módosítja, hiszen itt nem eredetiről, – csak műfordításról van szó.

Kerényi Ferenc a kiadatlan versek ismeretében viszont arra mutat rá, hogy Madách *Lantvirágok*, (1840) sőt, Petőfi *Cipruslombok Etelke sírjára* (1846) c. kötetei, valamint Bérczy kéziratban maradt *Búhangok* ciklusa egymással párhuzamos alkotások.²²⁵ Madácsy Piroska még további hasonlóságokat is talál: „Bérczy is, Madách is alapvetően lírikus egyéniségek, de mindkettőjük számára a líra csupán kísérlet önmaguk megtalálására.” Észleli továbbá azt is, hogy mindkettőjük költészetében a negyvenes évek közepén fordulat történt.²²⁶ Ami Bérczyt illeti, ekkor – 1846 tavaszán – lép be a Petőfi által létrehozott – rövid életű – Tízek Társaságába. Ekkor ismerkedik meg a Svábhegyen nyaraltában Ninával is, későbbi feleségével. Kerényi a kéziratban maradt *Búcsú Hajnalostól* c. versről még azt is megállapítja, hogy a természettel való találkozás a Svábhegyen „szentimentális én-léte díszletes képsorai valóságosabbakká válnak.” A természet amellet „filozófiai tartalmak, kérdésfelvetések hordozására is képes.”²²⁷ Elemzését azonban egy kérdésfeltevéssel végzi: „Hogy Bérczy töredékben maradt tervei miért nem valósultak meg, arra az életrajz nem ad maradéktalan választ.” „Az expozíció sikerült volta mindenesetre sajnálatossá teszi a folytatás hiányát.” Az újságírói tevékenységet ugyanis, amibe Bérczy költői és novellistai

221Paulovics 12.

222Arany László 12.

223Paulovics 72.

224P. Szathmáry 329.

225Kerényi 671.

226Madácsy, 1984 208.

227Kerényi 673-674

korszakának lezárulása után fogott, csupán megélhetésnek tekinti²²⁸ mint mindenki más. A közvélemény szerint bár vadászújságíróként „olyan szavakat köszönhetünk neki, mint a *mezőny* vagy a *lőtáv* –, mégis, lehangoló e fordulat az irodalomtörténet számára.”²²⁹ Még a saját lapjában megjelent nekrológ is úgy látja Bérczyt, „midőn nagyobb tehetségűek kisebb szerepre vállalkoznak, mint sem millyet betölteni hivatvák.”²³⁰

A fenti kutatások után fennmaradó feladat ezért tehát kettős: bemutatni Bérczy 1846-i fordulatát követő, ismeretlen költészetét néhány eddig publikálatlan vers közlésével, másfelől megkísérelni mégis *életrajzi* választ találni *sikeres* expozícióját követő *lehangoló fordulatra*.

Kezdjük a *Hajnalossal*, amelytől Bérczy *elbúcsúzik*. E nevet Döbrentei Gábor adta a nagy budai dülökeresztelőn egy 362 m magas kiemelkedésnek a szintén általa elnevezett Zugliget felett. Itt nyaralt Bérczy 1846-ban hivatali kollégáival, s itt ismerte meg a szomszédban nyaraló Annát, amint ő nevezte: Ninát, első szerelmét, Frivaldszky Imre természettudós lányát. Bérczyt akkor nemcsak a természet ragadta el, de a szerelem is. Éppen 1846-ban történt, hogy az addig írt – s különböző lapokban csak részben publikált – eredeti verseit és fordításait egy 'Emlékkönyvbe' írta össze egy rokonleánynak ajánlva. Nem lehetetlen, hogy eredetileg kötetként akarta kiadni őket, s csak az új leányismeretség hatására állt el e tervétől; belátva, amit Petőfi is hasonló helyzetben: „Költői ábránd volt, mit eddig érzék.” Később azonban még ebbe a gyűjteménybe másol öt, 1848-ban illetve 1850-ben írt verset, – a 217-226. lapokra – amelyeket viszont családi vonatkozásaik miatt nem szánt kiadásra, s mostanáig nem is lettek kiadva.²³¹

Bérczy a szerelemtől szárnyakat kap. 1847-ben a Helytartótanácsnál töltött három évi díjtalan gyakornokoskodása után fogalmazóvá nevezik ki a közlekedési bizottságban, Széchenyi Istvánnak lesz a „tollvivője”. Eljegyzí Ninát. Amikor egy hétre el kell utaznia, így ábrándozik róla a Nádor gőzösön: „Isten veled viruló főváros! Isten veletek ti sötét zöld hegyek, Hajnalos berkei és erdői, 's közöttük le a magasbul felém lefejlő lak légy hű virágédénye a legkedvesebb liliomszálnak. [...] A zúgó hullámokba meredtem, 's hozott rózsámat közéjük vetém. [...] Kis rózsza! ha elúszol Hajnalos alatt, súgj tőlem hő üdvözlést a hegyekbe suhanó szellőnek!” – írja egy naplótöredékben.²³²

Nina négy lány közül a második. Nővére, Matild 1848 nyarán megy férjhez Putnoky Móric gömöri főszolgabíróhoz. Bérczy erre az alkalomra verset ír.²³³ Ez „alkalmi vers”, ám egyáltalán nem ennek a műfajnak a színvonalán. Van benne egy fontos, képből kifejezett gondolat: Buzdítja a menyasszonyt, hogy hágjon fel a *hegyre*, ahol kitárul előtte a házassággal egy ismeretlen, új világ. A buzdítás azonban inkább magának, a költőnek szól, akinek valóban egy *hegyre* kell felhágnia majd az esküvővel, a *Hajnalosra*, ahol leendő apósa háza áll.

Az idilli *Hajnalos*ról 1848 novemberében azonban már aggasztó, borús lelki körkép tárul fel hazájának jövőjéről.²³⁴ E hegy jelképévé emelkedik mindennek, ami szép számára, amitől most búcsúznia kell. Természet és haza, lélek és önátadás magasztos költeményt formál, amit ha egy ismertebb költő írt volna, talán az iskolában is tanítanák. Szépen felépített, a közepén és végén megjelenő *könny*-motívum két részre osztja, s igazat kell adnunk vejének, a Madách-unokaöccs Balogh Károlynak, amikor apósa nagyfokú nyelvkészsége mellett formaérzékét is kiemeli.²³⁵ A költemény melódiáját Bérczy kedvelt keresztímei adják, ritmusa viszont nem a nála megszokott jambus vagy trocheus, hanem magyar tizenkettes.

E monumentális verset két miniatűr követi. Nina húgának, Szerafinnak tizenhatodik születésnapjára egy kis leheletkönnyű heinei dalt ír.²³⁶

228Kerényi 682.

229P. Szathmáry 328.

230Keglevich

231Emlékkönyv 1846.: NTM 83.11.335

232Naplótöredékek 1847/48 NTM 83.11.334

233Frivaldszky Matildnak menyegzője napján: NTM 83.11.353 és 83.11.335, 217-218.

234Búcsú Hajnalostól: NTM 83.11.357 és 83.11.335, 223-226.

235Balogh 1941, 303.

236Frivaldszky Szeráfnak: NTM 83.11.353 és 83.11.335, 219. November 9-én volt a születésnapja.

Ninának pedig egy virtuózan megformált *zálogot* ad, amelyen a neki addig írt összes versét kiváltja.²³⁷ Zálogról van szó, nem *örjegyről*. E visszavett Nina-verseknek a hagyatékban ugyanis nincs nyomuk. Színvonalukról szerzőjük nem lehetett nagy véleményvel, így sorsuk feltehetőleg a kandalló lett. Annál figyelemreméltóbb viszont az a körülmény, hogy az itt közölt *alkalmi verseket* fennmaradásra ítélte az *Emlékkönyvben*, sőt, külön másolatban is. Illő tehát, hogy az utókor is így tekintsen rájuk.

Bérczyt Buda visszafoglalása a *Hajnaloson* éri, ahol Görgey főhadiszállása volt az Óravillában, innen küld ujjongó beszámolót Ninának Putnokra, ahol az nővérénél tartózkodik.²³⁸ Ennek az élménynek a gyümölcse egy gyújtó, hazafias vers is, aminek publikálásáért később bujdokolnia kell. Július 2-án menekül Hajnalosról a bevonuló ellenség elől, előbb Vanyarcon, sógoránál húzza meg magát. Július 12-től egy hónapot ölel át a *Vanyarci napló*. A háborús hírek közepette menyasszonyára gondol, panaszkodik, hogy a zongoraszót Ninával együtt nélkülözi, aki Beethoven, Chopin darabokat játszott. Helyette „czívódás és pör hajnaltól éjjelig foly, melybe baromfi zaj és ebugatás versenye szeretetreméltólag vegyül.” A töredék augusztus 13-án fejeződik be, amikor az egésztest elküldi Pestre menyasszonyának, s benne két neki szóló, „*Jánoshegyén a csendes nyári estre*” ill. a „*Halvány arcod*” kezdetű, cím nélküli verset.²³⁹

1849/50 telén egy ideig az üres Frivaldszky-villában húzza meg magát. A ház gazdája óvatosságból családjával együtt e télen egészen nyárközépig az itáliai Meránban tartózkodott. A tudóst ugyanis feljelentették 1848-as magatartásáért.²⁴⁰ Amikor Bérczyt innen a Putnokiak birtokára távozik, ismét hegyszimbólumos, ismét *hajnalosi* búcsúverset ír, ez azonban – a reménytelen politikai helyzet ellenére – tele van reménnyel, hiszen a jövő az ibolyakék szemű Ninával kötendő házassággal kecsegteti. Mindez igen leheletfinoman jelenik meg a háttérben, miközben a versben a hegy – mint férfi – és a völgy – mint leány – nászát jelzi a közelgő tavasz.²⁴¹

E hét, életében nem publikált verset önmagában tekintve is egy sokkal jelentősebb költő áll előttünk, mint amilyennek az irodalomtörténet ismeri. Még sürgetőbb ezért az a kérdés, hogy mi lehetett az oka annak, hogy a költészettel felhagyott.

Miután Pestre visszatért, egzisztencia nélkül állt. A Széchenyi-vezette Közlekedési Minisztériumban félbeszakadt pályafutását az új urak alatt folytatni nem akarja. Sőt, annyira szemben áll azzal a rendszerrel, hogy még a *Magyar Írók Albumába* (Pest, 1850) is elhelyez három, a Szabadságharc mellett kiálló, bátor írást.

Tulajdonképpen miben bízott? Úgy tűnik, Nina apjában. Nina már elérte azt a 21-22 éves kort, amikor a Frivaldszky-lányok férjhez mentek, s leendő apósa pedig – úgy látszik – komolyan vette a vőlegényt. Ez azonban nem volt magától értetődő.

A magyar irodalom története tele van jómódú apák által elutasított „éhenkórász poétákkal”. Bérczynek sem volt sem vagyona sem nemessége, miközben Nina apja igen jó módú nemesember volt, a többi lányát földbirtokos nemesekhez adta. Bérczyt mindez foglalkoztathatta is, hiszen novelláin keresztülvonul a polgár-arisztokrata szerelem konfliktusa a *Bitorlott szerelem* (1840) kiadatlan színműtől kezdődően a kései *Gyógyult seb* kisregényig. Az a bizonyos, – 1847-ben elkészült – *Frivaldszky-lak* pedig valójában *kastély* volt. Jókai így ír róla: „Itt egy roppant lovagkastély tűnik szemeink elé, amelynek igazán nagyszerű körvonalai, mint hajdani vár, emelkedik ki a mellette levő nyárilakok közül: ez dr. Frivaldszky tudóstársasági tag birtoka.”²⁴² Az akadémikus azonban nemhogy rossz szemmel nézné lánya vonzalmát, ellenkezőleg, 1850-ben 640 katasztrális holdas birtokot vesz számukra a Szolnok-megyei Pópusztán 61000 Ft-ért. A birtokhoz urasági ház, gazdatiszti ház, három cselédház, kovácsműhely és több gazdasági épület tartozott. A

237Zálog váltás: NTM 83.11.353 és 83.11.335, 220.

238NTM 83.11.383; Közli: Kozocsa 125-126. ;

239Napló NTM 83.11.362; Részkiadás: Balogh 1935, amelynek kézírata: MTA Ms 10.264/ü.

240Eredeti katonai bírósági irat: OSzK: Fond 224/7/3;

241Frivaldszky-lak tornyán: NTM 83.11.355

242Balogh 1941 307, Jókai 1855;

vidéki élettől az orvos végzettségű leendő após még gyógyhatást is vár veje szívbetegségére.²⁴³ Bérczy és Nina 1851-ben házasodik össze, leköltözik a birtokra. A gazdálkodó életforma azonban nem felel meg a költőnek, 1851 őszén vissza is térnek Pestre, ahol Nina családjának Szervita téri házában második emeletét foglalják el, nyáron pedig a kastély tornyát.²⁴⁴

A tudós após tudomásul vette, hogy vejének nem való a „vidéki földbirtokos” szerepe. Zokon sem nagyon vette, ha a család befogadó, megértő légkörét tekintjük, amit Balogh Károly kifejezetten kiemel: „E sorok írója minden érzelmes szépítés nélkül elmondhatja, hogy aligha forraszthat össze bármi érdek egy-egy nagyobb családot oly együtt érző egésszé, mint ahogyan a szeretet – az emberi erények ezen legszebbike – Frivaldszky Imréék [...] leszármazottait is egybekovácsolta. Ennek felismerése Bérczy megítélésénél is latba esik. [...] Bérczy Károly írói egyéniségét is akkor érthetjük meg legjobban, ha bepillantunk magánéletébe, ha családi körében szemléljük őt.”²⁴⁵

A természettudós após nem volt a humaniorák ellensége, köréhez több író tartozott, az említett Jókain kívül Eötvös József is, akik a szépprózán kívül a közírás területén is tevékenykedtek. Igaz az is, hogy költő nem tartozott közéjük. Kemény Zsigmond és Gyulai Pál segítségével Bérczy a Pesti Naplónál így lesz külpolitikai rovatíró, majd innen kilépve 1854-ben megindítja Pákh Alberttel a Politikai Újdonságokat. 1855-ben *Világkrónikát* ír, lényegében a Krími háború eseményeiről, amelyben a magyarok az oroszok ellen küzdőkkel éreztek egyet. Közben megjelenik két novelláskötete is, *Élet és ábránd* (1852), *Világ folyása* (1854) címen.

1857-ben fordulat történik: önálló lapot alapít, a *Vadász és Versenylapot*, s ezzel a novellaírást s a publicisztikát is abbahagyja. Ennek magyarázata azonban – úgy tűnik – az irodalomtörténet keretei közt nem adható meg. A megoldáshoz Paulovics megfigyelése vezethet, aki szerint Bérczynek hivatása „hazafiú”²⁴⁶ volt, azaz nem annyira „írói, költői” természetű. S mint Kulcsár is észrevételezi Bérczy naplójának 1848. február 12-i bejegyzése alapján, már Széchenyi melletti szolgálata alatt is azt mérlegelte, hogy vajon ezzel, vagy inkább az irodalommal használhatna-e jobban.²⁴⁷ Most az inga a legnagyobb magyar szellemi örökségének továbbvitele irányába lendült ki. A löverseny éppen ebbe a körbe tartozott.

Az első cikket a *Versenylapba* maga Eötvös József írta. A lap igen népszerű lett az arisztokrácia körében.²⁴⁸ Balogh utal Bérczy döntésében apósának hatására is: „Apósával s annak baráti körével való állandó együttléte viszont bővítette ismereteit, szélesbítette látókörét a természet jelenségei iránt. Ennek, mint a *Vadász és Versenylap* szerkesztője, jó hasznát vette.”²⁴⁹ 1860-ban jelenik meg *Vadászműszótára*, amelybe a használatban lévő német szavakat és azok magyar fordításait gyűjtötte össze. Az előszóban sajnálattal állapítja meg, hogy a régi magyar vadásznyelv kihalt, holott a vadászat a magyarság ősi foglalkozása volt, nyilván saját kifejezésekkel. A megváltozott helyzetben „vasszorgalommal magáévá tette az angol nyelvnek e tárgyra vonatkozó mű kifejezéseit, mű nyelvét.”²⁵⁰

Bérczynek kifejezetten imponált apósa lelkesedése saját szakterülete iránt. Egyszer így nyilatkozott Nendtvich Károlynak: „Nem ismerek szerencsésebb embert ipamnál: ő még most is ugyanazon szenvedéllyel fürkész és búvárkodik, ugyanazon szeretettel viseltetik kedvenc tárgyai iránt, mint azt csak egy 24 éves fiatalember teheti.”²⁵¹ Ez a természettudományos lelkesedés őt is magával ragadhatta. 1865-ben jelenik meg *Méneskönyve*, amely igazi természettudományos mű.

243OSZK: Fond 224/14;

244Balogh 1941, 307.; Jókai 1855.

245Balogh 1941, 302-303.

246Paulovics 3.

247Kulcsár 76.

248Paulovics 51-55.

249Balogh 1941, 302-303.

250Keglevich

251Balogh 1941, 298.

Az irodalmi közélet Bérczyt minden irányváltoztatása ellenére változatlanul a magáénak tartja: 1859-ben a MTA levelező tagjává választja.²⁵² 1860. november 16-án tartja akadémiai székfoglalóját *Az irodalmi humorról*. Említi ebben már az *Anyegint* is. Az a bizonyos inga most tehát visszalendül. Amikor 1862-ben a Kisfaludy Társaság tagja lesz,²⁵³ székfoglalóján bemutatja az első éneket is belőle.²⁵⁴ Oroszul tanul ugyanolyan szorgalommal, mint korábban angolul.

Tagja lesz a MTA drámaíró bizottságának. 1863-mal kezdődően néhány éven át egy régi iktatókönyv üres lapjaira ismeretlen magyar szerzők színdarabjairól ír rövid ismertetéseket, kritikákat.²⁵⁵ „Nyugodt, átgondolt kritikus volt. Mindig abból a magasabb szempontból fogta föl a kritika föladatát, mely javítani, felvilágosítani törekszik, de nem visel irtóháborút a hibák ellen. S ő javított is mindig, szeretettel, jóakarattal.”²⁵⁶

Az *Anyegin* tekinthető életműve szintézisének, kicsit úgy, mint *Az ember tragédiája* Madách Imrének.

Nem véletlen, hogy ő mondta el, a jóbarát, Madách emlékbeszédét, amely minden Madách interpretációnak kiinduló pontja lehet: „Maga mondá nekem egy ízben féltréfásan: 'Anyámnak köszönheti Éva, hogy kirivóbb színekben nem állítottam elő!' 'S valjon nem e befolyásnak tulajdonítható e az ihlet ama szerencsés sugara, mely a pessimismus nyers kifejezéséül készülő művet a' kiengesztelődés fényével árasztotta el, midőn költőnknek azt sugallá, hogy az egészet a' Lucifer karján haladó Ádám álomképleteiként tüntesse fel, melyeket a' rossz szellem az első ember előtt megrontása, kétségbeejtése 's benne egész nemének megsemmisítése végett tár fel [...] 's ha addig azt hívők, hogy kárhozatos bünbarlangban tévelygünk, a' sötétségen átvillanó sugár fényárt ömleszt a' képre, 's mutatja, hogy Isten szép földén állunk, hol a' folytonos küzdés közt a' jótól el nem szakadhat az ember a' nélkül, hogy a' gonosz martalékaul ne essék.”²⁵⁷

HIVATKOZÁSOK

MTA Könyvtár Kézirattár (MTA)

Nógrádi Történeti Múzeum (NTM)

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

Arany László: *Bérczy Károly emlékezete*. 1876 MTA

Balogh Károly: *Bérczy Károly ismeretlen naplója*. Nyugat, 1935 3. 214-222

Balogh Károly: *Bérczy Károly életéből*. Budapesti Szemle, 1941, október, 294-310.

Bérczy Károly: *Madách Imre emlékezete VIII*. Madách Szimpózium 2001. 26-46

Jókai Mór: *A budai Svábhegy*. Vasárnapi Újság, 1855. szept. 9.

Keglevich: *Bérczy Károly*. Vadász és versenylap, 1867. dec. 20. 558.

Kerényi Ferenc: *Bérczy Károly írói hagyatéka*. Irodalomtörténet, 1971, 668-682.

Kozocsa Sándor szerk. *A szabadságért mindhalálig!* – Művelt Nép, 1952.

Kulcsár Ildikó: *Bérczy Károly hagyatéka Salgótarjánban*. Palócföld, 1971. 1. 75.;

Madácsy Piroska: *Madách Imre és Bérczy Károly*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1984/3 204-209

Madácsy Piroska: *Újabb adalékok Bérczyről és Madáchról*. VIII. Madách Szimpózium 2001. 15-25

P. Szathmáry Károly: *Bérczy Károly*. A magyar irodalom története. IV. 1849-től 1905-ig, 1965. 327-329.

252Oklevél: NTM 83.11.363

253Oklevél: NTM 83.11.364

254Kulcsár 77

255Színdarab ismertetések: NTM 83.11.344

256Paulovics 64-65.

257Madácsy 2001, 42.

Bérczy Károly versei a Hajnaloson

Frivaldszky Matildnak menyegzője napján

Június 5-én. 1848.

Mért e napon e méla könny szemedben
Holott szívednek idegen a bú?
Megfejtí azt szavaknál ékebben
Fürtidben a' menyasszony koszorú
Zöld és fehér levélből összefonva
Egy új élet előbeszéde az;
Miként a' fák fehér virágú lombja
Jő hírnökül: hogy itt az új tavasz.
'S ha e tavaszba majd belépsz, feltárva
Leend egy ismeretlen új világ:
Mint annak nő meg távol láthatáron
Ki völgy öléből, hegytetőre hág, -
Fenn a' hegyen kezet nyújt vőlegényed,
Lenn sok szeretted búcsú szava zeng,
Fel hogy ha népsz, szívedbe öröm éled
'S a' visszanéző szemben könny mereng.
A' hegyre fel! itt élted boldogsága,
Ott pályád, ott az ismeretlen hon!
Legyen számodra annak csak virága
Áldás kísérjen minden útadon.
'S ha férjed karján 's keblén feltaláltad
A' boldogságot, üdved, édened:
Lelkünk mélyébe az öröm megárad
Mert meglelé szíved, mit érdemelt.

Búcsú Hajnalostól

November 1848

... le deuil de la nature
Convient à la douleur et plait à mes regard.
Lamartine.

Istenvéled erdők suttogó magánya,
Felpirosuló lombok, hullatag levelek!
Eljöttem még egyszer, talán utoljára,
Ki tudja, nem hullok én is le veletek?

Istenvéled völgyek hűvösárnyú keble!
Hol emlékeimmel annyit elbeszéltem,
És a' kék magasba hosszan felmerengve
Múlt jelen 's jövőnek álmodozva éltem.

Istenvéled szép hegy! ti ismert ösvények
Iszalagos tölgyek rezgő árnyékában,
Hol rigódal kísért és víg madárének
Ha fel a tetőre vitt bolyongó lábam.

Sokszor álltam én itt ünnepélyes csendben
Én 's az áldozó nap utolsó sugára,
Mely a' méla holdtól búcsúzása közben
Aranyos fényt hinte a' hegyek ormára.

Hegyek ormairól a' szem messze lát el,
Hegy-orom magánya zaj-ábrándok hona,
Honnan messze szállnak, mint a rózsafelleg,
Mondani ki tudná, honnan, merre, hova?

Mondani tudnám e hova gondolkodtam?
Túlszárnyalva eszmém a földi határt is,
Lelkem kéj-érzet volt egy szép szellemhonban
Arczámon a könnyű édes is volt fájt is.

Leborultam ilykor hő imát rebegve
Névtelen érzésim kéj vegyületébe,
Hő imát éretted szívem szent szerelme,
'S felvirulásodért hazám földé, népe!

Eljöttem még egyszer, nincs többé rigódal,
A' sápadt naptányért őszi köd takarja,
Kóró lett a' virág, a' természet elhal,
Temetési gyászhang: észak vad viharja.

Felcsörög a haraszt mintha panaszolna
A' rideg tél dúló zsarnoksága ellen, -
Mintha e hang hazám sóhajtása volna,
Hogy dús földén pusztít, rombol az ellen.

'S én a láthatárba búsan kimeredvén
Szorongó kebellem némán eltűnődöm,
Eltűnődöm a' sors változó kegyelmén
'S harczi lángban égő szép hazám, jövődön.

Balviszályok átka ezredévig űze,
Régen vár remélt és szenved árva népünk,
Ha e csaták lángja a tisztító tűz e
Melytől boldog honba szebb jövőbe lépünk?

Vagy békódat é hon tán örökre hordod
'S túrnöd kell ha kebled zsarnokok kifosztják?
És megosztjuk égbe felkiáltó sorsod
Mégfeszített Krisztus árva Lengyelország?

Lelkem ily aggályok ostromozzák, tépik,
Kettős beteg vagyok a' beteg hazában,
Vágyam véled élni utolsó csepp vérig,
'S halni ha kell véled egy perczel korábban.

Élsz e halsz e hazám? haljak e vagy éljek?
Nem tudom magamnak mily jövőt ohajtsak,
A' tarolt vidékbe szemmeredve nézek
'S arczámon a' könnycsepp nem édes már – fáj csak.

Frivaldszky Szeráfnak

November 10. 1848.

Álmaidban szép az élet
Ébren szépek álmaid.
Ifjúságod rózsabimbó
Játszi lepkék vágyaid;

Teljesüljön élted álma
'S az mit ébren álmodol:
'S örökös lesz boldogságod
'S ajkaidon a' mosoly.

Zálog váltás.

Arámnak

Karácson-ünnepén 1848.

Mit szende kék szemed
Sugára elfoglalt
Bírsz tőlem hő szivet
És egy csomócska dalt.
A kis csomó dalért
Ohajtott váltságbért
E tíz sorban veszed:
De szívem válthatlan
Üdvöm, hogy nálad van
'S örökre a tied.

*Frivaldszky Anna, 1848, festményről,
(Balogh Károlyné tul.)*

Frivaldszky-lak tornyán

Hajnalos-hegyen. Február 28. 1850.

Délczeg ifjúként tekint e bájlak
Kedvesére a' szép völgybe le.
És a' völgynek a' szerelmes lánynak
Felhullámszik hozzá kebele.

Íffúdad szerelmük nincs kivallva
Erre szót még nem találtak
'S mint az első érzet bűv-hatalma
Néma a' völgy, néma még a' lak.

Ámde lenge szárnyán a' szellőnek
A' tavasz jó vidám nász gyanánt,
Új ruhát hoz ő a' völgymezőnek
Ave zenészül: rigót, csattogányt -

'S ha e lak meglátja ibolyáit
Szótlán ajkán megzendül a szó
'S akkor a' lak, völgy és minden ág itt
Dal 's örömtől lesz visszhangzó.

Jöjj tavasz, jöjj enyhe szelleteddel
Jöjj szelídebb napok mosolya!
'S együtt jőnek tiszta kék egeddel:
Kék szemű lány és kék ibolya -

Népesíts be velük termet, völgyet,
Vigan zengjen a nász-ünnepély!
És te bájlak! bírva ékes tölgyed
Háborítlan boldogságnak élj!

(Id. Frivaldszky János: Költő a Hajnaloson. Palócföld, 2010. 1. sz. 36-45, 96.)

UTÓSZÓ

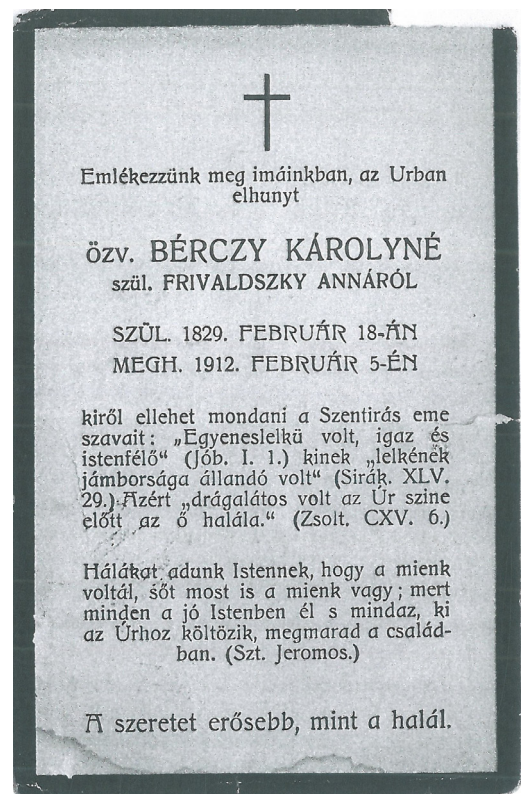
Évekkel ezen írás megjelente után került kezembe Szentendre anyakönyve, amelyben az áll, hogy Frivaldszky Annának 1847. augusztus 8-án egy István nevű, házasságon kívül született fiát keresztelik. Apaként Gyurcsánszky János kereskedőt jegyzik be, ő veszi a nevére a gyereket.

A nagy kérdésre, hogy ki a tényleges apa, a választ sosem tudjuk meg. De valamit mégis megértünk abból, hogy miért tartott négy évig Bérczy jegyessége. Időbe tellett, amíg az eseményt a menyasszony feldolgozta.

*

Eltelt ismét néhány év. Régi ismerősünk, a még Vida Ili korából ismert Rosta Lászlóné, Bérczy Károly nővérének, Bérczy Anasztáziának a leszármazottja, mutatott egy kopott francia szentképet, aminek hátára ezt a szöveget nyomtatta a család:

Hogy viszonylik mindez az előzőhöz?
Képmutatás? Aligha. A teológiai műveltséget feltételező szöveget nyilván egy pap ismerős írta. Pap lévén olyan oldaláról is ismerhette az elhunytat, amelyről senki más.

A Frivaldszky-lak története

Frivaldszky Imre természettudós gyűjtőútjain bejárta egész Magyarországot. Eljutott 1822-ben Trencsén-megyébe is, ahonnan családja elszármazott. Láta Lietava várát is, amelynek provizora, azaz gazdasági igazgatója volt családjának őse, aki a nemeslevelet 1583-ban megszerezte. A romjaiban is impozáns vár – a jelek szerint – felejthetetlen emléket hagyott benne.

Megnősül, elveszi a nyugat-magyarországi származású Schäffer-család lányát. Évek múltával vagyonos emberre lett, 1838-ban birtokot vett a budai Sváb-hegyen egy kis házzal nyaralónak (Béla király utca 20.).

Buda egy másik részén, a Sashegyen 1842-ben a soproni származású Wéber János vesz egy hatalmas birtokot, s rajta 1845-ben egy impozáns kastély építésébe fog, amely 1848-ra készül el, kápolnáját 1853-ban szentelik fel. Az építész Clark Ádám gótikus stílust választ, építőanyagnak pedig ugyanazt a kőfajtát, amiből a Lánchíd is épült.²⁵⁸

Mindez nem maradhatott titok Frivaldszky előtt sem. Nem látta annak akadályát, hogy ő is építsen egy hasonlót a maga birtokán, de Lietava mintájára.²⁵⁹ Ő Ybl Miklóst kérte meg, hogy készítsen egy tervet. Lietaváról azonban csak szóbeli információt adhatott: Annyit, hogy több emeletes, s a jobboldalán tornya van. Ybl el is készített egy vázlatot egy gótikus kastélyról, a főhomlokzatán jobboldalt egy toronnyal,²⁶⁰ ám amikor összeget mondhatott a várható költségekről, Frivaldszky visszalépett: Ybl végül is az arisztokraták építészé volt.

*Lietava északnyugat felől 1900 körül
(Országos Műemlékvédelmi Hivatal Fotótár)*

*Weber nyaralója a Sas-hegyen
(epa.oszk.magyarsion)*

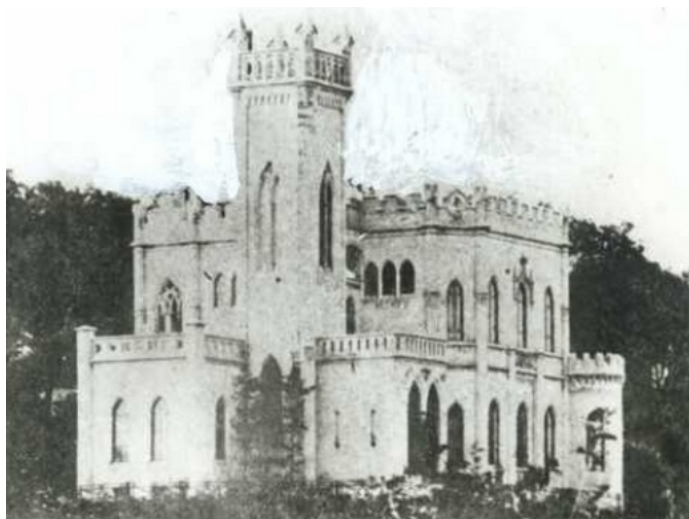

*A svábhegyi Frivaldszky-kastély terve 1846 körül Ybl Miklóstól
(Ybl Ervin 1956, 47. sz. kép)*

²⁵⁸ Biró Aurél: A Clark Ádám által tervezett sas-hegyi Weber/Saxlehner-palota kápolnájának pusztulása. Magyar Sion. Új folyam 2010/2, 234–235.

A tervek kidolgozására és a kivitelezésre Frivaldszky Imre ezért egy kismestert, Brein Ferencet bízott meg: Ő eleve egy emelettel alacsonyabb épületet tervezett, kevesebb toronnyal. Vállalkozási díja is Yblnél jóval alacsonyabb kellett, hogy legyen, tekintve kismester voltát, meg főleg azt, hogy mesterlevelét ekkor még meg sem szerezte, csak szülei neve alatt dolgozott.²⁶¹

Az épület 1847-ben elkészült, a város nagy nevezetessége lett.

A Frivaldszky-villa 1860 körül.

Komarik Dénes: Brein Ferenc (Műemlékvédelem, 1972. 2.) 97.

A történet akár itt véget is érhetne. Ám a Honderű azt írja nagy elismeréssel, hogy ugyanabban az évben „budai városmajor utcában góth lakot épít Schachtner”²⁶² Jakab pékmester is. A Városmajor utcával kezdődött az a budai nyaralónegyed, amely a Sváb-hegyen ért véget. Akkoriban még csak a Hild által fémjelzett klasszicista épületekkel, s íme most már a második neogótikussal. Ha pedig megnézzük a még meglévő épületet [Városmajor utca 24.], formavilágáról óhatatlanul Brein jut az eszünkbe.²⁶³ Az, hogy a Schachtner-ház tervezője „ismeretlen,” érthető. Breint csak 1854-ben fogadták be mesternek.

*Schachtner Jakab lakóháza
(kitervezte.hu)*

És nem is csak ez az egyetlen épület. Ugyan már nem áll, de van kép az előzőhöz igen közel [Ráth Gy. u. 1..] épült földszintes házról 1911-ből. Mintha testvérek volnának. A környéken más ilyen jellegű házról nem is tudunk.

A legmeggyőzőbb a túlnyúló pillérek tetején lévő korona szerű alakzat.

Erre nézve lássunk más épületeket is:

(Fortepan 58263 Juránvi Attila)

259 Frivaldszky János: Adalékok Lietava (Szlovákia) építéstörténetéhez, Műemlékvédelem 1994. 4. sz. 221-229. Hibakiigazítás: 1995. 2.sz. 123.

260 Ybl Ervin: Ybl Miklos. Budapest, 1956. 120, 218.

261 Komarik D.: Brein Ferenc. Műemlékvédelem, 1972. 2. 95.

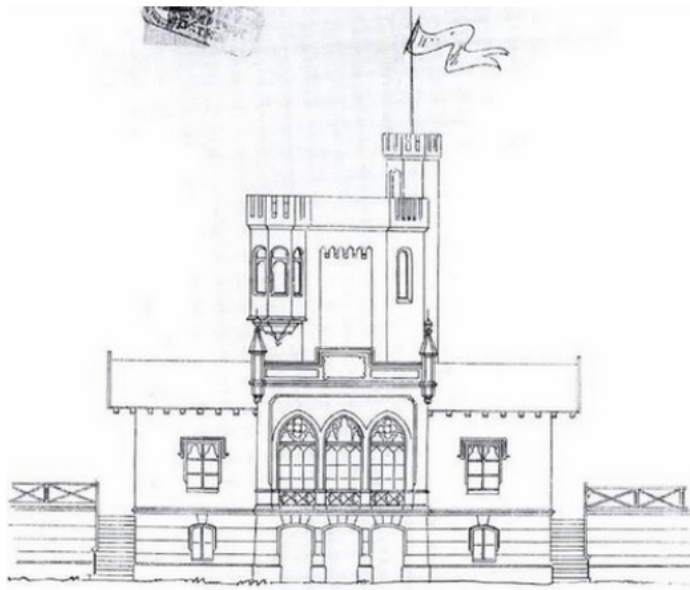
262 Honderű 1847-10-26

263 leírása: <http://www.kitervezte.hu/epuletek/csaladihaz/schachtner-haz-budapest>

Az egykori Ürményi-féle Repos-villát [Adonis u. 4.], egy ismeretlen által ismeretlen időpontban készített kőtoronyból alakított ki nyaralóvá Diescher János 1871-ben. Az eddigi álláspont szerint az eredeti épület egy „török pavilon” volt, amelynek csak egy része maradt fenn. Párhuzamokat a tatái és csákvári kastélyok angolparkjaiban 1790 k. épített „török pavilonok” kínáltak. Ám ez a datálás nem felel meg a Ürményi tulajdonlásának. Az sem igazolt, hogy a torony „minaret” lenne, s csak maradványa egy nagyobb épületnek.²⁶⁴

Ürményi József viszont Frivaldszky Imre baráti köréhez tartozott. Egyszerűen egy hasonló kilátót, zászlótartót szeretett volna magának mint az ő kastélytornya.

Ennek megépítésére pedig ott volt kéznél Brein Ferenc, akinek nevéhez Kőbányán [Harmat u. 31.] 1843-ból már fűződik egy hasonló építmény. Ami a stílusát illeti, egyértelműen rokonságát mutatja a Frivaldszky-villával. A Repos tornyának is tervezője tehát Brein Ferenc, építésének időpontja pedig 1847.

*Repos-villa az 1871. évi kiegészítéssel
(BFL XV 17 a 302 1175 Wagner Géza 1871)*

*Csősztorony, Brein Ferenc első műve
(<http://taximagazin.hu/20150509/titikos-torony-kobanya-sziveben>)*

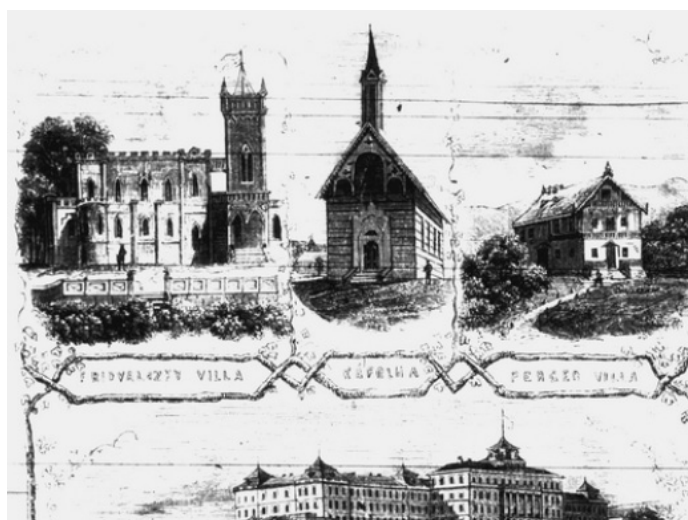
²⁶⁴Komárik Dénes: Adalékok Romano magyarországi működéséhez. In: Bardoly István és László Csaba szerk.: Koppány Tibor Hetvenedik Születésnapjára Művészettörténet - műemlékvédelem 10. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 1998. 470.

Frivaldszky nyaralója egyre nevezetesebbé válik. A Pest-Budáról 1854-ben írt útikönyvben már szerepel,²⁶⁵ 1860-ban már fénykép is készül róla:

*A Frivaldszky-kastély. Heidenhaus Ede fényképe, 1860.
(Kiscelli Múzeum)*

1867-ben pedig metszetet közöl róla egy képes magazin.²⁶⁶

(Hazánk és a külföld. 1867-06-20)

Mindezzel együtt az épület 1855-ben mégsem lehetett annyira nevezetes, hogy mondjuk akár Miksa főherceg, a későbbi mexikói császár, akár építésze, Carl Junker ismerte volna, aki ebben az évben kapott megbízást a főherceg trieszti tengerparti palotájának, a Miramrenak megépítésére. A helyiek szerint ez ugyanis „magyar mintára épült.”²⁶⁷ Aki pedig valaha is látta a ma már nem létező Frivaldszky-lak képét – főleg az Ybl változatot – azonnal arra gondol, hogy ez az épület lehetett az a „minta”. Igen ám, de hogyan? Ez megérne egy kutatást. Onnan lehetne talán elindulni, hogy a főherceg által nagyra becsült Junker kiváló mérnök volt valóban, ám csak a vízépítés terén volt gyakorlata. Egyebek közt Bécs, Trieszt, Salzburg vízvezetékének kiépítésén dolgozott, sőt, végül részt vett a Szuezi csatorna építésében is. Épületet viszont sohasem tervezett.

²⁶⁵Haeufler, J.V.: Buda-Pest, historisch-topographische Skizzen, Pest, 1854 : *Andeutungen* 12.

²⁶⁶ Liptai Pál: A Széchenyi-hegy. (Hazánk és a külföld. 1867-06-20. 390.)

²⁶⁷ Az ott 2017-ben fotózó Végső Zoltán közlése

A főherceg megbízása visszautasíthatatlanul megtisztelő lévén, nyilván mozgósította munkatársait, ismeretségeit valami megoldás érdekében. Így találhatott valamelyikük Yblre, aki akkor már a Károlyiak megbecsült építésze volt, s ő adhatta meg az indítást. Ismerjük Junkernek a kastélyhoz készített vázlatterveit.²⁶⁸ Mindegyiken ott van a jellegzetes torony. Az első vázlat azonban, egy egyszintes épületé, minden volt, csak impozáns nem. A második vázlat, a négyszintes, meg leginkább laktanyához hasonlított. A főherceg – meg talán mások – állandó instruálása mellett született meg a végleges változat.

Miramare-kastély
(Végső Zoltán fotója)

A Millenniumhoz közeledő Magyarország fővárosának reprezentatív épületei közt változatlanul szerepel a kastély: A Sváb-hegy, amelyet első villaépítői a csendje miatt kedveltek, időközben túlságosan divatos lett. A villák tulajdonosai kicserélődtek. 1854-ben a 477. sz. ház Perger Ferencé volt, 1875-ben már Wahrmann Móré; a 481-482. sz. Frivaldszky Imre után Meitner (Mauthner) Lipóté; a 489. sz. Emich Gusztáv után Discher Józsefé; a 490-491. sz. Eötvös József után egy svájci társaságé ill. Szigethy Mátyásé; az 509. sz. ugyan még marad Jókai Móré, de már ő is menekül nemsokára Balatonfüredre; az 514. sz. Ürményi József után Braun testvéreké; az 525. sz. Szigligeti József után Lampel Róbert örököseié; az 533. sz. Tasner Antal után pedig Grünhut Sámuelé.²⁶⁹

(Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben. Budapest, 1893. Magyarország. III. 129.)

„Svábhegy, Budapest” Képeslap, futott 1904-ben.
(FSZEK K000300)

Képeslap is készül róla:

²⁶⁸ <http://www.movio.beniculturali.it/pmfv/viverelottocentoatrieste/it/17/ledificio>

²⁶⁹ Dr. Gárdonyi Albert: A budai hegyvidék első nyaralótelepei. In: Tanulmányok Budapest múltjából. II. Budapest,

A Frivaldszky-laknak van még egy utóélete. Nem tengerparti, csak Balatonparti.

A Nemzeti Múzeumnál kezd dolgozni 1889-ben egy fiatal tudós, Sebestyén Gyula. Az intézmény igazgatója 1895-ben történt elhunytáig a „két Frivaldszky” ifjabbika, János. A sváb-hegyi kastély már rég nem a Frivaldszkyaké, ám az ifjú tudós tudhatott létezéséről és történetéről. 1905. július 18-tól címmel és jelleggel igazgató-örnek nevezték ki. Ugyanebben az évben nyeri el „*A magyar honfoglalás mondái*” c. munkájával a Magyar Tudományos Akadémia levelező, valamint a Kisfaludy Társaság rendes tagságát.²⁷⁰ Az ő nevéhez fűződik a magyar rovásírás jeleinek megfejtése is. A tudósok általában nem gazdagságukról közismertek, persze az sem kizárt, hogy azok legyenek, amint Frivaldszky Imre is az volt, s amint Sebestyén Gyula is. S amint az egyik birtokot vásárolt, kastélyt épített rá, hogy oda elvonuljon, ugyanezt tette a másik is. Az akkor még mindentől távol eső Szepezdfürdön szőlőt vett, és 1906-ban kastélyt épített rá.

*A Sebestyén-kastély a 71-es főútról.
(balatonszepezd.utisugo.hu)*

A kalandos történetű Frivaldszky-lak históriája a végéhez közeledik: Meitner (Mauthner) Lipót kereskedő – aki rokona Mauthner Ödön vetőmagkereskedőnek – 1887-ben 50 évesen meghal. A kastélyt özvegye, született Mauthner Nanett öröklí – valamint az elhunyt huga, szurdai Weisz Adolfné Mauthner Eleonóra. Amikor azonban 1906-ban neki is bekövetkezik halála, 1908-ban eladják a birtokot és épületet gróf Pálffy Annának.

A grófnő nem lévén barátja a gótikának, a kastélyt átalakíttatja neoreneszánsz stílusban. A romantikus villa részletei közül mára mindössze egy díszes gótizáló kétszárnyú ajtó maradt meg a földszinten, a villanyórák szekrényeként elfalazott nyílásban. A földszinten maradtak még boltozott oldalhelyiségek is.

*A Pálffy-kastély 1930 körül.
(Kiscelli Múzeum)*

A grófnő a házat gyermekjóléti intézménynek hagyományozza. Az ostrom után államosítják.

1933. 172., ill. Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt-Ofen 1875. Kristinenstadt, Extravillan
²⁷⁰<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/MuMaTu-a-mult-magyar-tudosai-1/sebestyen-gyula-5BAF/sebestyen-gyula-elete-5BB2/>

1947 október 12.
XXIX. évfolyam

14 óra 15 perc

2. kiadás

A Nemzeti Segély felavatta második tüdőbeteg gyermekszanatóriumát.

Na/Hné A Nemzeti Segély országos központja vasárnap délben avatta fel a Szabadság-hegyen második tüdőbeteg gyermekszanatóriumát. Az avatás ünnepélyes külsőségek között történt meg és az ünnepségen megjelentek a magyar kormány-részéről Olt Karoly, népjóléti miniszter és Antos István államtitkár, ott voltak Rajk Lászlóné, a belügyminiszter felesége, Vas Zoltanné, a gazdasági főtanács főtitkárának felesége, továbbá a magyar tudományos és politikai élet vezetői közül is számosan. Megjelentek az avató ünnepségen Kojcsa Ilona, az amerikai unitárius komité magyarországi megbízottja, továbbá a Sweed Reda Barnett képviselői és a magyar közélet sok kitünősége.

A Nemzeti Segély új szanatóriumát közvetlenül az előbbi mellett, a Béla király-ut 20. szám alatt állította fel. Újabb betegszobák, napozóhelyiségek és zöld fákkal és bokrokkal körülvett pihenőhelyek állanak a beteg gyermekek rendelkezésére. A megnyitó ünnepséget Bölöni György, a Nemzeti Segély elnöke nyitotta meg, aki beszédében rámutatott arra, hogy a demokratikus Magyarország nagy felelősséget fektet a jövő nemzedék ápolásának, egészség-

1948-tól a Svábhegyi Országos Gyermekekallergológiai, Pulmonológiai és Fejlődésneurológiai Intézet Béla király úti telepének része volt 1998-ig,²⁷¹ amikor onnan az intézet kivonul. 2005-ben ugyan műemléki védeltséget kap,²⁷² ettől eltekintve azonban az enyészet martaléka.

271 <http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=11599>

272 Magyar Közlöny, 2005-10-10

VÁROSMAJOR

Plébániatörténet

ELŐZMÉNYEK

A *Városmajor* – mint a főváros egyik parkja – akkor jött létre, amikor a kopár Kis-Sváb-hegy alján lévő külterületen gróf Daun Henrik budai főparancsnok által 1724-ben létesített majort és kertet Buda városa az 1780-as években megváltotta és a közönség használatára bocsájtotta. Ebből a korból való a fogaskerekű melletti töviskoronás, ülő Krisztus szobra, ahol akkor a városi vesztőhely volt. Egyházilag e terület a krisztinavárosi plébániához tartozott.

A 20. század elején a növekvő főváros egyre jobban kezdte kinőni a korábbi méretekre szabott kereteit, beleértve a plébániai beosztását is. A Városmajor és a Kis-Sváb-hegy új házakkal, azok középosztálybeli és iparos lakóival népesült be, akik számára a legközelebbi templom 20-25 perc gyaloglásnyira esett. Ezért dr. Csernoch János esztergomi érsek megbízta a plébánosokat, hogy hozzanak létre területükön kisebb lelkészszékeket. Így jött létre 1916-ban a városmajori lelkészszék is. Kezdetben az Attila utcai iskola tornatermében dr. Zsámboki Pál és dr. Korének József hittanárok tartottak szentmiséket.

LELKÉSZSÉG

A *Városmajor* mint templom viszont világi – mai szóval *civil* – kezdeményezésre jött létre, mi több, női kezdeményezésre. Bangha Béla és Bíró Ferenc SJ ösztönzésére az Úrinők Kongregációja 1918 májusában létrehozta a Kisegítő Kápolna Egyesületet azzal a céllal, hogy kápolnákat létesítsenek a meglévő plébániatemplomok kisegítésére, amelyek a hatalmasra nőtt Budapest több tízezres hívő tömegeit befogadni már nem voltak képesek. 1929-re már 22 kisegítő kápolnát hoztak létre a fővárosban. A Városmajorban is így indult el a munka 1918-ban az egyesület itt lakó elnöknője, dr. Samassa Adolfné és tagja, Kirchner Hermanné aktivitása révén. A kápolnát a nem sokkal korábban elkészült, a Maros utcától a Városmajor utcáig húzódó Fáy-bérházak egyikében, a Csaba u. 7/a sz. sarokház alagsorában, egy erre a célra átalakított raktárhelyiségben nyitották meg. Előteret, sekrestyét, gyóntatószéket, irodát alakítottak ki benne a kápolnához, valamint helyet a kápolnát gondozó három szervita harmadrendi hölgy részére. A kápolna 250 hívő befogadására volt alkalmas. Az első szentmisét 1918. szeptember 8-án tartották, a hívők egy része be sem jutott a kápolnába, csak a nyitott ablakokból hallgatta a szentmisét. Az egykori kisegítő kápolna bejárata fölött a Csaba utca és Maros utca sarkán még ma is láthatóak a háztömb tulajdonosainak címerai.

A hívek az első időket – a világháborús elvesztése, a kommün diktatúrája idején – mint ókeresztény hívők élték meg e föld alatti helyiségben. A környék akkor még elhagyott, veszélyes volt, ám e lelki menedékhelynek megvolt a „poétikus hangulata” is. Amikor az iskolai vallásoktatást betiltották, az Attila utcai iskolában lévő oltárt áthozták a kápolnába. Az oltár Jézus szíve oltár volt, innen ered a későbbi templom patrocíniuma. 1919. szeptember 8-tól lett vezető lelkész lovag **Kriegs-Au Emil**. A hívek rövid idő alatt nagyon megszerették, „kis Prohászkanak”, „aranyszájú papnak”, „a Szentlélek Úristen trubadúrjának” nevezték. Az egyházközség területéhez nem tartozott hozzá a Szent János Kórház, amelynek önálló lelkészszéke volt. Még a polgári kormány alatt, 1918 novemberében a püspöki kar hozott egy olyan rendelkezést, hogy a katolikus egyház is hozza létre a maga autonómiáját, szervezze meg ennek alapsejtjeit, az egyházközségeket. A Tanácsköztársaság is kinyilvánította, hogy a híveknek jogukban áll az egyesülési jog keretei közt egyházközségeket, hitközségeket létrehozni, és saját anyagi erejükből működésüket biztosítani. A

papok és hívek el is kezdték ezek szervezését, az egyházi főhatóság 1920-ra az egyházközségek képviselő-testületének működésére szabályzatot is alkotott. Ennek a folyamatnak részeként alakult meg a Városmajorban is az egyházközség, egyúttal az egyesület helyi bizottsága feloszlott. Mintegy 6000 hívővel számoltak, házról házra járva 800 családot írtak össze. Ez volt a „misszió.” Az emberek örültek, hogy az Egyház kapcsolatot keres velük, lelki támaszt kapnak a kommunista terror elmúltja után. Választással létrehozták a képviselő-testületet, megszervezték az önkéntes egyházi hozzájárulás beszédését, döntöttek felhasználásáról. 1918. november 8-án öt bizottság jött létre: a missziós-sajtó, a templomépítő, a karitatív, a közművelődési és a telekbizottság. 1920-ban megalakult a Szentlélek Jegyese lánykongregáció és a beteggondozó Szent Vince Egyesület. A háború utáni nagy nyomorúságban rengeteg ember szorult mások segítségére. A szegényeket házról házra járva derítették fel, a kallódó gyerekek felkutatásához az iskolák segítségét kérték, a lelkész mindenkit személyesen meg akart ismerni. Már az első karácsonykor 120 gyereket ajándékoztak meg egy sok szeretettel előkészített ünnepségen. A karítászok még díjtalan munkaközvetítést is vállaltak.

PLÉBÁNIAALAPÍTÁS

A kisegítő kápolnát csak ideiglenes megoldásnak tekintették egy „szabadban” álló templom felépítéséig. Ami a helyét illeti, gondoltak Pasarétre, meg a későbbi Krisztina körüti postapalota akkor még üresen álló telkére is, ám a többség a Városmajor parkja mellett döntött. Nagyszabású gyűjtés indult, a Városmajor utcai (ma a tervezője, Kós Károly nevét viselő) iskolában műsoros estet adtak, amelyen bemutatták az épület Árkay Aladár által készített terveit is. Ezek nagy sikert arattak, már azért is, mert a Kós Károly által fémjelzett, elismert, sőt a trianoni trauma idején felfokozottan népszerű erdélyi-népies szecesszió stílusában készültek. Adakoztak gazdagok, szegények, háztartási alkalmazottak megtakarított pénzt, családi ékszereket... A hölgybizottság házról házra járt gyűjteni. Rengeteg apró történetet jegyeztek fel e gyűjtésről: A Pongrác grófok például, amikor megtudták, hogy az oltárban a kassai vértanúk ereklyéi lesznek, akik közül az egyik az ő családjuk tagja, megvették a templom részére a keresztúti stációkat. Adakoztak vallásügyi alapok, a Székesfőváros is. 1922-ben megkapták a telket, július 30-án megtörtént az alapkövetétel, s minden infláció ellenére gyorsan haladt a munka. Volt olyan felvetés is, hogy a templomot ajánlják fel az akkor elhunyt IV. – ma már Boldog – Károly király emlékének, de ez nem történt meg. A hívek adták a segédmunkát, a hivatalnokok is hordták a téglát – munka után. Végül 1923. december 23-án megáldotta a templomot az érseki helynök, bár a berendezése még nem volt kész. A Jézus szívének oltalmába ajánlott templom felszentelésére 1925-ben került sor.

A KISTEMPLOM

1923. június 1-jén az egyházi főhatóság a korábban a krisztinavárosi plébániához tartozó területekből alakult lelkészséget plébániai rangra emelte, ekkortól maradtak fenn az anyakönyvei. Ebben az időben természetesen még latinul miséztek, vasárnap délelőttönként öt szentmise volt. Szentbeszéd csak a nagymisén $\frac{1}{2}$ 11-kor volt, az ifjúsági misén 9 órakor csak „exhortáció” (buzdítás) hangzott el. A többi mise csendes volt, orgona nélkül. Vasárnap délután „keresztény tanítás” zajlott, mise – természetesen – nem. Hétköznap reggel két szentmisét tartottak, nyáron csak egyet. Átlag 360 áldozás volt vasárnapokon, a hétköznapi miséken a hívek 3/4-e áldozott. Misén kívül is lehetett áldozni, a gyóntatószék sohasem volt üres. Férfiak részére havonta volt vallásos előadás, az Oltáregyesület is havonta jött össze, a misszió és katekétikai bizottság szintén. Az úri leányok részére a hetente tartott Szentlélek Jegyese kongregáció, a fiúk részére cserkészlet, a fővárosban gyökértelen háztartási alkalmazottak és tanoncok részére pedig minden vasárnap

keresztény tanítás volt. A Városmajorban állt – a mai sporttelep helyén – a Prohászka Ottokár és Farkas Edith által 1908-ban alapított Szociális Missziótársulat 1922-ben megáldott Missziósháza, ahol napközi, népkonyha, missziós bolt, varroda, kötöde, szövöde működött. Nyaraltatták a plébánia pénzügyi támogatásával a városmajori gyereket is. Kriegs-Au plébános nagyon rokonszenvezett a társulattal, a karitászos hölgyeknek ajánlotta az oda való belépést. E Missziósházba mások mellett Dienes Valéria, az első magyar női professzor, filozófus, matematikus és mozgásművész is járt a Prohászka Ottokár lelkisége szerint tartott „lelkiórára.” Prohászka püspök gyakran járt a városmajori templomban, halála után havonta mondtak miséket boldoggá avatásáért.

1926. november 1-jén egy nagyszabású Karitás-z-vasárnapot tartottak a szegények javára. A Szent Antal-perselyből 40 szegényt segítettek havi rendszerességgel. A templomban 1930-ban Serédi hercegprímás tartotta az első bérnialást. Felnőttek, sőt idősek is jöttek bérnialkozni a papok és hívek apostoli tevékenysége nyomán. A környék olyan ütemben épült be és a hívek száma olyan gyorsan nőtt, hogy a templom szinte már elkészültekor szűknek bizonyult. A templom 400-500 hívő befogadására volt alkalmas. 1927-ben kezdte meg Árkay Aladár – a képviselő-testület tagja – az új templom tervezését, amely sok fázison ment keresztül, amíg elnyerte végső alakját. A tervezést az ő 1932-ben bekövetkezett halála miatt fia, Árkay Bertalan fejezte be. A munkában – a magyar építészettörténetben először – az építésszel egyenrangú társként vett részt a statikus tervező, Folly Róbert, okl. mérnök, korának kiváló szakembere, műegyetemi adjunktus. A tervek nem nyerték el Serédi Jusztinián érsek tetszését, ezért a plébános a pápához, XI. Piuszhoz fellebbezett, aki viszont híve volt a modern egyházművészetnek, s megadta a jóváhagyást.

A NAGYTEMPLOM

A templom hihetetlen gyorsasággal egy év alatt felépült, 1933. június 4-én szentelték fel. A gyorsaság egyik oka az volt, hogy a statikus a szerkezetet előregyártott vasbeton elemekkel tervezte. A torony 1935-ben épült fel a templomtól nyugatra, az összekötő árkádok a következő évben. Harangjait 1936-ban Szlezák László öntötte. A 120 cm átmérőjű túlélte a háborút is. Aba-Novák Vilmos freskói 1938-ra készültek el. Ez volt Budapest első vasbeton temploma. 1800 hívő befogadására volt alkalmas. A hívek számát 9000-re becsülték. Az épület harmonikus voltaához hozzájárult, hogy egy – háromtagú – család tervezte, Árkay Aladár, felesége, Sztehló Lili és fiuk, Árkay Bertalan. A társművészek is a legrangosabbak voltak, habár nem mindegyikük alkotása lett remekmű. Az épülettervek nemzetközi díjban részesültek, az építészsakma hazánkban is nagy elismeréssel fogadta. A katolikus közvélemény azonban – beleértve még Kriegs-Au plébános híveit is – idegenkedett a többi, múltbeli formákat idéző templomtól teljesen elütő, modern épülettől. Ám az, hogy a pápa melléje állt, segített a tudatformálásban.

A feltámadási körmeneteken a hívek „az egész környező területet” körbejárták, 1933-tól szervezetteren vettek részt a várbeli úrnapi körmeneten is, 1936-ban pedig a várbeli Szent Jobb-körmeneten. A templom lassan a katolikus szellemi elit egyik bázisává vált. 1925-től 1942-ig a templom kántora és egyúttal a templom Cecília kórusának karnagya Bárdos Lajos volt. A kitűnő karnagy, zeneszerző, többgyerekes családapa egyúttal tanítványai szeretetétől környezett zenepedagógus is volt. Amikor a kórust először meghallgatta, csak egy kórustag tudott kottát olvasni, ám éppen ez jelentett számára vonzó kihívást. 1935-ben Sík Sándor szerzői estet tartott, ugyanez évben bemutatták Bárdos Lajos új miséjét. Az 1935/38-as években Dienes Valéria, Babits Mihály és felesége, Török Sophie jártak a városmajori templomba, Babits felolvasott az Amor Sanctus fordításaiból, a Cecília kórus énekelt, Dienes Valéria orchesztikai kórusa szavalva adott elő belőlük. Babitsot 1941-ben Kriegs-Au plébános temette.

A KÉT HÁBORÚ KÖZT

A lánykongregáció 1933-ban Szent Cecília, 1936-ban Szent Ágnes életét adta elő a kultúrházban, azaz a kistemplomban. A Boldog Jolánta Egyesület 1936-ban karácsonyi előadást tartott, 1938-ban előadták a *Jederman* misztériumjátékot. Gondoltak arra, hogy a hívek csak jó filmeket nézzenek, ezért 1943-tól a kultúrház hirdetőtábláján ismertették az ajánlott filmeket.

1937 őszén nyílt meg az Eucharisztia éve. A Bazilikába a Városmajorból körmenettel mentek a résztvevők. Ehhez kapcsolódóan 1938-ban Eucharisztikus Hetet tartottak konferenciabeszédekkel.

1938. november 9-én a templommal szemben lévő Csaba u. 12. sz. házban kezdte meg közös életét a nem sokkal korábban püspökileg jóváhagyott, Csávossy Elemér SJ és Mester Margit Mária által alapított Unum Sanctissimae Trinitatis elnevezésű apostoli élet társasága. Ennek – az akkor még rendi ruhát nem viselő – közösségnek volt tagja az az 1939-ben elhunyt Grafi Józsa, akinek emlékét a templom egyik padján ma is egy kis emléktábla őrzi.

A Szent Cecília kórus 1939-ben a Zeneakadémián lépett fel, 1941-ben rádióközvetítést adtak a templomból. 1940-ben az októberi rózsafüzért a világbékéért ajánlották fel. 1941-ben Magyarország is belépett a második világháborúba. A vadonatúj templomot rögtön az elején kár érte. 1942. szeptember 4-én éjjel, a Budapest elleni első légitámadás alkalmával, a torony és a templom közé négy, 50-100 kilós szovjet gyártmányú pillanatgyújtású bomba esett, amelytől az üveglablakok egy része betört, az ott húzódó Ördög-árok 1917-ben készült boltozata pedig beszakadt. Bár a bomba a torony mellé esett, a statikailag jól megtervezett 42 méteres építmény teteje ettől csak 19 cm-t mozdult ki. A sekrestye és a szentély alaposan megsérült, de 1943 júniusában már felszentelték a helyreállított főoltárt.

Ebben az időben vasárnap délelőtt hat, hétköznap reggel három szentmise volt, nem számítva az alkalmi, közbeeső és mellékoltárnál végzett miséket. A hívek eltűnt katonákért, az oroszok megtéréséért, a vezetőkért, a békéért, ellenségeinkért mondtak szentmiséket. 1944-ben a légitámadások miatt már misék maradtak el, ezért ilyen vasárnapokon pápai engedéllyel délután is volt mise.

1944. április 18-án egy óvóhelyet áldottak meg. Augusztusban egy hétig „öröklámpa” szentségimádást tartottak, félórás váltásokban. 1944. október 16-án a Siesta Szanatórium (ma: Onkológia) kápolnáját szentelték fel. Október 29-én gyűjtést rendeztek a menekülteknek. A front 1944 karácsonyán bezárult Budapest körül. Az éjféli misét ez évben délután 4 órakor tartották, és december 27-től 1945. február végéig a templomban egyáltalán nem volt mise, tekintve, hogy súlyos harcok folytak a közelben, sőt, február 13-án éppen itt zajlott le a Vár védőinek vérbe fojtott kitörése. Az ostrom alatt a nagytemplom 9 belövést kapott, nemcsak az üvegezés pusztult el, hanem a tető is megsérült. Emiatt 1946-ig csak a kistemplomban miséztek, de ezt is csak fokozatosan hozták rendbe 1945 folyamán. Az üveglablakokat 1948-ban katedrálüveggel üvegezték be.

A HÁBORÚ UTÁN

1945-ben a temetőben a papság ügyeletet tartott az ostrom alatt elhunyt és most ideiglenes helyről a temetőbe hozott halottak beszentelésére. Ez évben plébánosváltás is történt. Az új plébános **dr. Láng János** lett. Ez évben misék voltak a Missziósházban, időnként a Siesta kápolnájában is. A hívek az eltűntekért, a távollévők hazatéréséért, hadifoglyokért mondtak szentmiséket. Augusztus 20-án a Szent Jobb körmenetet első alkalommal nem a Várban tartották, hanem a Bazilikában. A városmajoriak a templomtól a Margit hídon át vonultak körmenetükkel a helyszínre. 1947-ben Mindszenty József bíboros hercegprímás meghirdette a Boldogasszony évét, és a Városmajorból 100 000 férfi zarándokot vezetett Máriaremetére. A következő években a

miserend úgy módosult, hogy 1947-től vasárnap volt már délutáni mise is, a déli mise időpontja pedig ½ 1-re változott. 1947-ben missziót szerveztek, amit – a kor szokása szerint – külön tartottak a férfiaknak, külön a nőknek. A hívek most főleg a hadifoglyokért mondtak szentmiséket. A misenapló bejegyzései szerint ezekben az években (1947-49) szokás volt az 5 perces rendkívüli harangozás. 1949-ben Szent Kristóf napján áldást adtak a járművekre. Az egyházközségi élet ezekben az években igen eleven volt. Van Karitás, van „szakosztály”, házapostolás. Van világi misszió 5 csoporttal, 30 fizető taggal, két világi beteggondozóval, egy iskolagondozóval, egy Karitás-pedagógussal, és az Actio Catholica egy ifjúsági összekötőjével, „főnökük” Ottó Károlyné. Van leánykongregáció, a férfiaknak Credo Egyesület, a nőknek Oltáregyesület, Rózsafüzér Társulat, a fiúknak cserkészlet és ministránsgróda, a háztartási alkalmazottaknak Szent Zita Kör, a gyerekeknek Szívgróda, van értelmiségi ifjúsági csoport is... Mindazonáltal már jelentkeztek az egyházúldözés jelei, ezért 1948. szeptember 5-től ismét kötelező a mise végén az Egyház válságos helyzetében mondott ún. Leó-ima. A plébános talán az egyházi bevételek állami megsarcolásától is tarthatott, mert 1948-ban rejtjelezett, csak általa értett nyelvű bejegyzéseket tett a misenaplóba, amikor a perselyeket kiürítette („sparpot uitruimen” – hollandul: perselykiürítés. Korábban Belgiumban volt lelkipásztor, onnan ismerte a nyelvet.) 1949-ben helyettest kapott maga mellé dr. Tóth János személyében. 1948-50-ben több gyűjtést tartottak a szerzetesrendeknek.

1949-ben belügyminiszteri rendelettel betiltottak minden egyesületet, szervezetet, amivel súlyos csapást mértek az egyházközségi életre is. 1949-ben bezárták a Postás Kórház (ma: Onkológia) kápolnáját, 1950 nyarán kitiltották az egyházat az OTI (ma: Kútölgyi úti) Kórházból is. 1949. január 1-jén megnőtt a plébánia területe az I. és II. kerülethez tartozó részekkel: a Várhegy-lejtővel, ill. a Retek utcával. 1950-ben készült el az újraöntött, 60 cm átmérőjű lélekharang, Szlezák László műveként.

1951-ben a Rieger-gyár építette a kétmanuális, húszregiszteres villanyorgonát. 1950-től vasárnap 9 órakor nemcsak a nagytemplomban, hanem vele egy időben a kistemplomban is volt mise, júniustól pedig nemcsak vasárnap, hanem első pénteken is volt délután. 1951-től vasárnap délelőtt nyolc, este egy, hétköznap reggel pedig hat mise volt, félóránként.

A szentbeszédet délután tartották, nem annyira a miséken, és volt bibliaóra is. 1951-52-ben gyűjtést szerveztek a misszióknak, valamint a külföldi magyarságért tevékenykedő Szt. László Társulatnak. A plébánia ezekben az években misézési lehetőséget adott a hatóságok által üldözött papoknak: Ikvey Lászlónak, az ifjúmunkások lelkészének, valamint Havass Gézának, az 1956-ban hősi halált halt műegyetemista Danner János és mások lelkiatyjának.

A hívek száma 1950-ben 9157, 1951-ben 9675; a misék száma 1949-ben 2542, 1950-ben 3188, 1951-ben 3831; a szentáldozásoké 1949-ben 160 000, 1950-ben 205 000, 1951-ben 224 000 volt a feljegyzések szerint.

FELVIRÁGZÁS A DIKTATÚRÁBAN

A diktatúra bekeményítése egyre jobban érezhetővé vált: 1951-ben jelentést kellett küldeni a kerületi tanácsnak az első áldozók számáról. Az ötvenes években május elsejében ½ 8 után mise nem volt mondható: amint a misenapló jelzi: „*minden functio elmarad.*” 1951-55-ben a miseszándékok közt eltűnt személyek nevei szerepelnek. Hogy hová lettek, azt az ÁVH tudta volna csak megmondani...

1952-ben dr. Láng János nyugdíjba ment. Utóda nem helyettese, dr. Tóth János lett, mert őt Esztergomba helyezték plébánosnak. Kovács Lajos neve jelenik meg a misenaplóban plébánosi megjelöléssel egy időre, ám végül ő sem lesz plébános, hanem Szentimrevárosból diszponálták ide **dr. Rimóczi Özsébet**, aki ott egy éve plébánoshelyettes volt, itt pedig korábban, 1924 óta kápláni minőségben működött. Érezhető, hogy az állam mennyire iparkodott erre a fontos plébániára számára megfelelő plébánost találni. Amikor dr. Rimóczi hivatalba lépett, a plébánosi lakásról

lemondott, és belőle a három káplánnak alakítottak ki lakásokat. Az új plébániairányítást jellemzi, hogy 1953-tól a misenaplóban rendre szerepelnek a papi békegyűléseken való részvételekre való felhívások. A kommunista állam „bajszos püspökének” gondja van arra, hogy egy ilyen eleven lelki életet élő egyházközség vezetőjét kézben tartsa. 1955-től már nincs mellékoltári mise, ellenben hétköznaponként is volt esti mise, amely nyáron elmaradt. Ebből az évből ismerjük Taáp Miklós káplán hitoktatási órarendjét: 7, 13 és 18 órakor a Márvány utcai, Diana utcai, Városmajor utcai, Csaba utcai iskolákban tartott órát, mindegyikben heti 2 alkalommal, azaz heti 24 órát, mindig a délelőtti vagy délutáni tanítás előtt vagy után, négy különböző helyen azoknak a gyerekeknek, akiket szüleik minden megfélemlítés ellenére beíraták hittanra. Az órarendből látható, hogy kevesen lehettek, több osztályt kellett összevonni.

A plébánia – úgy látszik – bekapcsolódott a szerzetesrendek szétesésének után ebek harmincadjára jutott, félkész „Magyar Szentföld” templom őrzésébe, mert az 1955-57 években találunk bejegyzéseket hűvösvölgyi ügyeletről.

A FORRADALOM UTÁN

A diktatúra levegőjét árasztja az a bejegyzés, amely szerint 1956-ban az egyik napon minden vezető lelkésznek – így a plébánosnak is – a kerületi tanácson Lombos elvtársnál meg kellett jelennie. 1956 ősztől 1957 tavaszáig – a forradalom alatt – dr. Rimóczi plébános távol volt. 1956. november 2-án távollétében tartottak a forradalom mártírjaiért ünnepélyes rekviemet. A november 4-e utáni rossz közbiztonság miatt az esti mise $\frac{1}{4}$ 6-kor, majd télen $\frac{1}{2}$ 5-kor kezdődött egészen február elejéig. 1957-ben egy ideig újra miséztek az Onkológián. 1957 elején hitoktatókat kerestek, világiakat is. Aztán a Kádár-rendszer megszilárdult, s bár a május elsejei misetilalom 1958-ban megszűnt, a plébános évről évre meghirdette papjainak a békegyűlést, 1961-ben kettőt, 1962-ben hármat is. 1958-tól vasárnap délelőtt a kismisével együtt nyolc, este egy mise volt; hétköznapi reggel hat, este egy, úgy, hogy a hétköznapiakból nyáron kettő elmaradt. A káplánok napi két misét mondtak. 1962-től, ha a kötelező ünnep hétköznapra esett, este $\frac{1}{2}$ 8-kor is volt mise. 1958-ban valamilyen okból a plébános a misenaplóba papjait illető tréfás-ironikus megjegyzéseket tett. Az időközben félbemaradt templomfelújítás 1957-ben indult meg újra, 1961-ben a tetőt javították, 1964-65-ben a lehullott külső köburkolat visszaépítését végezték el.

1963-ban **dr. Csepregi Ignác** lett a plébános. A vele kapcsolatos állami elvárások hasonlóak elődjéhez. Ennek megfelelően a papi békegyűlésekre való felszólítások változatlanul szerepeltek a misenaplókban egészen 1967-ig, amikor ezek a bejegyzések megszűntek. Ez persze nem jelentett vallásszabadságot, mert pl. 1968-ban a nagybőjti triduumot előre be kellett jelenteni az Egyházügyi Hivatalnak. Az új plébános egyéb feladatai miatt nem tudta másképp ellátni teendőit, csak úgy, hogy mellé helyezték 1963-tól plébános helyettesként Hankovszky Miklóst. Ő 1968-ig volt itt ebben a minőségben, amikor is a fiatal Lambert Zoltánt helyezték ide, káplánként ugyan, ám ettől kezdve ő lett a plébánia irányítója „szürke eminenciásként”. A misék száma nőtt: 1963-ban hétköznapi reggel hét – amelyből nyáron kettő elmaradt –, este egy mise; vasárnap délelőtt kilenc, este egy. A következő évtől vasárnap este egy második mise is volt. Ezekén kívül előfordultak mellékoltárnál mondott misék is. A miséken az atyák többnyire prédikációsorozatokot tartottak. Ezekben az években szokásban voltak a kitett Oltáriszentség jelenlétében tartott, ún. „szentséges” misék is.

A II. VATIKÁNI ZSINAT

1964-től rendszeresen imát mondtak a II. vatikáni zsinatért. 1967 a hit éve a két főapostol vértanúhalála évfordulója alkalmából. Ekkor létesült a máig is meglévő faliújság. A zsinat jelentős hatást gyakorolt, elsősorban a fiatalságra. 1968-ban indult el az ifjúsági katekézis. 1969-ben átalakították a zsinat szellemében a liturgikus teret. A zsinati liturgikus reform bevezette az anyanyelvi liturgiát, a szembemisézést, a koncelebrációt; megszűnt a szentséges mise, a misén kívüli áldoztatás, a Leó-ima. A nagyheti szertartások reggelről estére helyeződtek át. A miséken az olvasmányokhoz kötődő homília váltotta fel az egyéni koncepciójú prédikációkat. 1968-ban már a hétköznapra eső kötelező ünnepeken is ünnepi miserendet tartottak. 1972-ben padfűtésre alakították át a templom fűtőrendszerét, ami már nagyon szükséges volt, hiszen 1963 januárjában pl. a hívek kérték, hogy a déli és esti misén a nagy hideg miatt ne legyen prédikáció.

A fiatalok Gallai József káplán hatására igen nagy aktivitásra tettek szert az Egyház zsinati szellemű megújítása érdekében. Ennek nyomán az 1972-ben újjáalakult képviselő-testületbe (KVT) sok fiatal került be, később nők is. Nemcsak évente jöttek össze, mint eddig, és csupán a költségvetés jóváhagyására, hanem kéthavonta. 1975-ben szabályzatot dolgoztak ki, amit Lékai bíboros 1977-ben kipróbálásra jóváhagyott. Négy munkacsoport alakult: műszaki-gazdasági, karitatív, lelkipásztori és ökumenikus.

1973-ban Zimányi István újjáalakította az énekkart, volt műkedvelő gitáros együttes is modern vallásos zeneszámok előadására, elsősorban az ifjúsági miséken. 1974-től rendszeresen ismertették a zsinati dokumentumokat. Felmérést készítettek a prédikációkról, a kérdésekre 100 válasz érkezett. Előbb az ifjúsági csoport hozott létre ökumenikus kapcsolatokat, majd 1971-ben az egyházközség is. 1976-ban tartották a templomban az első ökumenikus istentiszteletet. A hetvenes években indultak el dr. Bolberitz Pál teológiai tanár bibliaórái, amelyeket jelenleg is ő tart.

1974-től a hétköznapi misék száma csökkent négy reggeli és egy esti misére. Ez a miserend 1990-ig változatlan maradt. Vasárnap délelőtt kilenc, este kettő; 1977-től délelőtt hét, este három; 1978-tól délelőtt hat, este három; 1983-tól délelőtt öt, este három. 1977-ben a templomot műemlékké nyilvánították.

1977-ben a plébánia testvérplébániául fogadta a hodászi görög katolikus cigánykápolnát, és megindultak a hodászi hívek számára a rendszeres ruhacsomag-küldemények. Ez 1981-ig működött, amíg Sója Miklós volt ott a paróchus. 1987-ben a Városmajor templomában tartotta aranymiséjét a cigányok apostola cigány nyelven, a templom telve volt egykori híveivel és tisztelőivel.

1978-ban havi találkozási lehetőséget szerveznek nyugdíjasoknak, kisgyerekes szülőknek, a következő évben katekézist az óvodásoknak; a bérmlási előkészület 1 évre emelkedik, az alsó korhatár 14 évre. 1978-ben kéthetente egyházközségi imaórát szervezett a képviselő-testület, 1981-ben plébániaközi imaórát tartottak 400 fiatal résztvevővel. 1980-ban volt az első ministránsavatás.

1986. május 27-én délután első magyarországi látogatásán eljött templomunkba Kalkuttai Teréz anyja, akit óriási tömeg fogadott. Az egyházközségben egy asszonycsoport ekkor már évek óta saját kezűleg rendszeresen készített a leprások részére pólyákat. Ez a munka valószínűleg 1981-ben kezdődött. 1986-ban 500 kg-t küldtek belőle Párizsba.

1978-ban egyházközségi zárandoklatot szerveztek három busszal Esztergomba. 1981-ben a pápa által írt *Az aranyműves boltja* c. színdarabot neves művészek adták elő a nagytemplomban. 1982-től évente több egyházzenei áhítat volt a templomban, így 1983-ban a Kodály-centenáriumra, 1984-ben pedig Bárdos Lajos 85. születésnapjára. A kistemplomban 1983-ban vetítéseket rendeztek Padre Pióról és a pápa utazásairól.

1982-ben háromnapos ifjúsági lelki gyakorlatot, valamint hittanversenyt tartottak. 1983-tól napjainkig az első pénteki esti misét a családokért tartják, ezeken a szentbeszédet meghívott atyák mondják, gyakran püspökök. 1984 októberében nyugdíjasklub alakult, amely jelenleg is működik. 1986-ban bibliaverseny volt plébániánkon, s ebben az évben jött létre a Városmajori Ifjúsági Csoport, a későbbi egyesület elődje.

1988-tól napjainkig évente vannak zarándoklatok Esztergom, Fatima, Mariazell, Lourdes, Róma stb. kegyhelyeire. A plébániai könyvtár 1983 óta önfenntartóvá vált, minden évben használtkönyv-vásárt rendeznek a részére felajánlott könyvekből.

1983-ban fejeződött be a templom műszaki felújítása. 1984-ben megszámozták a vasárnapi templomba járókat a kapuban osztogatott szentképek segítségével. Az egyik vasárnap 3900, a másikon 4250 szentképet osztottak ki. 1984-től gyakorlat a betegek szentségének évenkénti közös, templomban történő feladása. 1984-ben 2207 intenciós mise volt, további mintegy 310 a szenvedő lelkekért. Az 1980-as évek közepétől Keresztesy János képviselő-testületi elnök kezdeményezésére elkezdődtek a budai képviselő-testületek havi találkozásai. Ezek dr. Boldvay József későbbi elnök alatt is folytatódtak, 2008-ig tartottak.

A RENDSZERVÁLTOZÁS

1989. június 16-án az 1956-os forradalom és szabadságharc áldozatainak újratemetésekor a plébánia is 10 perces harangozással emlékezett. A rendszerváltozás jeleként 1990–1994 közt az egyházközség kapcsolatba lépett a bécsi Wotrubia Kirche plébániájával, évente kölcsönösen látogatták egymást. Az 1990-1992-es években vasárnap a Kútvölgyi Kórházban olykor szentmisék voltak. Ennek folytatása képpen 1993-ban már nemcsak a Kútvölgyi Kórházban miséztek rendszeresen a majori atyák, hanem a Szent János Kórházban is, sőt 1996-tól az Onkológián is. Ez utóbbi rövidesen önálló lelkészséggé vált. 1991. augusztus 20-án a pápalátogatás alkalmával egész nap nem volt mise, mindenki a pápai misén vett részt. 1992-ben felállították a Mindszenty-emlékművet a templom előtt. A rendszerváltozás után a hitoktatás rendje is megváltozott. A templomi hitoktatás sok korosztályi csoportban folyik növérek és világiak bevonásával. A hittanos csoportoknak közösségépítő kirándulásokat, nyaralásokat, valamint lelki programokat is szerveznek. Iskolai hitoktatás kezdődött a Kós Károly Általános Iskolában 1991-től; a Kosztolányi Dezső Általános Iskolában 1994-től 2006-ig; a Gennaro Verolino Általános Iskola, Spec. Iskola, Diákotthon és Gyermekotthonban, ill. jogelődjében; a Pannonia Sacra Általános Iskolában saját hitoktatókkal. Ez az iskola 1996-tól rendszeresen iskolai miséket tart a nagytemplomban.

A LEGUTÓBBI HÚSZ ÉV

Lambert Zoltánt 1992. szeptember 27-én iktatták be plébánosnak. Beiktatási miséjén városmajori zsinatot hirdetett. Hosszas előkészület után erre 1993. pünkösd szombatján (május 29.) került sor. Először a hívek véleményét kérték ki. Egyik vasárnap minden mise után az önkéntes zsinati munkatársak várták őket a kistemplomban, hogy meghallgassák a szabadon előadott észrevételeket, kívánságokat. Sajnos nem jött kellő számú nyilatkozó. Ezek után összeállítottak egy gondolatébresztőnek szánt negyven pontból álló kérdőívet. Ezt összesen 114 személy töltötte ki. Ezeket hétről hétre összeülve mind elolvasták közösen, és a szöveges javaslatokat négy csoportba gyűjtötték. Ekkorra ugyanis már felállt az a négy munkacsoport, mely a megnyilatkozásokat Krisztus hármias hivatásának megfelelően osztályozta (próféta, pap, király), illetve volt még egy ún. külsős csoport, amelyik a nem katolikusokkal, nem hívőkkel, hivatalos testületekkel kapcsolatos ügyeket gyűjtötte. Ezek a munkatársak felkészítő oktatásban is részesültek: önképzőkörszerűen rendre megismerték a II. vatikáni zsinat őket közvetlenül érintő okmányait. Emellett felkeresték

azokat a városmajori csoportokat, kisebb közösségeket, ahol őket érintő munka, élet folyt. Végül négy alapíratot állítottak össze, amelyek vitaanyagul szolgáltak: először egy szűkebb körben, majd az ún. zsinati napon. A kistemplomban megtartott zsinati nap nyitó szentmiséjére kb. 200 ember jött el, a 8 vitakörben folyó tanácskozáson 80-100 fő vett részt. A zsinatoló munkatársi csoport készítette elő az immár igazi választással létrehozandó új képviselő-testület megalakulását. A választás napja 1992. június 13. volt, az urnába 721 szavazólapot dobta be. Az összegyűjtött kívánságokból az valósult meg, amelynek megvalósításához volt vállalkozó személy. Mindez felkészülés volt az 1994. évi egyházmegyei zsinatra, amelyen – bár nem egyházközségi, hanem más megbízatással – az egyházközség három világi tagja vett részt.

1991-től hétköznapi három reggeli, egy esti mise volt; vasárnap négy délelőtti, három délutáni. 1995-től nyáron hétköznapi csak két reggeli mise volt, 1997-től nyáron vasárnap délelőtt csak három. 2001-től hétköznapi reggel két (nyáron egy), este egy; vasárnap délelőtt három, este két mise.

1989-ben megalakult, illetve újralapították a plébániai cserkészcsapatot. 1990-től van vasárnapi mise utáni ún. tracsi-parti a hívek közt a közösség építésére, 1991-től családcsoportok alakultak, 1994-től különböző imacsoportok, imaközösségek jöttek létre, 1998-ban a nagycsaládos csoport és a Kolping Család Egyesület. A plébánia életében fontos szerepet játszanak a Kolping Katolikus Akadémia előadásai, amelyek keretében állami vezetőkkel, politikusokkal, tudósokkal, színészekkel, neves sportolókkal találkozhatnak a plébánia hívei. 2004-ben létrejött a baba-mama klub, van Rózsafüzér Társulat, 2008-tól Horváth István atya buzgalmának eredményeként Alpha Kurzus indult. A kor jelenségeként a különféle lelkeségi mozgalmak és új közösségek is megjelentek plébániánkon, mindegyik megkapta az igényelt támogatást. Hazánkban a Házas Hétvége 1983-es indulásában különleges szerepe volt a Városmajornak. A Fokoláre Mozgalom 1985-től kap lehetőséget programjai megtartására. A Szent Egyed (Sant' Egidio) Közösség 1999 óta tart gyűjtést templomunkban a szegényeknek. A KALÁSZ évente tart itt gyűlést, székháza a közeli Hajnóczy utcában nyílt meg. A Cursillo programjainak 2009 óta van nyoma az egyházközség életében. A Mária Légió a 2005-2006-as tanév folyamán tart programokat. Egyszeri alkalommal jelentkezett a Máriás papi mozgalom 1993-ban, a Keresztény-Zsidó Társaság 1994-ben. 1996-ban Hit és Fény mise, 1998-ban Regnum Christi mise volt a templomban, a regnumos gyerekek összejövetelére 2002-ben került sor. Az Emmánuel Közösség aktívan vett részt a városmisszióban 2007-ben.

A rendszerváltozás után a szerzetesrendek és a megszentelt élet intézményei is megkapták a működésükhöz szükséges lehetőséget. A keresztes nővérek 1993/94-től élnek a Városmajor utcában visszaigényelt házukban és működnek ismét a városmajori plébánia területén. A Bíró Ferenc SJ által alapított, pápai jogú Jézus Szíve Társasága, Árpád-házi Szent Margit Tanulmányi Háza 1998-ban jött létre a Bíró utcában. E két közösség tagjai szoros, testvéri kapcsolatot tartanak egymással a különböző karizmák egységében, s vesznek részt a plébániai munkában. A Szociális Missziós Társulat (SM) leánykollégiumot működtet a Tusnádi utcában. A papság és hívek közti kapcsolatot segíti elő, hogy 1993-tól megjelenik az időszakos Városmajori Híradó, 2004-től a Heti Hírlevél. Ekkortól van a plébániának honlapja is, amely 2011-ben újult meg.

1996-ban kezdte el Bodó Károly atya a társadalmi hittan előadásait, amelyek jelenleg is folynak. 2000 óta folyik a felnőtt kereszttelendők katekumenátus formájában való bevezetése a kereszténységbe. 2005-ben plébániai misszió volt a közösség megújítására. Ugyancsak 2005-től közvetít a Katolikus Rádió naponta szentmiséket a templomunkból. 2005-ben missziós napot tartottunk, melyen a *Tékozló fiú* című rockoperát adták elő a plébánia fiataljai, illetve a Pannonia Sacra iskola diákjai adtak tartalmas műsort. Ennek nyomán 2007-ben a plébánia részt vett a városmisszióban, 2008-tól helyszíne vagyunk a Nyitott templomok éjszakájának is. Ugyanebben az évben, június 4-én sajátos évfordulós szentmisére került sor: nemcsak a templom felszentelésének 75., hanem a koncelebráló dr. Hajnal Róbert és Miksó Sándor atyák pappá szentelésének 50., valamint Lambert Zoltán atya majori működésének 40. évfordulóját ünnepeltük. A szentmisén

együtt misézett a „majori atyák” közül Lambert Zoltán, Kerényi Lajos, Gyetván Gábor, Hajnal Róbert, Bakos Zsolt, Vértesaljai László, Miksó Sándor, Bodó Károly és Horváth István.

2009-ben sikeres Sillye Jenő-koncert volt a templomban. A rendszerváltozással kapcsolatos problémaként vetődött fel a plébánia környékén megjelenő hajléktalanokkal való helyes magatartás kialakítása, segítségük a társadalomba való beilleszkedésben. Ugyancsak a rendszerváltozást követően jelentkeztek betörések (1993, 1995, 1997, 2000, 2007), rongálások (1996) is.

A 2002-es önkormányzati választások előtt a XII. kerület hívó polgárainak akciója volt az „A Hegyvidék egységéért” rendezett fórum, amelynek tevékeny részese volt a plébánia képviselőtestülete.

2005-ben advent első vasárnapján ismét megszámozták a templomba járókat, akik 2025 főt tettek ki. A nagytemplom felújítása éveken át tartott. Ezt követte 1997-től 2000-ig a szentélyben lévő *Aba-Novák-pannók* restaurálása, ezalatt a szentély fala dísztelenül állt. 2000. június 4-én volt a *Szent Cecilia*-ablak átadásának ünnepsége. Ezt követően készült el a *Magyar Szentek* üvegablaka Árkayné Sztehló Lili eredeti tervei alapján. A torony felújítása 2006-ban történt meg, a templombejáratok és környékük, valamint a kolumbárium kialakítása 2010-2011-ben.

Új plébániaépület és közösségi ház céljára a plébánia megvásárolta a Moszkva (ma már ismét Széll Kálmán) tér 20. alatti épületet, egyházmegyei támogatással. Az építkezés 2008-ban kezdődött és 2012-ben fejeződött be.

A plébánia jelenlegi területének határai: a Retek, Fillér, Lorántffy Zsuzsanna, Trombitás utcák, a Lorántffy Zsuzsanna lépcső, Szilágyi Erzsébet fasor, Diós árok, Trencsényi utca, a Pethényi, Istenhegyi út, Kékgolyó utca, a Magyar jakobinusok tere, Korlát lépcső, Logodi, Mátray, Ostrom, Várfok, Ostrom utcák, a Széna tér, Retek utca. Lakóinak számát az 1997. évi adatok szerint 15.000 római katolikusra, összesen 25.000 főre teszik.

(Frivaldszky János: A Budapest-Városmajor Jézus Szíve Plébánia története. In: A 90 éves plébánia 80 éves temploma. Összeáll.: dr. Grynaeus András. Budapest, 2013. 9-32. – Az összeállítás forrásai a Historia Domus és a misenaplók voltak)

Cigánymise

Sója Miklós ny. görögkatolikus esperes, volt hodászi párókus, jelenleg nyugdíjban Budapesten él. 1987. november 8-án a városmajori Jézus Szíve templomban mondta aranymiséjét.

Azon a napon 13 órakor nagy hívősereg várta az ünnepet.

A hodászi hívek nem sokkal a kezdés előtt érkeztek. Reggel 4 óra óta voltak úton. 50 cigány és 20 magyar hívő vállalkozott az útra, ennyien teremtették elő az útiköltségei (némi egyházközségi segítséggel), a már régóta nem putrilakók, de még korántsem gazdag emberek. A cigányok közül vagy 30-an kórust alkotva rögtön a szentélyben foglaltak helyet, hat cigánylány ministránsruhát öltött.

S máris felzendül az ének, a főbejáraton a koncelebrálókkal bevonul Sója Miklós, akit az oltárnál *Lambert Zoltán* helybeli plébános-helyettes üdvözl. A mai ünnepre utalva elmondja, hogy az ünnepelt példája nyomán a városmajori hívek az elmúlt 10 év alatt sok-sok (mázsányi, tonnányi?) ruhaneműt küldtek Hodászra; gyűjtöttek első-áldozási ruhát, iskolatáskát a részükre.

Volt hívei nevében az egykori liturgia-tanító jobb keze, a 21 éves fiatalasszony, *Erdélyi Lajosné* Babusa köszönti hosszú versekben, könnyeivel küszködve. Óriási, pompás virágkoszorút ad át és egy pici, batyu csomagot. Benne gyűrű. A cigányok szeretetének jele.

Cigány nyelven *Rézműves Sándor* egyházközségi képviselő-testületi tag. valamint *Rézműves Margó* a legfiatalabb előénekes köszönti, majd elkezdődik a cigány nyelvű liturgia a többi előénekes: *Lakatos Sándorné Zági, Rézműves Mihályné Lina, Rézműves Gyuláné*

Ráji vezetésével. Elektromos gitáron *Rézműves Ferenc* intonálja az Aranyszájú Szent János másfélezer éves szövegét hordozó dallamot. Felharsan a Nagy Ekténia: „Moro Ráj, jertyiszár!” „Uram, irgalmazz!”

Az ünnepi beszédet *Pregun István*, nyíregyházi főiskolai rektor mondja: Az ünnepelt oltártestvér Jézus hívását: „Jöjj kövess engem”, megfogadta, mint Mária, Jézus anyja, akinek igenjében benne volt egy jövő élet minden fájdalma, egészen a keresztt alattig ...”

És folytatódik a liturgia, szárnyaló énekkel, tömjénfüstösen, hálából a mai nagy napért. Hárman áldoztatnak, a kórusban is csaknem mindenki áldozik. A liturgia végén felolvassák *Timkó Imre* hajdúdorogi megyéspüspök jókívánságait, majd az utód, *Mosolygó Béla* köszönti az aranymisést.

Az ünnepelt mindenkinek köszönetét mondva, elsősorban az ünnepi szónoknak válaszol: „Most a liturgia alatt újraéltem életem sok-sok eseményét..., csókoltam pápai kezet, csókoltam szurtos cigánygyerek arcát..., jártam szüleim házában, jártam márvány lépcsőkön, másztam le föld alatti putriba..., mindezt nagy csokorba kötöm a cigányok Édesanyjának, a pócsi Máriának tiszteletére, s átadom neki. aki az első Ministráns volt, ott állva Fia keresztje alatt”.

A fájdalomban megélt szeretet szinte megaranyozta az apró termetű, törékeny ember alakját:

„Nem ez az első aranymisém. Nekem Hodászban minden misém aranymise volt. Mikor először hívtak meg ott olyan lagziba, ahol földre terített abroszon levő tálból ették közösen ünnepi ételként a rizskását, elhatároztam, hogy elhozom nekik a királyok Kenyerét, a császárok Kelyhét, hogy táplálja őket. S hogy az meglett, most azt kérem, juttassatok nekem is morzsákat arról a hodászi

asztalról, olykor megemlékezve rólam.” S itt hívei szeretetébe ajánlja utódát, majd mindenkiébe egy új, végleges, már nem vályogból épült cigány kápolna építésének tervét (melynek műszaki tervei rendelkezésre is állnak, de a kellő anyagiak még korántsem). A beszéd utolsó része már csak a cigányoknak szól, az ő nyelvükön; ez az ő bizalmas kapcsolatuk, ahol már mindenki más illetéktelen „harmadik”.

Az aranymisés áldás viszont mindenkinek szól. A pápai és magyar himnusz énekeltük — az előbbi cigány nyelven is megszólalt. A bejáratnál szentképeket kapunk, Sója Miklós életének Igéjével: „Lé csorrenge glászoszájvel ó évángéliumo” „A szegényeknek hirdettetik az evangélium” (Mt 11,5)

[id. Frivaldszky János]: (Fidar:) Aranymisés a cigányok apostola, (Új Ember 1987. XII. 6. sz. 4.)

VÁROSMAJORI FALEVELEK

VIII. évf. 4. szám (27.)

A Városmajori Parkbarátok egyesület kiadványa

2018. október

*Majori emberek, emlékek, történetek
id. Frivaldszky János története*

(Hadházi Dániel:)
1956 – Emlékképek villanófényben

Frivaldszky János nyugdíjas mérnök, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc történetével és emlékeivel foglalkozó számos történészi igényességgel megírt könyv szerzője az 1970-es évek közepe óta családjával a Városmajor utcában lakik. Ifjúkorát nem itt, hanem a Németvölgyi út környékén, szülei Nagysalló utcai lakásában élte. Így volt ez még 1956 októberében is, mikor már műegyetemistaként a forradalom eseményei őt magát is az utcára szólították. Ott volt 22-én a műegyetemisták nagygyűlésén, másnap délután pedig, a fiatalok Bem térre vonuló menetében, majd a többiekkel együtt ő is átment Pestre a Parlament elé, hogy nyomatékosítsák követeléseiket. Az általuk miniszterelnöknek kívánt Nagy Imrének a Parlament erkélyéről elmondott csillapító szándékú beszédével elégedetlenül hazaindult szülei lakására. Másnap, 24-én a Múzeumnál figyeli az eseményeket, 25-én részese az Astoriánál gyülekező tömeg találkozásának három szovjet tankkal, akik legénységét meg akarják győzni igazukról. Ő maga is felmászik az egyik tankra. ... Október 28-a a következő dátum, mikor a fiatalember ismét lemegy a városba. Érdeklődése ezúttal a Széna térre viszi. Épp akkor ér oda, mikor az ott összeverődött mindenféle rendű, rangú és foglalkozású emberből, de leginkább a földalatti építkezésén dolgozó fiatal munkásfiúkból álló tömeg, hirtelen ötlettől vezérelve elhatározza, az úttest borító felfeszegetett kockakövekből építsenek utakadályt a Budapest utcáin azokban a napokban rendfenntartási céllal rendszeresen járőröző szovjet tankok útjába. Ő maga is beáll közéjük. A barikádot építők némelyikének puskája is van. A fegyverek, valószínűleg, a Bem téri laktanyából kerültek a felkelők birtokába. A fiatalokat egy fekete bőrkabátos, délceg, tekintélyt parancsoló, nyugodt, idős férfi irányítja. Ő Szabó János, „Szabó bácsi”, a későbbi Széna téri főparancsnoka. Az első arra járó szovjet tank egyetlen lövés nélkül, játszi könnyedséggel tiporta el láncfalpaival az

útkadályt. ... Talán ez a majdnem „puskapor szag” volt az utolsó lökés ahhoz, hogy Frivaldszky János, sok más fiatalemberhez hasonlóan, maga is nemzetőrnek jelentkezzen. A forradalom kitöréséig a mai XII. kerületi Rendőrkapitányság Maros 3. szám alatti épülete ÁVO-s laktanyaként működött, a vele egybe épült Krisztina körúti házban pedig, a parancsnokságra beosztott ÁVO-s tisztek lakásai voltak. A laktanya és a lakóházak belső építészeti kialakítása is olyan volt, hogy azokat egy feltételezett ostrom esetén, még belülről is védeni lehetett. Sőt, sokan úgy gondolták, hogy akkoriban az ÁVO-s laktanyából a Krisztina körúti házak pincéjén át, szükség esetére, egy titkos földalatti menekülő út is ki volt építve. A megjelenésében még ma is az ötvenes évek stílusát idéző épület falán ma emléktábla hirdeti: *„Ebben az épületben működött 1956. október 30-ig az Államvédelmi Hatóság Kormányőrség Parancsnoksága. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt a Széna téri felkelők, a budai ellenállás központja lett. A megtorlás idején halálra ítélték és kivégezték az itt működő parancsnokokat, Szabó Jánost, Bán Róbertet, Czimmer(nemCzinner?) Tibort, Ekrem Kemált, Rusznyák Lászlót és Laurinyecz Andrást. — Állította Budapest Hegyvidék XII. kerületi Önkormányzata és a POFOSZ XII. kerületi szervezete — 2017.”* ... 1956-ban a volt ÁVO parancsnoksággal szemben az utca másik oldalán, ma az Országos Kriminálisztika Intézetnek otthont adó épületben működött a kerületi rendőrkapitányság. Október 30-án Frivaldszky János itt jelentkezett nemzetőrnek, és azonnal megkapta nemzetőr igazolványát, a széles piros-fehér-zöld színű nemzetőr karszalagot és mellé még egy karabélyt is néhány tölténnyel. A nemzetőrség szervezése és irányítása teljesen spontán módon történt. A feladatokat is a legtöbb esetben a nemzetőrök saját maguk határozták meg. Ez azonban nem jelentett önkényeskedést, hanem sokkal inkább az akkor és ott bennük lévő lelkesedés által vezérelt buzgóságot jelezte. Így került sor Frivaldszky János első „bevetésére” is. A csoportnak, melyhez csapódott nem volt hivatalosan kinevezett parancsnoka, az élet és a rátermettség jelölte ki közülük azt, akinek a legnagyobb hatása volt a többiekre. Valaki elkiáltotta magát: - „Menjünk a Hidas villába, a Fodor utcába.” Hidas Antal, eredeti nevén Szántó Gyula, a Rákosi korszak kommunista mozgalmár irodalmának képviselője. A szocreál, bár 1966-ban Kossuth-díjjal is kitüntetett, mára azonban teljesen elfelejtett írója, költője és műfordítója volt.²⁷³ A Hidas villához közel, a Bartha utca 5. szám alatt volt Gerő Ernő villája. A Rákosi korszakban az Orbán-térhez közel, az Orbán-térnél lévő mindkét villája udvarán személyi őrség volt egy-egy kis házban. Frivaldszky János és nemzetőr társai a villákat őrző ÁVO-sok lefegyverzése és fegyvereik begyűjtése céljából mentek oda. Így 62 év távlatából még ebben a villanófényben rövid időre megvilágosodó emlékképben is látszik a forradalom naiv tisztasága. Éppen csak nemzetőrnek állt, egymást is alig ismerő néhány fiú, ügyük igazában tudva és bízva, a rájuk leselkedő veszélyekkel egyáltalán nem gondolva ÁVO-sokat akarnak lefegyverezni. De szerencsájuk van, a villákat már a lakók és az örök is rég elhagyták, üresen állnak.

Tíz évvel később, 1966 októbere Frivaldszky János számára a Maros utca egész más esemény színtere. Választottjának, Ildikónak is megmutatja a számára nevezetes épületet. A sétán a beszélgetés annyira elmélyült köztük, hogy néhány nap múlva meg is kérte a lány kezét, aki ma a felesége.

Eltelik ismét csaknem újabb tíz év. Az ekkor már házas Frivaldszky János és felesége beköltöznek a Maros utca 25. számú házba négy gyermekükkel. Itt születik meg az ötödik. A család otthon érezte magát a Maros utcában. A gyerekek a Temes lépcső melletti Kós Károly Általános Iskolába jártak. Frivaldszky János a 70-es években néhány évig a Városmajori Jézus Szíve Plébánia templom egyházközségének világi elnöke volt. Aztán, mikor a gyerekek kezdtek sorra kirepülni, a Városmajor utca egyik modern házába költöztek, egy kisebbbe, azt, ahol ma is élnek mindennapjaikat. Nyugdíjasan nyolc évig a ház lakásszövetkezeti elnökeként is tevékenykedett, Hogy a történeteknek kerete legyen, a Városmajori lakás erkélyéről történetesen rá lehet látni a mai Országos Kriminálisztikai Intézetnek arra a bizonyos szürke épületére, ahol Frivaldszky János részére egykor kiállították a nemzetőr igazolványt.

²⁷³azóta kiderült, hogy Hidas István miniszteré volt a villa.

Frivaldszky János a Városmajor utcai lakásban írta tucatnyi történelmi témájú könyvét. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem gondozásában 2017-ben kiadott 'A jövő mérnökei' című könyvének bevezetőjében így ír az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról: *„Nem érti Ötvenhatot az, aki lényegét egy olyan szabadságban látja, amely kimerül bizonyos terhektől, kötöttségektől való megszabadulásban. Igen, fontos volt elnyomottságunktól, megalázottságunkból, a diktatúrától megszabadulni, ám azért, hogy lehetőségünk legyen valami új építésébe kezdeni. Ötvenhat egy, a szabadságban megszülető közösség és rend iránti elkötelezettségről szól.*

A kör bezárul

Amikor 1956. október 30-án jelentkeztem a Maros utca 6. alatti XII. kerületi Rendőrkapitányság épületében, kaptam egy nemzetőr igazolványt, aminek a neve akkor még rendőrigazolvány volt Kopácsi Sándor aláírásával és bélyegzőjével ellátva és kaptam egy nemzetiszínű karszalagot is, valamint karabélyt és egy tucat töltényt hozzá. Az igazolvány ma is megvan. Rögtön feladatot kértem. Öten egy autóval – valószínűleg egy DKW-val – elmentünk a Fodor utca Orbán tér felé eső végén lévő Hidas villába. Azt sem tudtam, hogy kicsoda. Házkutatást tartottunk. Kiderült, hogy két nappal azelőtt a Szovjetunióba szökött. Egyedül a gondnok házaspár volt otthon. Az őrsgnek volt egy külön kis bódéja a kertben. A házat átvizsgáltuk, Sztálin összes művei díszeltek a könyvespolc tetején. A Párt irodalmi folyóirata, a Csillag példányai olvasatlanul heverték a padláson.

Átmentünk a közelbe, a Bartha utca 5 alá. Ott torkollott a Bartha utca a Fodor utcába a Hidas villával szemben. Fölmentünk a Gerő villába. Nagyon naivak, tapasztalanok, vagy bátrak, vakmerők voltunk, mert alulról közelítettük meg a villát, pedig felülről kellett volna, ahonnan senki sem várt volna minket. A mi jövetelünk irányába egy golyószóró volt beállítva. Szerencsére a hozzávaló legénység eltűnt, mert elég lett volna egy ujjmozdulat és lekaszabolnak bennünket. Valahogy nem is gondoltunk a veszélyekre, nem is gondoltunk arra, hogy meg is lehet halni, el is találhat egy golyó. Egyszerűen lelkesek voltunk. Gerőék is elmentek otthonról, itt is csak gondnok házaspárt találtunk. A többiek bementek a villába, engem azonban sokkal jobban érdekelt az őrsg épülete, ahol a karabélyomat lecseréltem géppisztolyra, kézigránátokat szereztem, meg egy csomó löszert a géppisztolyhoz. Nem tudom, mi volt a házban, mindenesetre az összes fegyvert elvittük.

Aztán sok-sok évvel később érdekelni kezdett, hogy kinél is viziteltünk akkor. A két villa közül az elsőről hosszú ideig azt hittem, hogy Hidas Antal íróé volt. Valójában a villa a legalább ugyanannyira ismeretlen Hidas Istváné, a minisztertanács első elnökhelyetteséé volt, aki onnan október 23-án reggel bement a Belügyminisztériumba, majd aznap estétől október 27-ig a Parlamentben tartózkodott, majd onnan eltávozott,²⁷⁴ nyilván Moszkvába.

A Gerő-villáról Fónay Jenő elmondja, hogy amikor a Széna-térek egyik parancsnoka, Ekrem Kemál október 30-31-én egy csoport felkelővel a Gerő-villában járt, itt már csak vadászfegyvereket talált.²⁷⁵ Ezt követően 30 fő Széna téri felkelőt hagynak vissza a Gerő-villa őrzésére és egy szakaszt a Hidas-villára. Az előbbiről Eörsi László úgy tudja, hogy a Béla király úton volt.²⁷⁶

Aztán jóval később azt is megtudtam, hogy Bartha u. 5. tervezője az az Irsy László, aki a felső-krisztinavárosi – meg nem épült – templomot is tervezte, sőt, a Kereskedelmi és Közlekedési Minisztérium tisztviselőinek pénzén épült balatonörszödi üdülőt is, amelyben 1937-től nyaranta üdültem, míg Rákosiéknak 1950-ben meg nem tetszett és el nem vették maguknak. Még később tudtam meg, hogy eredetileg Bornemisza Géza iparügyi miniszter építette magának,²⁷⁷ aki egy időben közlekedési miniszter – így Apám legfőbb főnöke – is volt.

Azt pedig nem rég óta tudom, hogy Fodor u. 6. eredetileg Dr. Wünscher Frigyesé volt.²⁷⁸ Nemcsak a felső-krisztinavárosi plébánia világi elnöke volt, hanem az Actio Catholica magyarországi alelnöke, s a *Hangya Szövetkezetek* alelnök vezérigazgatója is. Ez utóbbi kísérlet volt egy „harmadik utas” gazdasági rendszer megvalósítására a kapitalista és a szocialista mellett.

274 Várad Natália: 1956. november 3. Réti Zoltán kihallgatási jegyzőkönyve (Ukrán Állami Honvédelmi Levéltár, Fond 43. Opisz 1. No. 1., 1956. 17–24.) (Mercurius Veridicus Novus I. – 2015, 274-276. old.)

275 Orbán Éva: Üzenet a barikádokról. Budapest, 1996. II. 208.

276 Eörsi László: A Széna-térek. 1956-os Intézet, Bp. 2005. 106-107, 139.

277 HU BFL IV.1420.r - XII. kerület - Bartha utca - 5.

278 HU BFL IV.1420.r - XII. kerület - Fodor utca - 6.

Budapesten jogot végzett, Berlinben kereskedelmi főiskolát. Francia nőt vett feleségül, öt leányuk született. 1945-ben pert indított ellene a népbíróság, 1946-ban a börtönben hunyt el, még ítélethirdetés előtt. Feleségének és gyermekeinek sikerült kijutniuk Franciaországba. Tehetséges, művelt és mélyen vallásos ember volt.²⁷⁹

A kör bezárult. Visszajutottam gyerekkorom világához.

Mint más öregemberek is.

279 Simon István: Egy keresztény-nemzeti „csúcsmenedzser”. Wünscher Frigyes. Múltunk, 2006. 2. 31.

Utószó egy internetes krónikához

Kezdetben volt a kőtábla és a véső.

Aztán jött az érc tábla és az agyagtábla a hozzá tartozó vesszővel.

Majd pergament a lúdtollal, amit Gutenberg papírra és nyomdafestékre váltott.

Ma a virtuális térbe írunk bájtokkal.

Egyre légiesebb anyagokon.

Így jutottunk el a csillagokhoz.

Vagy inkább a limbusba, ahol elektronok lejtik elysiumi boldog táncukat?

(<http://www.frivaldszky.hu/bev> 05/06/2007)

